سێ مێژوونووسی هاوچەرخی کورد

پ.د. کەمال مەزهەر, پ.د. جەبار قادر, پ.د. یاسین سەردەشتیی

ئامانج نازم بیجان

چاپی یەکەم
٢٠٢٤

ناسنامەی کتێب

ناوی کتێب: سێ مێژوونووسی هاوچەرخی کورد-پ.د. کەمال مەزهەر، پ.د. جەبار قادر، پ.د. یاسین سەردەشتیی

ناوی نووسەر: ئامانج نازم بیجان

دیزاین و بەرگ: فوئاد کەوڵۆسی

نۆبەتی چاپ: چاپی یەکەم

شوێنی چاپ: چاپخانەی گەنج-سلێمانی

نرخ: (٥٠٠٠) دینار

لە بەڕێوبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (٢٧٣٥)ی ساڵی (٢٠٢٤)ی پێدراوە

ناوەڕۆک

پێشەکی ٧

بەشی یەکەم

پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد-باوکی مێژووی نەتەوەی کورد، کـــورتەیەك لـە ژیـان و بـەرهـەمـەکانـی مێژوونـووسێك ١١

پێشگووتن ١٣

تەوەرەی یەکەم: پوختەیەك لە ژیانی ١٥

تەوەرەی دووەم: خستنەڕووی نووسین و بەرهەمەکانی ٢٣

تەوەرەی سێیەم: چەند تێبینییەك لەمەڕ ژیان و بەرهەم و نووسینەکانی ٣٣

تەوەرەی چوارەم: چەند وێستگەیەکی نوێ ٤٠

پەراوێز و ژێدەرەکان ٥٩

لیستی سەرچاوەکان ٨١

بەشی دووەم

پ.د. جـەبار قـادر غـەفـوور زەنـد – کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی ١٠٥

تەوەرەی یەکەم: کورتەیەك لە ژیان و قۆناغەکانی خوێندنی ١٠٧

تەوەرەی دووەم: نووسین و بەرهەمەکانی ١١٨

پەراوێز و ژێدەرەکان ١٥١

لیستی سەرچاوەکان ١٦٠

بەشی سێیەم

پ.د. یاسین خالد حەسەن (سەردەشتیی) کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی ١٧١
تەوەرەی یەکەم: کورتەیەك لە ژیان و قۆناغەکانی خوێندنی ١٧٣
تەوەرەی دووەم: کتێب و بەرهەمە بلاّوکراوەکانی ١٧٨
پەراوێز و ژێدەرەکان ١٩٣
لیستی سەرچاوەکان ٢٠٧

پێشکەشە:

بەو مێژوونووسانەی کورد، کەوا ڕاستگۆیانە ژیانیان تەرخانکردووە بۆ نووسینەوەی لاپەڕە پەرشوبڵاوبووەکانی مێژووی نەتەوەکەیان.

پێشەکی

ئاشكرایە دیرۆكی نووسینەوەی میژوو لای كورد زۆر كۆن نییە, ئەوەی هەتاوەكو ئێستا لەبەردەستماندایە, كتێبی (شەرەفنامە)ی (شەرەف خانی بدلیسی)یە, كە لە كۆتایی سەدەی شازدەهەم بە زمانی فارسی نووسراوە. دواتر بە هەوڵی كەسانی وەكو (حوسێن حوزنی موركریانی) و (موحەممەد ئەمین زەكی بەگ) و ئەوانی تر, دەستكرا بە نووسینەوەی میژووی نەتەوەی كورد. پاشان لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەم, چەندین میژوونووسی دیار توانییان لە ناوەوە و دەرەوەی وولات, بڕوانامەی بەرز بەدەستبهێنن و سەرقاڵبن بە توێژینەوەی مێژووی كورد, دیارە لەم قۆناغەدا هەنگاووی باشتری هەڵگرت و توانرا مێژووی كورد بخرێتە نێو چوارچێوەی توێژینەوە ئەكادیمییەكانەوە.

ڕەنگبێت زۆر دوور نەڕۆین ئەگەر بڵێین ڕەوانشاد پ.د. كەمال مەزهەر لە بەرایی ئەوە ئەكادیمییانەی كورد بووە, كەوا توانی نووسینەوەی مێژووی كورد لە هەندێك ئەفسانە و ووتەی بێبنەما لەمەڕ مێژووی نەتەوەی كورد دووربخاتەوە و وێنەی ڕاستەقینەی خۆی بنەخشێنێت. نێووبراوو ڕۆڵێكی گەورە و كاریگەری گێڕاوە لەم بارەیەوە, چونكە ئەوەی تێبینی دەكرێت, تەنانەت كەسانی ناپسپۆڕیش ئاشنای بەرهەم و كارەكانین, كە تێیدا مێژووی كوردی خستە نێو چوارچێوەیەكی زانستییەوە بە تایبەتیش بۆ عەرەب و بێگانان.

جێگەی باسە, پ.د. جەبار قادر غەفور کە خوێندکاری ڕەوانشاد پ.د. کەمال مەزهەر بووە, یەکەمی سەر بەشەکەی خۆی بووە لە زانکۆی بەغداد. ئەو یەکێکە لەو مێژوونووسە دیارانەی کورد, کەوا بە دەیان و سەدان ووتار, توێژینەوەی زانستی و کتێبی لە بارەی مێژووی هاوچەرخی کورد و بابەتی کوردناسی لە ڕووسیا, پرسی کورد لە تورکیا, پرسی کەرکووك و ئەنفال و چەند بوارێکی تر بلاوکردۆتەوە.
پ.د. جەبار قادر زمانەکانی کوردی, عەرەبی, ئینگلیزی, ڕووسی, هۆڵەندی و تورکی بە باشی دەزانێت, وەکو ئاشکرایە کۆلەکەیەکی زۆرباشە بۆ نووسینەوەی مێژوو, بۆیە لە توێژینەوەکانیدا سوودێکی زۆری لەو سەرچاوانە بینیووە. چ لە نووسین و چ لە وەرگێڕاندا, نێوبراوو خاوەن میتۆدی تایبەت بەخۆیەتی, کاتێك خوێنەر بەرهەمێکی دەخوێنێتەوە, هەست بە شارەزایی, ووردیی و قووڵبوونەوەیەك دەکات لە نووسینەکانیدا, کە تێیدا توانست و پێشینەی نووسەر بەدیاردەخات.
بە پێی ئەو سەرچاوانەی لەبەردەستدان, ئەوەندەی من سەرەنجمداوە, کۆمەڵێك بابەتی تازە و پڕبایەخی لە بواری کوردناسیی و پرسی کورد لە تورکیا و کەرکووك خستۆتەڕوو.
پ.د. یاسین سەردەشتیی, وەکو مێژوونووسێکی گەنج و پڕ بەرهەم, توانی لە ماوەیەکی کەمدا بە دەیان ووتار, توێژینەوەی زانستی و کتێبی پڕبایەخ بلاوبکاتەوە. نێوبراوو لە سەردەمی خۆیدا, یەکەم بووە لەسەر ئاستی کۆلێجی ئاداب. زمانەکانی کوردی, عەرەبی, ئینگلیزی, تورکی و فارسی بە باشی دەزانێت, چەندین بەرهەمی بەپێزی لە زمانی ئینگلیزییەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی. توانا, لێهاتوویی و سەلیقەیەکی جوان لە بەرهەم و کارەکانیدا هەستپێدەکرێت. چەندین

بەرهەم و توێژینەوەی نوێی لەمەڕ پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بڵاوکردۆتەوە, هەروەها چەندین کتێبی بەپێزی لە ئینگلیزییەوە کردووە بە کوردی. لەم ساڵانەی دوایش, دەستیکرد بە وەرگێڕانی ئەو بەڵگەنامە و ڕۆژنامانەی کەوا بە زمانی ئینگلیزی و تورکی نووسراوون, لەم بارەیەوە دەیان بەرهەمی بەپیزی بلاوکردۆتەوە. نێوبراوو خاوەنی حەفتا کتێبە, لە ڕێگەی ئەم کارە نەمرانەیەوە, توانی پێشڕەوییەکی گەورە بکات لە نووسینەوەی لاپەڕە بزربوو و نەزانراوەکانی مێژووی کورددا.

جێگەی باسە, لە وولاتانی دونیا بایەخێکی زۆر وورد بە زانا و کەسایەتییە هەڵکەوتووەکانیان دەدەن, لە وولاتانی عەرەبی کەم مێژوونووس هەیە نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرای لە بارەوە نەهاتبێت, تەنانەت لە زانکۆکانی عێراق چەندین نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا لەمەڕ مێژوونووس و پیاوانی ڕامیاریی کوردەوە نووسراوە, بۆ نموونە لە بارەی پ.د. کەمال مەزهەر, پ.د. موحسین موحەممەد حوسێن, موکەرەم تاڵەبانی و مەسعوود موحەممەد. ئەوەی جێگەی سەرەنجە لە کوردستان کەمتر ئەم هەوڵە پڕبایەخە هەست پێدەکرێت.

شیاووی باسکردنە, ئەم سێ مێژوونووسە هاوچەرخەی کورد, لە قۆناغی زانکۆدا مامۆستام نەبوون, بەڵام بە مامۆستای خۆمیان دەزانم, چونکی لە ڕێگەی توێژینەوە و کتێب و بەرهەمەکانیانەوە سوودێکی زۆرم لێبینیوون, بۆیە وەکو هەوڵێکی سەرەتایی ئەم کتێبەم بە ناونیشانی: سێ مێژوونووسی هاوچەرخی کورد هەڵبژارد, کە سێ پسپۆڕیی جیاواز و هاوچەرخن, پ.د. کەمال مەزهەر پسپۆڕی باشووری کوردستانە, پ.د. جەبار قادر پسپۆڕی پرسی کوردە لە تورکیا, هەرچی پ.د. یاسین سەردەشتییشە پسپۆڕی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە.

دیارە هەڵبژاردنی ئەم سێ مێژوونووسە بە ڕێککەوت نەبووە, بەڵکو کۆمەڵێك پاڵنەری گرنگ لە پشت نووسینەوەیان بووە. بەداخەوە لە ڕۆژگارێکداین, گەڕان بە دووی زانا و مێژوونووس و مرۆڤە ڕاستگۆکان, ماندووبوونێکی زۆری دەوێت. خۆم بە بەختەوەر دەزانم, بۆ یەکەم جار ووتارێکی تێروتەسەلم لە بارەی هەر یەك لە پ.د. جەبار قادر و پ.د. یاسین سەردەشتی بڵاوکردەوە, ئەوەی تایبەتیشە بە ڕەوانشاد پ.د. کەمال مەزهەر, چواردە ساڵ پێش ئێستا بڵاوکراوەتەوە.

خۆشبەختانە دواتر ئەم بابەتانەم لە چەند شوێنێکدا وەکو سەرچاوە بۆ ووتار و توێژینەوە, کتێب و تێزی دکتۆراش سوودیان لێبینراوە و بەکارهێنراوون, جگە لەمەش لە چەند سایت و پێگەی ئیلیگترۆنیدا بڵاوکراونەتەوە. هیچ لە خوێنەر ناشارمەوە, کاتی خۆی بە مەبەستەوە پەراوێز و سەرچاوەکانم دانەنابوو, ئەویش لەبەر دووروودرێژی بابەتەکان بوو, بۆیە لێرەدا هەوڵماندەوە پەراوێز و سەرچاوەکان لە شوێنی خۆیان تۆماربکەین لەگەڵ زیادکردنی بەرهەم و کتێبی تازەی بڵاوکراودا. بە ئومێدی ئەوەی ئەم هەوڵە خاکییە ببێت بە دەروازەیەك بۆ توێژینەوە و کاری قووڵتر و فراوانتر.

ئامانج نازم بیجان

(٢٠٢٤/٩/١٠)

بەشی یەکەم

پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد-باوکی مێژووی نەتەوەی کورد کــورتەیەك لـە ژیـان و بـەرهـەمـەکانـی مێژوونـووسـێك[1]

([1]) ئامانج نازم بیجان: پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد-باوکی مێژووی نەتەوەی کورد- کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی مێژوونووسێك، (مێژوو)-گۆڤار، ژمارە (١٦)، ساڵی چوارەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، پایزی (٢٠١٠)، ل٣٢١-٣٤٢.

پێشگووتن

ڕاستی لێرەدا ناتوانین بە ئاسانی قسە و باس لەمەڕ ئەم نێونیشانەدا بکەین، بەتایبەتی لە ووتارێکی وەها کورت و پوختدا، کە زیاتر خۆی لە گەشتێك دەبینێتەوە بە نێو ژیان و بەرهەمەکانی مێژوونووسی گەورەی کورد پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد. بەڵام لەگەڵ بوونی ئەمەشدا، بابەتێکی زۆر گرینگ و پێویستە، لەهەمان کاتدا جێگەی بایەخ و ئاوڕدانەوەشە، چونکی ئەم جۆرە کەسایەتییانە لە هەر بوارێکدا کار بکەن، دەستەبژێرن و خەڵکی ئاسایی نین.

ئەم جۆرە مرۆڤانە تەواوی تەمەنی خۆیان بۆ زانست و خزمەتی مرۆڤایەتی و نەتەوەکەیان تەرخان دەکەن، جا نەتەوەی کوردیش وەکو باقی نەتەوەکانی تری دونیا، دەبێ شانازی بەوەوە بکاتن کە کەسایەتییەکی وەهای تێدا هەڵکەوتووە، هەروەها نرخ و بەهای بزانێت و بە باشی و دروستی مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، چ لەگەڵ خودی خۆی و چ لەگەڵ نووسین و بەرهەمەکانیدا.

بشێ زۆر دیداری هەمەجۆری لەگەڵدا کرابێت، بەڵام دەکرێ بڵێین جگە لە کەسانی شارەزا لە مێژوودا, بە دەگمەن نەبێت کەسی تر ناتوانێت بە باشی ئەم پیاوە بدوێنێ. سەیر لەوەدایە ئەم مێژوونووسە گەورەیەی کورد, چ خۆی و چ بەرهەمەکانیشی، هێندە لە دەرەوەی کوردستان و

وولاَتانی دەرەوە نێو و ناوبانگی هەیە و بەرز نرخێنراوە، ئەوەندە لە کوردستاندا گرنگی و بایەخی پێویستی پێنەدراوە.
هیچ لە خوێنەر ناشارمەوە، کەوا دەمێکە بەنیازم بابەتێکی وەها لە بارەی ئەم مێژوونووسەی سەرەوەدا بنووسم، بەتایبەتی پاش ئاشنابوونمان بە بەرهەمەکانییەوە. جا بۆیە لێرەدا بەم شێوەیە ناونیشانەکەمان هەڵبژاردووە: پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد-باوکی مێژووی نەتەوەی کورد-کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی مێژوونووسێك. کە لە سێ کورتە باس پێکهاتووە، تێیدا سەرەتا کورتە باسێکی ژیانی نێوبراوومان کردووە، پاشان هاتووین خوێنەرمان بە بەرهەمەکانییەوە ئاشنا کردووە، دوا باسیش تەرخان کراوە بۆ چەند سەرەنجێك لەمەڕ ژیان و بەرهەمەکانییەوە. لە نووسینەوەی ئەم بابەتەشدا, پشتمان بە چەندین سەرچاوەی گرینگ بەستووە، گرنگترینیان کتێبی (مێژوو)ە، هەروەها (بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە)، کە هەردووکیان بەرهەمی خودی پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەدن. ئەو بەرهەمانەش کەوا خراونەتەڕوو، زۆرینەی زۆریان لە بەردەستدا بووە و تەماشا کراون.
ئامانجی ئێمە لێرەدا تەنها ئەوە بووە کەوا چەند تیشکێك بخرێتە سەر ژیان و بەرهەمەکانی نێوبراوو، نەك خوێندنەوە و هەڵسەنگاندنیان. جا بۆیە لە کوتاییدا ئومێدەوارین توانیبێتمان لە کارەکەماندا سەرکەوتوو بووبین. دەبێت خوێنەریش بە چاوی لووتفەوە بڕوانێتە ئەم بابەتە، لە هەمووشی گرنگتر بە لامانەوە خودی پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەدە، هیوامان وایە لە هەڵە و کەموکورتییەکانمان ببورێ و لێرەشدا دیسانەوە وەکو باوك تەماشای بکاتن.

تەوەرەی یەکەم: پوختەیەك لە ژیانی

لە ڕۆژی (١٤) چواردەی شوباتی ساڵی (١٩٣٧)ی زایینیدا، لە بنەماڵەیەکی خەڵکی سلێمانی[١] و لە ناحییەی (ئاغجەلەر)ی سەر بە لیوای کەرکوك، کەسایەتییەك دێتە دونیاوە بە نێوی کەمال مەزهەر ئەحمەد حاجی ڕەسول[٢]. نێوبراوو وەکو زۆرینەی منداڵە کوردەکانی تری ئەو سەردەمە دەخرێتە قوتابخانە و خەریکی خوێندن و زانست و پەروەردەی باش و دروست دەبێت. تەواوی قۆناغەکانی خوێندنیشی لە شاری سلێمانی تەواوکردووە[٣]. بەڵام لە ساڵی (١٩٥٣)ی زایینی، کە ئەو کات دەردەچوو بۆ پۆلی چوارەمی ئامادەیی، باوکی کۆچی دوایی دەکاتن[٤]، بێگوومان ئەمەش کاریگەری خۆی هەیە و ڕەنگدانەوەی دیار و بەرچاووی دەبێت، بەڵام دیارە نێوبراوو تاڕادەیەکی باش توانیوویەتی بەسەر ناخۆشی و نەهامەتییەکانی ژیاندا زاڵ بێت یاخود زانیوویەتی بە باشی و ڕێکی مامەڵە لەگەڵ ڕووداوەکانی ژیانیدا بکاتن. هەر بۆیە بەردەوام دەبێت لەسەر خوێندن و درێژە بە گەشتی زانستی خۆی دەدات و بێ ووچان خۆی تەرخان دەکاتن بۆ کاری زانستی.

شایانی باسە، یەکەمین ووتاری لە (نەشرە)-بڵاوکراوەیەکی قوتابخانەدا بڵاوکردۆتەوە، کەوا بە دیواردا هەڵدەواسرا، نێوی لێنابوو (بمخوێننەوە)، تێیدا باسی ماموستا و ئەرکەکانی کردووە، کەوا چۆن ڕێگا بە قوتابیان نیشاندەدەن، کە ئەرکی پەروەردە و فێرکردنیان گرتۆتە

ئەستۆ. کەمال مەزهەر ئەحمەد ساڵی (١٩٥٥)ی زایینی، لە بەشی مێژووی زانکۆی بەغداد, لە (دار المعلمين العالي)–خانەی باڵای مامۆستایاندا وەردەگیرێت[٥]، بۆ ماوەی چوار ساڵان لەم زانکۆیەدا دەباتە سەر, بە باشی و سەرکەوتوویی کارەکانی خۆی ڕادەپەڕێنێت. هەر بۆیە لە ساڵی (١٩٥٩)دا, بە پلەی شەرەف لە کۆلێجی ئادابی هەمان زانکۆدا، بڕوانامەی بەکالۆریۆسی لە زانستی مێژوودا وەردەگرێت.

پاشان ڕەوانەی یەکێتی سۆڤییەت دەکرێت، کە لەگەڵ گروپێکدا بووە، ئەویش بۆ بەدەستهێنانی بڕوانامەی دکتۆرا بووە، جا بۆیە لە یەکێتی سۆڤییەتیشدا، ماوەیەك ژیان دەگوزەرێنێ و ساڵی (١٩٦٣) بڕوانامەی دکتۆرای لە مێژووی هاوچەرخی کورددا وەردەگرێت. تێزی دکتۆراکەشی بەم ناونیشانەوە بووە: بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی لە کوردستانی (باشوور) عێراق لە ساڵانی (١٩١٨–١٩٣٢)[٦]، سەرپەرەشتیکردنی ئەم تێزەەش, کەوتبووە ئەستۆی بەڕێز (د. ڕەحیمی قازی)[٧], ئەم بەرهەمەی نێوبراوو، کاریگەری و ڕەنگدانەوەیەکی باشی هەبووە بۆ ئەو کاتە. دەنگدانەوەیەکی وەهای دایەوە, کەوا بوو بە جێی مشتومڕ و باس و خواسی زۆرێك لە مێژوونووسان، هەروەها زۆریشی لە بارەوە نووسراوە، هەر ئەمەش وایکرد کەوا لە ساڵی (١٩٦٧)دا, لە باکۆ وەکو کتێب بە زمانی ڕووسی چاپ و بڵاوبکرێتەوە[٨]، واپێدەچێت ئەمە یەکەم بەرهەمی بێت کە بەشێوەی کتێب بڵاوبکرێتەوە، کە بە زمانی ڕووسیش چاپکراوە.

لە پاش ئەم کارەیشیدا، د. کەمال مەزهەر هەر بەردەوام بووە لەو گەشتەی کە دەیەوێت زیاتر قووڵبێتەوە لە دونیای زانستی مێژوودا، جا بۆیە هەر ئەم حەز و ئارەزووەی وایلێکرد, کە پاڵی پێوەبنێت کەوا بۆ

ماوەی (٦) شەش ساڵ بە تێزی دکتۆرای دووەمی خەریك بێت، کە بڕوانامەی دکتۆرای دووەمیەتی، ئەویش بریتییە لە بڕوانامەی دکتۆرای ناووك-(ناووك-DSC)، ئەوەندە بەندە ئاگاداربێت، ئەم بڕوانامەیە هەموو کەسێك ناتوانێت بە سووك و ئاسانی بەدەستی بهێنێت، جا بۆیە بەدەگمەن نەبێت، گوێ بیستی جۆرە بڕوانامەیەکی وەکو دکتۆرای ناووك نابین، بەڵام دیارە د. کەمال مەزهەریش، کەسایەتییەکی ئاسان نییە یاخود کەسێك نییە کە نموونەی زۆر بێت، جێی خۆیەتی بگووترێ هەردووکیان شایانی یەکترن, هەر بۆیە وا ئاوێتەی یەکتربوون.

ئەو ناونیشانەش کە بۆ دکتۆرای دووەمی دەستنیشانی کردبوو، بەم ناونیشانەوە بووە: بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی لە کوردستانی عێراق لە ساڵانی (١٩١٨-١٩٥٨), لە ساڵی (١٩٦٩)دا بەسەرکەوتوویی وەکو کارە زانستییەکانی تری, لە مۆسکۆدا بەرگریی لێکردووە. شایانی باسە، د. کەمال مەزهەر یەکەمین کوردی دەرەوەی یەکێتی سۆڤییەت بووە، کەوا ئەو بڕوانامەیەی وەرگرتووە. تێزی دکتۆرای دووەمی- دکتۆرای ناووك، لە (٣) سێ بەرگ پێکدێت و بەسەر یەکەوە نزیکەی (٧٣٥) حەوت سەد و سی و پێنج لاپەڕەیە[٩]، بێگوومان ئەم کار و بەرهەمەشی شوێنی دیاری هەبووە، چ لەوێندەر و چ لە عێراق و شوێنەکانی تریش.

لەبەر ڕۆشنایی ئەو باسانەی سەرەوەدا، بۆمان بەدیاردەکەوێت کەوا نێوبراوو بۆ ماوەی (١٠) دە ساڵان لە یەکێتی سۆڤییەت بووە و لەوێندەر ژیانی زانستی خۆی دەگوزەرێنێ، بەڵام لە ساڵی (١٩٧٠)دا دەگەڕێتەوە بۆ عێراق و لە بەشی مێژووی کۆلێجی ئاداب سەر بە زانکۆی بەغداد,

وەکو مامۆستا دادەمەزرێت[١٠]، لەم ماوەیەدا بووە بە مامۆستا لە بەشی مێژوو و زمانی کوردی[١١].

شایانی باس لێوەکردنە، د. کەمال مەزهەر یەکێك بووە لەو مامۆستا و نووسەرە کوردانەی کەوا لەو ماوەیەدا لە بەغداد بووە، نەك هەر نەکەوتۆتە ژێر کاریگەری سیاسەتی حیزبی بەعس، بەڵکو تاڕادەیەکی زۆر باشیش خزمەتی زانست و کورد و کوردستانی کردووە، ئەویش لە ڕێگەی هزر و خامە جوانەکەیەوە. ئەو کاتەی کەوا مامۆستاش بووە لە زانکۆ، خەریکی ئیش و کاری تریش بووە. لە ماوەی ساڵانی (١٩٧١-١٩٧٥) ئەندام و جێگیری سەرۆك و سکرتێری گشتی کۆڕی زانیاری کورد بووە لە عێراق[١٢].

دیارە وێڕای ئەوەی کە ویستوویەتی لە ڕێگەی زانستەوە خزمەت و خەبات بۆ میللەتەکەی خۆی بکات، بەڵکو حەزی کردووە ماوەیەکیش ڕوو لە چیاکانی کوردستان بکاتن، ئەوەتا لە ساڵانی (١٩٧٤-١٩٧٥)دا لە چیا و شاخەکانی کوردستان بووە، ئارەزووی ئەوەی کردووە لەگەڵ خەباتگێڕانی نەتەوەکەیدا بێت، جا بۆیە لەو ماوەیەدا لە دەزگاکانی ڕاگەیاندنی شۆڕشدا، بەرپرسیارێتی گرینگی هەبووە، هەروەها چالاکانە کارەکانی لەم بوارەشدا هەڵدەسوڕاند. بۆخۆیشی دەڵێت: چۆن شانازی بە بەرهەم و کتێبەکانمەوە دەکەم، بەهەمان شێوەش شانازی بەوەوە دەکەم کە لە ساڵی (١٩٧٤-١٩٧٥)دا لە ڕیزەکانی شۆڕشدا بووم[١٣].

هەر بە هۆی نووسین و بەرهەم و کاری زانستییەوە, ساڵی (١٩٨١) پلەی زانستی بەرز دەبێتەوە و دەبێت بە پڕۆفیسۆر[١٤]. نێوبراوو بە هۆی کاری زانستییەوە، جگە لەوەی تەمەنێکی زۆری لە زانکۆدا بردۆتە سەر، بەڵکو زۆر شوێنیشی تەی کردووە، هەر بۆیە زمانەکانی: کوردی, عەرەبی,

ئینگلیزی, ڕووسی و هەندیّ فارسیش دەزانیّ[15]، کە ئەمەش گەورەترین کەرەستەیە بۆ مێژوونووس و زۆرترین یارمەتییە بۆ ئەوەی نووسینەکانی ئاسایی نەبن و دەگمەن و دانسقەبن.

پ.د. کەمال مەزهەر هەروەکو چۆن بۆ خۆی سامانێك و گەنجینەیەکە و پێویستە هەموو کوردێك شانازی پێوە بکاتن، ئاوەهاش گرنگە خۆیشی شانازی بەوەوە بکات کەوا جگە لە بەرهەمەکانی خۆی، بەڵکو خاوەنی کتێبخانەیەکی ئێجگار گەورە و دەوڵەمەندە. هەروەکو خۆی باسی لێوەکردووە، ژمارەیان بەلایەنی کەمەوە (٣٥) سی و پێنج هەزار کتێب لە پەرتووخانەکەیدا هەیە، کە بە زمانەکانی: ئینگلیزی, فەڕەنسی, تورکی, فارسی, ڕووسی و ئەرمەنییە، بێگوومان زۆرینەی کوردی و عەرەبیین یاخود دەتوانین بڵێین لێوانلێوە لەم دوو زمانە. ئەم کتێبخانەیە وێڕای ئەوەی کەوا ژمارەی کتێبەکانی زۆر و فرەیە، بەڵکو خودی پەڕتووکەکانیش دانسقە و دەگمەنن و بەهای زانستییان گەلێك زۆرە، دەبێت لە یادیشمان نەچێت، ئەم کتێبخانەیە هەر کتێبی تێدا نییە، بەڵکو بڕیشە لە ڕۆژنامە و گۆڤار و بەڵگەنامەی نهێنی بە زمانە جیاجیاکان، کە شوێنی خۆیان گرتووە لەو کتێبخانەیەدا[16]. هەر ئەم شوێنەش زۆر کات بووە بە ماڵ و حەوانەوەی زۆر لە قوتابیان.

پ.د. کەمال تەواوی ژیانی خۆی بۆ خوێندن و زانست و مێژوو تەرخان کردووە، هەتاوەکو هەنووکەش لە خزمەتی مێژووی کوردە، هەر بۆیە بە دەیان کتێب و سەدان لێکۆڵینەوەی زانستی و باس و ووتاری هەیە بە زمانەکانی: کوردی, عەرەبی و ڕووسی، ئەمە جگە لەوەی کەوا بەشداری چەندین کۆڕ و سیمیناری زانستی و کۆنگرەی کردووە، چ لە نێوخۆ و چ لە دەرەوەدا. هەروەکو ئاشکراشە بەشداری گفتوگۆی چەندین نامەی

ماجستێر و تێزی دکتۆرای کردووە، کە تێیاندا یان ئەندام بووە یاخود زۆرینەی جار سەرپەرشتیار و سەرۆکی لیژنە بووە، جا بۆیە لەم بوارەشدا سەدان قوتابی پێگەیاندووە و ڕێگەی زانستی پێنیشانداوون[١٧]. پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد پسپۆڕییەکەی لە بوای مێژووی نوێ و هاوچەرخی کوردە، هەرچەندە سەرەتا حەزی لە مێژووی کۆن کردووە، هەروەکو خۆی بۆمانی دەگێڕێتەوە, ئەم حەز و خولیایەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی منداڵی و هەرزەکاری، بەڵام وادیارە دواجار ئەم قۆناغە مێژووییە نەبووە بە قیسمەتی, ئەوە بوو پاشان بوو بە مێژوونووسێکی گەورە و دیار و کاریگەری مێژووی نوێ و هاوچەرخی کورد[١٨].

جگە لەوەی کەوا نووسین و بەرهەمی لە بارەی ئەم قۆناغە مێژووییەوە هەیە، بەڵکو نووسین و بەرهەمی تریشی هەیە لە دەرەوەی چوارچێوەی ئەم قۆناغە مێژووییەدا. ڕەنگبێ زێدەڕەوی نەکەین ئەگەر بێتو بڵێین جارێکی تر وا بە ئاسانی کەسێکی تر وەکو پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد بەئاسانی بۆ کورد و کوردستان نایەتە بەرهەم، هەروەکو چلۆن کۆمەڵناسێکی تری وەك د. عەلی وەردی بۆ عێراقییەکان دروست نابێتەوە، کە ئێمە دەمێکە بە نووسینەکانییەوە سەرسامین، زۆرینەی بەرهەمەکانیشی هەر لە قۆناغی زانکۆدا خوێندومانەتەوە، بۆ ماوەیەکیش یەکێك بووین لە دەروێشە توندڕەوەکانی و بەرگرییەکی باشیشمان لێدەکرد. هەر کەسێك ئەگەر بە ووردی بەرهەمەکانی نەخوێنێتەوە، هەرگیز تێناگات کە ئەم کابرایە کێیە و چۆن ئەم بەرهەمانەی نووسیوە ؟!

جا بۆیە زۆر دوورناکەوینەوە لە ڕاستی ئەگەر بڵێین پ.د. کەمال مەزهەر بە زیندووکەرەوە و زەنگلێدەری مێژوونووسی کورد و بە باوکی ڕۆحی و جەستەیی مێژووی نەتەوەی کورد دابنرێت، چونکی تەواوی تەمەنی خۆی تەرخان کردووە بۆ مێژووی نەتەوەکەی. سەیر لەوەدایە نێوبراوو هێندە لای میللەتانی غەیرە کورد ناسراوە و نرخێنراوە، نەتەوەی کورد بۆخۆی هێندە بایەخی پێنەداوە, یاخود وەکو پێویست هەقی ئەم مرۆڤەیان نەداوە. ئەو نەك هەر باوکی ڕاستەقینەیی مێژووی کوردە، بەڵکو لە مێژوونووسە ناوازە و دەستەبژێرەکانی عێراقە, بگرە لە دەرەوەشدا نێو و بەرهەمەکانی نامۆ نییە بەلای خوێندەوارانەوە. ئێمە کاتێك دەڵێین خۆی تەرخان کردووە بۆ کاری مێژوونووسی کورد و کوردستان، دیارە هەر لە خۆمانەوە ئەم وتەیە دەرنابڕین، چونکی ئەم پیاوە چەندین جار هەلی بۆ دەڕەخسێت و بۆیشی دەلوێت کە پلەوپایە وەربگرێت، چەند جارێکیش داوای لێکراوە کەوا لە پلەوپایە نزیکبێتەوە، کەچی ئەم بە لووتفێکی زۆر جوانەوە ڕەتی دەکاتەوە و دەڵێت: من خەریکی کاری خۆمم(١٩).

جێگای خۆیەتی پ.د. کەمال مەزهەر ببێت بە چرایەکی ڕووناکی نێو ژوورە تاریکەکانی مێژوو و مێژوونووسی کورد و کوردستان، چونکە جگە لە کارەکانی خۆی، چەندین کاری مێژوونووسی تری کوردیی پێنیشان داوین. نێوبراوو جگە لەوەی کە ناتوانرێت بە ئاسانی مافی خۆی بدرێتیٚ لە بواری مێژوونووسیدا، بەڵکو بەسانایش ناکرێت لە هەڵسوکەوتیدا بەها و نرخێکی گوونجاوی پێشکەش بکرێت، کە پاداشتی خۆی پێوەربگرێتن. ئەو چۆن ئەرکی ئەو ناو و ناوبانگییەی خۆی داوە کە بەڕاستی شیاووی زیاترە، ئاوەهاش نرخی مرۆڤبوونی

خۆی داوە و سەلماندوویەتی کە بە ڕاستی لە ژیاندا وەکو مرۆڤێك بە واتای ووشە بژێت، جا هەقی خۆیشییەتی پەیکەرێك لە زێڕی بۆ دروست بکرێت.

تەوەرەی دووەم: خستنەڕووی نووسین و بەرهەمەکانی

لە ڕاستیدا ناکرێ لێرەدا تەواوی نووسین و لێکۆڵینەوە و بەرهەمەکانی نێوبراوو هەر هەمووی بخرێتەڕوو و گفتوگۆی لە بارەوە بکرێ، بەڵام دەشێ زۆرینەیان بە خوێنەر بناسرێت و ئاماژە و پێناسەیەکی کورتی بۆ بکرێت. پ.د. کەمال مەزهەر هەروەکو لەمەوپێش ئاماژەمان پێکرد، یەکەم ووتاری لە نەشرەیەکی قوتابخانەدا بڵاوکردۆتەوە بە ناونیشانی: بمخوێننەوە, لە ساڵی (١٩٥٣)ی زایینی بووە، کە باسی مامۆستای تێدا کردووە[٢٠]، واتە دەکرێت بڵێین لەو ساڵەدا یەکەم ووتاری نێوبراوو دەخوێندرێتەوە.

هەروەها یەکەمین ووتارە مێژووییەکانیشی, هەروەکو تێبینی دەکرێت لە گۆڤاری (بڵێسە)دا بووە لە ساڵی (١٩٥٩)، لەوانەش وەکو: دەوری کورد لە مێژووی شارستانێتیدا, هەروەها سەرنجێکی مێژوویی لە زمانەکەمان[٢١]، لەپاش ئەم ساڵەشدا کە ڕوو دەکاتە یەکێتی سۆڤییەت، لەوێندەریش خۆی بە نووسین و لێکۆڵینەوەی مێژوویی سەرقاڵ دەکات و تا پێی کرابا خزمەتی زانست و کوردی کردووە, باتەکانی خۆی لەوێ بە زمانی ڕووسی بڵاودەکاتەوە، جا بۆیە کۆمەڵێ ووتار و لێکۆڵینەوەی زانستی لە بارەی بزووتنەوە و دۆزی کورد لە گۆڤاری (گەلانی ئاسیا و ئەفەریقا)دا بڵاوکردۆتەوە, یان لە گۆڤاری (هەواڵەکانی کۆڕی زانیاری ئازەربایجانی سۆڤییەتی)دا[٢٢].

ئەو کاتەش کە دەگەڕێتەوە بۆ عێراق و لە بەغداد وەکو مامۆستا لە زانکۆدا وانە دەڵێتەوە، دەست دەکاتن بە بڵاوکردنەوەی نووسینەکانی خۆی لە ڕۆژنامە و گۆڤارە عەرەبی و کوردییەکاندا، بۆ نموونە ساڵانی حەفتا, زۆربەی بابەتەکانی لە ڕۆژنامەی (التآخي)دا بڵاوودەکردەوە[٢٣]، ئەو ووتار و باسانەی کەوا لە ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردییەکان بڵاوی دەکردەوە، بریتی بوون لە (برایەتی)، (ڕۆژی کوردستان)، (بەیان) و (هاوکاری)، هەروەها ژمارەکانی گۆڤاری (کۆڕی زانیاری کورد)یش بە بەردەوامی بێ لێکۆڵینەوەی ئەو نەبووە، کە باس و لێکۆڵینەوەکانی لەمەڕ کوردستان و کورد بووە[٢٤]. هەروەها لە (ڕۆشنبیری نوێ)، (کاروان)، (الثقافة الجديدة)، (افاق عربية) و (مجلة المجمع العلمي الكردي)، بابەتەکانی جێگەیان دیار و بەهادار بووە[٢٥].

لەبەر ڕۆشنایی ئەم باسەوە, بۆمان بەدیاردەکەوێت پ.د. کەمال مەزهەر لە مێژەوە خەریکی نووسین و لێکۆڵینەوە و تێڕامان و تێفکرینی تایبەتی خۆیەتی، کە هەر هەمووشی لە خزمەتی مێژوو و مێژووی کورد بووە، بە کوورتی دەکرێ بڵێین نێوبراوو هەر لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردووەوە بابەتەکانی بڵاوکراوەتەوە، نووسینەکانیشی بە زمانی کوردی, عەرەبی و ڕووسی لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکاندا بڵاوکراوەتەوە و بەرچاوی خوێنەر کەوتووە، بابەتەکانیش زیاتر ووتار و لێکۆڵینەوەی زانستی بوونە، زۆرینەی زۆریشی لەبارەی مێژووی کورد و کوردستان و بزافی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد بووە.

وێڕای هەموو ئەمانەش، پ.د. کەمال مەزهەر بەشێك لە ووتارەکانی بە بێ ناوی خۆی و بەشێکیشیان بە نێوی (ك) بڵاوکردۆتەوە[٢٦]، وا پێدەچێت ئەمەشیان هۆکاری تایبەتی خۆی هەبووبێت. جگە لەمانەش

نێوبراوو بەشداری چەندین کۆڕ و سیمینار و کۆنگرە و گفتوگۆی نامەی ماجستێر و تێزی دکتۆرای کردووە, هەروەها چەندین چاوپێکەوتن و دیدەنی هەمەجۆری لەگەڵدا کراوە، ئەمە جیا لەوەی کەوا چەندین لاپەڕە لە ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردی و عەرەبییەکان بە قسەکردن و هەڵسەنگاندن و نرخاندنی نووسینەکانییەوە پڕکراوەتەوە[٢٧]. واتە ڕوونتر بڵێین ئەو نووسینانەش کە لەبارەی قەڵەمەکەی نێوبراوەوە تۆمارکراوە، شایانی باسکردن و گفتوگۆکردنە، چونکی ئەو نووسینانەش جگە لەوەی بەشێکیان بریتی بووە لە نرخاندن و هەڵسەنگاندنی نووسینێکی بالاّ، بەڵکو بەشێکیشیان بریتی بووە لە سەرقاڵکردنی نووسەران و سەرسامکردنیان بەو جۆرە نووسینانە، ڕاستە هەندێ نووسینیش بریتی بووە لە ڕەخنە و توانج لە نووسینەکانی نێوبراوو، بەلاّم بە تێڕوانینی ئێمە زۆرینەی زۆری تەنانەت دووریشن لە چوارچێوەی ڕەخنە.

شایانی باسە، لەم سالاّنەی دواییدا لە کوردستان ژمارە سێ (٣)ی بلاّوکراوەی (ڕۆڤار) بۆ پ.د. کەمال مەزهەر تەرخان کرابوو، کە بلاّوکراوەیەکی ڕۆشنبیرییە و هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم دوو مانگ جارێك دەریدەکاتن، ئەو ژمارەیە بە نێونیشانی: کەمال مەزهەر و ناخی مێژوو بوو[٢٨]. دەکرێ بڵێین ئەم باسەی کە خرایە ڕوو، گەشتێك بوو بە نێو ئەو ووتار و باس و لێکۆڵینەوانەی نێوبراوو، کە لە ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردی, عەرەبی و ڕووسییەکان بلاّویکردۆتەوە، یاخود دەتوانین بڵێین چاوپێخشاندنێك بوو بۆ پشکداری پ.د. کەمال مەزهەر بە دونیای ڕۆژنامەگەرییەوە. حەز دەکەین لێرە بە دواوە ئیدی خوێنەر پەلکێش بکرێت بۆ ئاشنابوون بە بەرهەمەکانی و ئەو کتێبانەی کە لە ماوەی ژیانیدا بە چاپ گەیشتووە.

لە هەندێ شوێن و جێگادا وا باسکراوە کەوا ژمارەی کتێبەکانی هەتاوەکو ئێستا خۆی دەدات لە (٣٠) سی بۆ (٥٠) پەنجا کتێب [٢٩]، جا لێرەدا هەوڵدەدەین زۆرینەی ئەو بەرهەمانە بخەینەڕوو.

نێوبراوو یەکەم بەرهەمی کە بە شێوەی کتێب چاپ کرابێت، دکتۆرای یەکەمییەتی کە بە زمانی ڕووسی لە ساڵی (١٩٦٧)دا چاپ کراوە[٣٠]، جگە لەوەی کە یەکەمین کتێبییەتی، بەڵکو ئەم بەرهەمە هەرایەکی باشی نایەوە لە نێوان مێژوونووسانی ئەو دەمە. لە ساڵی (١٩٧٥)دا لە بەغداد کتێبێکی بە زمانی کوردی چاپ کرد بە نێوی: کوردستان لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهانیدا[٣١]، ئەم بەرهەمە زۆری لە بارەوە ووتراوە، لە ڕاستیدا کتێبێکی گرینگ و پێویستە, گەورەترین کەلێنی پڕکردەوە، هەر بۆیە وەرگێڕدراوەتە سەر زمانی عەرەبی, تورکی و ئینگلیزی. هەروەها ئەو بەشەشی کە لەسەر کوشتاری ئەرمەن بووە، وەرگێڕدراوە بۆ سەر زمانی فەڕەنسی و ئەرمەنی[٣٢]. لە وەرگێڕانە عەرەبییەکەیدا ئەم بەشە دەکاتە بەشی پێنجەم بە نێوی: الكرد والدم الارمني المراق، ئەم بەرهەمە لەلایەن بەڕێز (محمد الملا عبدالكريم)ەوە کراوە بە عەرەبی[٣٣]، جگە لە کەسایەتی نووسەر و بەرهەمەکەی، لەم کتێبەدا ڕۆڵی بەڕێز موحەممەدی مەلا عەبدولکەریمیش دیارە، چونکە نووسەرەکەش بۆخۆی دەڵێ گیانی کردووە بە بەریدا[٣٤].

ساڵی (١٩٧٧) نێوبراوو کتێبێك بە ناونیشانی: ثورة العشرين في الاستشراق السوفيتي, لە بەغداد چاپ دەکات[٣٥]، هەروەها لە هەمان ساڵدا کتێبێکی (أ.شاميلوف)ی وەرگێڕایە سەر زمانی عەرەبی، کە لە بەغداد چاپ کرا، ئەم کتێبە بە ناونیشانی: حول مسألة الاقطاع بين الكرد بوو[٣٦]. ساڵی (١٩٧٨) لە بەغداد دوو کتێبی تری بە چاپ گەیاند,

یەکەمیان بە نێونیشانی: أضواء على قضايا دولية في الشرق الاوسط, دووەمیان بە ناونیشانی: دور الشعب الكردي في ثورة العشرين العراقية بوو[٣٧]. لە ساڵی (١٩٧٨)دا پ.د. کەمال مەزهەر بیری بە لای ئەوەدا چوو کەوا چۆن ئاوڕێکیش لە مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردیش بداتەوە، هەر بۆیە لەم بارەیەشەوە بەرهەمێکی تری پێشکەشی خوێنەرانی کورد کرد بە ناونیشانی: تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسی کوردیدا, لە بەغداد چاپ کرا [٣٨].

هەروەها لە ساڵی (١٩٧٩)دا لە بەغداد بەرهەمێکی تری بە زمانی عەرەبی خستە بەر دیدی خوێنەران بە نێوی: النهضة[٣٩]، ئەم بەرهەمە لەلایەن بەڕێز (فوئاد مەجید میسری)یەوە وەرگێڕدراوەتە سەر زمانی کوردی, چەند جارێکیش چاپکراوەتەوە[٤٠]. ڕەنگبێ زێدەڕەوی نەکەین ئەگەر بڵێین زیاتر لە (١٠) دە جاران ئەم کتێبەمان خوێندبێتەوە بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی، هەرچەندە ئێرە جێگەی ئەوە نییە لەسەری بدوێین، بەڵام ئێمە سەیرمان بەوە دەهات ئاخۆ نووسەر چلۆن بەم بوختییە توانیوویەتی زۆر باس بووروژێنێ ؟! یان چۆن هەتاوەکو هەنووکەش نرخ و بەهای خۆی لە دەست نەداوە. نووسینێك نییە شان لە شانی بداتن، ئێمە زۆرجاران بەراوردمان دەکرد لەگەڵ سەرچاوەکانی تردا، کەچی لەزەتی لەلامان هەر زیاتر و بەنرختر و زانستی تر دەبوو.

ئەم جارەیان ڕوومان بەرەو هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو دەچەرخێنین و ئاوڕێکی خێرا لە بەرهەمەکانی مێژوونووسی گەورەی کورد پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد دەدەینەوە. دەبینین لە ساڵی (١٩٨١)دا هەر لە بەغداد کتێبێکی تری بە زمانی کوردی دەخاتە بەر دیدی خوێنەرانی کورد و دۆستانی، ئەم بەرهەمەش بە ناونیشانی: ئافرەت لە مێژوودا، دیارە

نووسەر ئارەزووی ئەوەی کردووە کەوا ئاوڕێك لە پرسی ئافرەت بە گشتی و بە تایبەتی ئافرەتی کورد بداتەوە، ئەم بەرهەمە کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتییە، کە تێیدا باسی ڕۆڵ و گرنگی ئافرەت دەکاتن لە مێژوودا. پێشکەشی کردووە بە ئافرەتی سەربەرزی کورد–بەو دایك و خوشك و کیژە دڵسۆزانەی سەرمان پێیان گەیشتۆتە کەشکەلانی فەلەك[٤١]. هەر لە هەمان ساڵدا کتێبێکی تری بە نێوی: الطبقة العاملة العراقية–التكون و بدايات التحرك, لە بەیروت چاپ کرد، کە بە گشتی باس لە چینی کرێکارانی عێراقی دەکات، بێگوومان ئەم بەرهەمەش یەکێکە لەو بەرهەمانەی کەوا جێگەی دیار و بەرچاوی هەیە, لەلایەن بەڕێز (فوئاد مەجید میسری)یەوە کراوە بە کوردی[٤٢].

هەر لە ساڵی (١٩٨٣)دا بوو کەوا بەرهەمی: مێژوو, هاتە بەر و کەوتە بەر دیدی خوێنەرانی کورد، ئەم کتێبە کورتە باسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژووە، کەوا نووسەر لە بەغداد چاپی کردووە، ئەم بەرهەمە هەر ئەو وێنەیەی کە لە بەرگەکەی دایە، بۆخۆی قسە و باسێکە و پێویستی بە باسکردن هەیە، کە وێنەی داربەڕووە. پێشکەشی کراوە بە یادی پیرۆزی شەرەفخانی بیدلیسی، مەلا مەحموودی بایەزیدی و موحەممەد ئەمین زەکی، ئەم بەرهەمە هەرچەندە بە زمانێکی سادە و ساکار و پاراو نووسراوە، بەڵام دەشێ بڵێین خوێندنەوەی یەکەم جاری, هەر یەکتر ناسینمان بێت و پێویست بکات زۆر گفتوگۆی لەگەڵدا بکەین، زۆربەی زۆری ئەو باسانەی کە لەم بەرهەمەدا دەخوێندرێتەوە، هەتاوەکو هەنووکەش باسی لێوەنەکراوە و نەخراوەتە بەر تیشکی لێکۆڵینەوە و گفتوگۆ و مشتومڕکردن. ئەم بەرهەمە لە (٣) سێ بەش پێکهاتووە: بەشی یەکەم و دووەمی بە شێوەیەکی گشتی بۆ مێژوو تەرخانکراوە بە

قۆناغە جیاجیاکانییەوە، بەڵام بەشی سێیەمی تەرخانکراوە بۆ کورد و مێژوو، لە کۆتایشدا کورتەی بیبلیۆگرافیای مێژوونووسی کوردیمان بەرچاو دەکەوێت، بە ڕاستی کارێکی زۆر پێویستە، ئەم بەرهەمە زۆر هەڵدەگرێت بەڵام ئێرە جێی زۆر ووتنی نییە[٤٣].

هەروەها ساڵی (١٩٨٤) کتێبی: مکیافیلي والمکیافیللیة, لە بەغداد بە چاپ گەینرا، ئەم بەرهەمەش جێگەی سەرسامی زۆر لە بیرمەندان و نووسەرانی ئەو کاتە بووە[٤٤]. لە ساڵی (١٩٨٥) دا هەر لە شاری بەغداد دوو کتێبی تری بڵاوکردەوە، کە یەکێکیان بە زمانی عەرەبی بوو، ئەوی تریشیان بە زمانی کوردی بوو، ئەوەی یەکەمییان: دراسات في تاریخ إیران الحدیث و المعاصر بوو[٤٥]، ئەوەی دووەمیان: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد, کە بەشی یەکەمیی بووە[٤٦].

هەر لە ساڵی (١٩٨٧)دا کتێبی: صفحات من تاریخ العراق المعاصر, لەشاری بەغداد بڵاوکردەوە، کە کۆمەڵێك لێکۆڵینەوە و توێژینەوەی شیکارییە[٤٧]. لە ساڵی (٢٠٠١)دا کتێبی: انتفاضة (١٩٢٥) في کردستان ترکیا, لە بەیروت چاپ کرا، کە ئەمەشیان دیسان چەند لێکۆڵینەوەیەکی شیکارییە[٤٨]. هەر لە هەمان ساڵدا, بەرگی دووەمی بەرهەمی: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد، لەلایەن بەڕێز (عەبدوڵڵا زەنگەنە)وە ئامادەکراو و لە هەولێر بە چاپ گەینرا و کەوتە بەر دیدی خوێنەرانەوە[٤٩]. هەروەها کتێبێکی تریشی لەلایەن بەڕێز (ئازاد عوبێد ساڵح)ەوە وەرگێڕدراوەتە سەر زمانی کوردی بە نێوی: خەباتی ڕزکاریخوازی کورد و ئازەر لە ئێران[٥٠].

لەم ساڵانەی دواییدا بوو, پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد بەرهەمێکی تری بە چاپ گەیاند لە چاپخانەی (رینوین)، بەڵام واپێدەچێ ساڵی چاپی

دیار نەبێت، ئەم بەرهەمەش بە نێوی: كركوك وتوابعها-حكم التاريخ والضمير-دراسة وثائقية عن القضية الكردية في العراق، بەشی یەكەمی بوو[٥١]. وابزانم دەمێكە سەرقاڵی نووسینی بەرهەمێكە لە بارەی كەركوكەوە، هەروەكو باسدەكرێت لە ساڵانی (١٩٩١-١٩٩٢)وە پێیەوە خەریكە[٥٢]، ئەم كتێبە جوانترین و بەهادارترین دیارییە كەوا نووسەرەكەی خستبێتییە بەر دیدی خوێنەران، باشترین دیاریشە بۆ میللەتی عێراق بە گشتی و بەتایبەتی نەتەوەی كورد، چونكی پێشكەش كراوە بەو عەرەبانەی كە نایانەوێ زۆرداربن، بەو ئەندازەیەی نایانەوێ زۆرلێكراوبن ! ئەم بەرهەمە نرخ و بەهای لە گووتندا نایەت، هەرچەندە زۆریشی لەبارەوە گوترابێت، بەڵام هێشتا هەقی خۆی پێنەدراوە. جێگەی باسە, بەرهەمەكە تەرجەمەی سەر زمانی توركی كراوە[٥٣]. لە ڕاستیدا خودی بەرهەمەكە لە چوار بەرگ پێكدێت، هەتاوەكو ئێستا بەرگی یەكەمی بڵاوبۆتەوە، بەڵام بەرگەگانی تریشی لە تەواوبوون دایە. بەرگی دووەمیشی هەر لەبارەی كەركوكەوە دەبێت، بەڵام بەرگی سێیەمی لەسەر خانەقین دەبێت, دوا بەرگیش كە بەرگی چوارەمە لەمەڕ ئێزیدییەكانی شنگالەوە دەبێت[٥٤].

هەروەها لە ساڵی (٢٠٠٤)دا, كتێبێكی تری كە لەلایەن بەڕێز (فوئاد مەجید میسری)یەوە وەرگێڕدرابوو، دووبارە لە سلێمانی چاپكرایەوە، جگە لەم چاپەی بەردەستمان, دیارە چاپی تریش كراوە بە ناونیشانی: ڕێنیسانس-لەگەڵ باسێكی تر بە ناونیشانی ئەدیب و ئەركەكانی قۆناغ)[٥٥]. هەروەها ساڵی (٢٠٠٩), پ.د. كەمال مەزهەر ئەحمەد دوو كتێبی تری كردە دیاری بۆ خوێنەران و دۆستانی كورد و كوردستان، یەكێكیان بە ناونیشانی: بستێكی خاكی كوردستان بە هەموو دونیا

ناگۆڕمەوە بوو، کە بریتییە لە کۆمەڵێك دیمانە و گفتوگۆ لەگەڵ نێوبراوودا، لەلایەن بەڕێز (عەبدوڵلاّ زەنگەنە)وە ئامادەکراوە و بە چاپ گەیەنراوە[٥٦]. ئەویتریشیان بە نێوی: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا، کە بەرگی یەکەمیەتی، بەهەمان شێوە لە لایەن بەڕێزانەوە: عەبدوڵلاّ زەنگەنە و هاوسەری بەڕێزی پ.د. کەمالەوە بەڕێز (شەهلا تاهیر حەیدەری)یەوە ئامادەکراوە، هەردووکیان لە لوبنان بە چاپ گەیەنراوە، ئەم بەرهەمە باسەکانی زۆرینەی زۆری نوێن، واتا بابەتگەلێکن هەتاوەکو ئەم ساتە بە لای خوێنەران و مێژوونووسانەوە نامۆیە, چونکە نووسەر هەوڵیداوە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکومەتی بەریتانیا بە خوێنەر ئاشنا بکاتن[٥٧]، هەرچەندە زۆری لە بارەوە ووتراوە و زۆریشی لەسەر نووسراوە، بەلاّم هێشتا بە تەواوی نرخی خۆی نەدراوەتیّ و بە باشی هەڵنەسەنگێنراوە.
ئەم بەرهەمە هەروەکو نووسەر خۆی دەڵێت: خودا تەمەن بدات بەرگی (٢-٣-٤-٥)یشی بە دوادا دەردەچێت[٥٨]، چونکە لەگەڵ هاوسەرە بەڕێز و ماندوونەناسەکەیدا، بە هەزارەها بەڵگەنامەی نهێنی حوکومەتی بەریتانیایان هێناوە، لەو ئەرشیفخانەیەی کە هەر دوایی نایەت. پ. د. کەمال مەزهەر وێڕای ئەوەی کەوا خەریکی تەواوکردن و کارکردنە لەسەر بەرگەکانی تری ئەم بەرهەمە، بەڵکو سەرقاڵی مشوورخواردنی بەرگی دوو و سیّ و چواری بەرهەمی کەرکوکیشە.
لەهەمان کاتدا بە تەمایە بیرەوەرییەکانی خۆی بنووسێتەوە، ئێستا کاری لەسەر دەکات و ناویشی لێناوە: لە پەراوێزی کوردایەتیدا-لە بیرەوەرییەکانی کەمال مەزهەر، کە پێشکەشی بەڕێز و بەئەمەك (شەهلا)ی هاوسەری کردووە[٥٩]. نێوبراوو لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا،

بەشداری زۆر کتێبی تریشی کردووە، کە تێیدا یان پێشەکی بۆ نووسیووە یاخود پێداچوونەوەی بۆ کردووە, یان هەر کارێکی تری لەم شێوەیە, بۆ نموونە کتێبی: هەندێك بیر و باوەڕی هەڵە لە بارەی زمان و مێژووی کوردەوە، کە پڕۆفیسۆر (قەناتی کوردۆ-کوردۆیێڤ) نووسیوویەتی و خوالێخۆشبوو (ئەوڕحمانی حاجی مارف) کردوویە بە کوردی و پێشەکی بۆ نووسیووە، پ.د. کەمال مەزهەریش پێداچوونەوەی بۆ کردووە، کتێبەکە لە بەغداد ساڵی (١٩٧٣-١٩٧٤) چاپ کراوە[٦٠].

یان کتێبەکەی: نوري السعيد و دوره في السياسة العراقية عام (١٩٣٢-١٩٤٥), کە (سعاد رؤوف شير محمد) نووسیوویەتی و نێوبراوو پێداچوونەوەی بۆ کردووە و ساڵی (١٩٨٨) لە بەغداد بە چاپ گەیشتووە، ئەم کتێبە لە بنەڕەتدا نامەی ماجستێرە، پێشکەش بە بەشی مێژووی کۆلێجی ئادابی زانکۆی بەغداد کراوە، کاتی خۆی لە ساڵی (١٩٨٥)دا پلەی نایابی بەدەست هێناوە لە مێژووی نوێدا، کە پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد سەرپەرەشتی کردووە[٦١]. یاخود کتێبی: مذكرات فؤاد عارف، کە نێوبراوو (تقديم وتعليق)ی بۆ نووسیووە، ئەم بەرهەمە بەشی یەکەمییەتی کە لە ساڵی (١٩٩٩)دا لە دهۆك چاپ کراوە[٦٢]، نێوبراوو لە ئێستادا خەریکی بەرگی دووەمیشیەتی. یان کتێبەکەی (د. راهي مزهر العامري) بە ناونیشانی: مسعود محمد و دورة السياسي في العراق (١٩١٩-١٩٦٨)، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویيە، نێوبراوو پێداچوونەوە و پێشەکی بۆ نووسیووە، لە ساڵی (٢٠٠٨)دا چاپ کراوە[٦٣]، ئەمانە چەند نموونەیەکی زۆر کەم بوون، دەنا بەشداری چەندین کتێبی ناوازەی تری کردووە.

تەوەرەی سێیەم: چەند تێبینییەك لەمەڕ ژیان و بەرهەم و نووسینەکانی

ئەم مێژوونووسە گەورەیەی کورد هەر لە قۆناغی منداڵییەوە، دەست و پەنجەی لەگەڵ خوێندن و زانستدا نەرم کردووە، تەمەنی منداڵی لە شاری سلێمانی بردۆتە سەر، پاشان بە هۆی تەواوکردنی خوێندن و بەردەوامبوون، ڕوو دەکاتە شاری بەغداد، بۆ ماوەی (٤) چوار ساڵان بە ئەوپەڕی سەرکەوتوویی ژیانی زانستی خۆی دەباتە سەر. هەر ئەم سەرکەوتنە وای لێدەکات ڕەوانەی یەکێتی سۆڤییەت بکرێت بۆ درێژەدان بە خوێندنی باڵا، لەوێندەریش بۆ ماوەی نزیکەی (١٠) دە ساڵ دەمێنێتەوە، لەو ماوەیەشدا توانی بەوپەڕی لێهاتوویی دوو بڕوانامەی دکتۆرا بەدەست بهێنێت.

ئەگەر تێبینی بکەین، دەبینین پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد بە هۆی خوێندنەوە، بۆ ماوەی چەند ساڵێکی دوور و درێژ لە بەغداد و یەکێتی سۆڤییەت–ڕووسیا ژیان دەگوزەرێنێ، بێگوومان لەم ماوەیەدا بە باشی و دروستی فێری زمانی عەرەبی و ڕووسی دەبێت، ئەمە جیا لەوەی کەوا ئاشنای کولتوور, مێژوو, زمان و دابونەریتیان دەبێت، تاڕادەیەکی باشیش ئاگاداری ئەو نووسینانە دەبێت کە بەم دوو سێ زمانە نووسراون.

هەروەها شوێنێکی وەکو شاری سلێمانی یاخود بەغداد یان یەکێتی سۆڤییەت، جێگایەکی ئاسایی نییە، بێگوومان وا لە مرۆڤ دەکاتن بە

شێوەیەکی تر بڕوانێتە ژیان، ئەگەر بێتو بەراورد بکرێت لەگەڵ شوێن و جێگاکانی تر، چونکی تەنانەت مرۆڤ لە ڕووی کۆمەلأیەتیشەوە بە تەواوی گۆڕانی بەسەردا دێت، جا ئەم گەشتانە وای لە نێوبراوو کردووە کەوا مرۆڤێکی ئاسایی نەبێت.

ئێمە وایدەبینین کەوا قەدەر گەورەترین و کاریگەرترین ڕۆڵی گێڕاوە لە ژیانیدا، کەوا بەم قۆناغانەدا تێپەڕێت، بەلأم لەگەڵ بوونی ئەم هەلە یاخود پەیدابوونی ئەم قەدەرە بۆی، بە تەنها بەس نەبووە, بەڵکو پێویستی بەوە دەکرد کەوا هەوڵدانیشی لەگەڵدا بێت و ئاوێتەی یەکتر بکرێت، ئەوجا دەرئەنجامێکی پۆزەتیڤی لێدەکەوێتەوە یان داهێنان دێنێتە بەرهەم. چونکە زۆر جار مرۆڤ هەلی بۆ دەڕەخسێ بۆ کار و کردارێك، بەلأم کۆششی خۆیی لەگەڵدا نەبووە، یان زۆر جار وا هەڵکەوتووە مرۆڤێك بە هەموو تەمەنییەوە خەونی بە قەدەر و هەلێك دیبێ، کەچی هەر بۆی نەلواوە.

جا لەبەر ڕۆشنایی ئەم باسەوە, بۆمان بەدیار دەکەوێت کەوا پ. د. کەمال مەزهەر ئەحمەد لەگەڵ بوونی ئەو قەدەر و هەلەدا، جوانترین و باشترین و لێهاتووترین ڕەفتاری لەگەڵدا کردووە، دەشتوانین بڵێین ڕۆڵی خۆی هیچ کەمتر نەبووە ئەگەر زیاتر نەبووبێت لەو قەدەرە، چونکی ژمارەی ئەو کەسانە کەم نەبوون کە وەکو نێوبراوو هەلیان بۆ ڕەخسا, کەچی بە گوێرەی پێویست نەچوون بە پیرییەوە، وەکو ئەوەی نێوبراوو باوەشی بۆ کردبووەوە.

بە تێڕوانینی ئێمە ئەگەر پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد نەبوایە، کەسێکی تر وەکو ئەو بە ئاسانی دروست نەدەبوو. واشی دەبینین ئەگەر ئەم گەشتانەشی نەدیبایە, هەر لە کاری زانستی خۆی بەردەوام دەبوو.

نێوبراوو هەر لە سەرەتای هەفتاکانەوە کە دەگەڕێتەوە و دەبێت بە مامۆستای زانکۆ و وانە بە قوتابییەکان دەڵێتەوە، وێڕای ئەمەش کارەکانی کۆڕی زانیاری پشتگوێ نەخستبوو و گەلێك کاری باشی هێنابووە بەرهەم، بەڵام زۆری پێناچێ لە ساڵانی (١٩٧٤-١٩٧٥)دا ڕوو دەکاتە چیاکانی کوردستان و لەوێندەریش خەریکی کاری ڕاگەیاندن دەبێت.

لەمەوە بۆمان ساغ دەبێتەوە کەوا نێوبراوو هەر بە ناو یاخود هەر بە نووسین و کاری زانستی، کوردێکی ڕەسەن نەبووە، بەڵکو بە لاشە و گیانیش کوردێکی بێگەرد بووە. هەر لەمەشەوە دیسانەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کەوا نێوبراوو پێشینەیەکی ڕۆحی و زانستی هەبووە بۆ زانستی مێژوو و مێژووی کورد و کوردستان لە ناخیدا چێنراوە. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەش، ڕەنگبێ خەڵکانێکی زۆر بپرسن: ئاخۆ بۆچی زۆرینەی تەمەنی لە دەرەوەی کوردستان یان لە تاراوگەدا بردۆتە سەر ؟

لە ڕاستیدا ئەم پرسیارە بە شێوەیەك لە شێوەکان جێی خۆی دەگرێتەوە، چونکی ڕاستە و گوومانیشمان لەوەدا نییە، کەوا نێوبراوو لە هەر شوێن و جێگایەکی ئەم جیهانە بێت، هەر خزمەت و ڕاژەی میللەتەکەی خۆی دەکاتن، بەڵام دیارە ئەم پرسیارە لە خۆشویستنی ڕۆڵەکانی ئەم میللەتەیە بۆ نێوبراوو دەکرێ، پێیان حەیفە لێیان دوور بکەوێتەوە، چونکی ئێمە کەسی هاوشێوەی نێوبراوومان کەمە، ژیاننامە و بەرهەمەکانیشی گەواهیدەری ئەم ووتانەن، بەڵام ئەگەر بهاتبایە و لەپاش گەڕانەوەی لە یەکێتی سۆڤییەت، یان لە پاش ساڵی سەرەتای هەشتاکانەوە کە ببوو بە پرۆفیسۆر، لە نێو کوردان و کوردستان بووایە،

وابزانم کاریگەری زیاتری دەبوو، چ بۆ لایەنی زانستی و چ بۆ کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان.

بەڵام ئەگەر لە گۆشەنیگایەکی ترەوە بڕوانینە ئەم پرسیارە، قارەمانی و لێهاتوویی ئەم پیاوەمان زیاتر بۆ بەدیاردەکەوێت، چونکی ئەو هەتاوەکو هەنووکەش نەکەوتۆتە ژێر کاریگەری حیزب, ئایدۆلۆجیا, دەسەڵات, هزری عەشیرەتگەری و ناوبانگی، لە کات و شوێن و جێگای وادا کار و خزمەتی زانستی مێژوو و هەروەها میللەتەکەی کردووە، کە کارکردن تێیدا ئاسان نەبووە. جگە لەمەش، پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد لە ماوەی ژیانیدا، توانی و سەلماندیشی کە وەکو مرۆڤ دواجار وەکو کوردێکی پاك و ڕەسەن خۆی نیشان بداتن، دەیزانی بۆچی دەژێت و خۆیشی دۆزیبوویەوە کە کێیە و بۆچی دەشێت ؟ خەباتی ئەم پیاوە گەورەیە لە خەباتی هیچ کوردێکی تر کەمتر نییە کە خەباتی قەڵەمە.

نێوبراوو جگە لە کارە زانستییەکانی، ئەگەر وەکو مرۆڤێکی نەخوێندەواریش تەماشا بکرێت و مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، واتا وا سەیر بکرێ خوێندەوار و مێژوونووس نییە، کەچی دەبینین لەم دۆخەشدا نموونەی مرۆڤێکی ناوازە و دەگمەنە، بە تایبەتی لەم سەردەمەدا و بەو تەمەنەوە، ئێمە ئێستاشی لەگەڵدا بێت، سەرمان لەوە سوڕدەمێنێ، ئاخۆ بەم تەمەنەوە، چلۆن هێندە بە لووتفەوە مامەڵە لەگەڵ بەرامبەردا دەکات ؟!

نووسین و بەرهەمەکانی پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد قەڵەمێکی زانستی مێژوویی کوردە و زۆرجار چووە بە چاوی ناحەزانی نەتەوەکەی و ناحەزانی زانستدا، بەڵام بە بەردەوامی لە دڵ و دەروونی زانستپەروەر و مرۆڤدۆست بووە. نێوبراوو چ ووتار و باس بێت، چ لێکۆڵینەوە و کۆڕ و

کۆنگرە و چ کتێب بێت، بە سێ زمانی کوردی, عەرەبی و ڕووسی بەرهەمی هەبووە، ئەمە جیا لەوەی کەوا زۆر لە بەرهەمەکانی وەرگێڕدراوەتە سەر زمانەکانی تر.

نووسینەکانی بەشێوەیەکی گشتی زۆری لە بارەوە نووسراوە و گەلێك قسەشی لەسەر ووتراوە، زۆر جاران لەگەڵ چاپکردنی بەرهەمێکی، لە چەندین ڕۆژنامە و گۆڤارەوە، نووسەران قسە و باسیان لە بارەوە کردووە یان بووە بە مایەی مشتومڕ و باس و لێکۆڵینەوە و لە گەلێك شوێندا لەلایەن کەسانی شارەزاوە بەرز نرخێنراوە، بەڵام لەگەڵ بوونی هەموو ئەمانەش، کەسانێك هەبوونە ڕەخنەی بێ سەر و بەریان لێ گرتووە. ڕاستە نێوبراویش وەکو هەر مرۆڤێکی تر, بەدەر نییە لە ڕەخنە و کەموکورتی و تەنانەت هەڵەشی کردووە، چونکی ئەم کاری کردووە و لە میانەی ئەم کارەیدا سەرکەوتووە و دەریشکەوتووە لە نێو مێژوونووساندا، کە بێگوومان تووشی هەڵەش بووە، جا بۆیە دەبێت هەڵە و کەم وکورتیشی هەبێت، هەر خودی پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد لە شوێنێکدا، ووتەیەکی (لینین)-(١٨٧٠-١٩٢٤) دەهێنێتەوە کە دەڵێت: ئەو کەسەی کە هیچ کارێك ناکات، هەڵە ناکات[٦٤].

وێڕای ئەمەش، هەتاوەکو ئێستا کەسێك نەهاتووە بەشێوەیەکی زانستی و ئەکادیمییەوە، هەڵە و کەموکورتییەکانی ئەم مێژوونووسەمان بۆ بەدیاربخاتن، کە بێگوومان بۆ خۆیشی پێی خۆشە. تازە بمانەوێت و نەمانەوێت، نووسین و بەرهەمەکانی نێوبراوو، ئەوەی ئێمە تێبینیمان کردبێت، ئەگەر پڕکردنەوەی کەلێنێك نەبووبێت لە بواری مێژووی نوێ و هاوچەرخی کورددا، ئەوە بێگوومان داهێنانێك بووە لە نووسین، هەروەها تازەگەریشی پێوە دیار بووە. دەتوانین بڵێین هەروەکو چلۆن خۆی لە

کتێبی مێژووەکەیدا دەڵێ: مێژوو وەك خوێی چێشت وایە[٦٥]، ئێمەش وایدەبینین بەرهەمەکانی بۆ مێژووی نوێ و هاوچەرخی کورد، بووە بە گەورەترین کەرەستەی خاوی مێژوونووسی، چونکی بە ڕاستی بەرهەمەکانی بەشێوەیەکی گشتی لێوانلێوە لە ڕاستگۆیی زانستی، هەروەها لە نووسینەکانیدا بە حوکمی شارەزابوونی لە زمانەکاندا، چەندین کتێب و بەڵگەنامەی نهێنی بەکاردەهێنێ، کە دەگمەنن و هەندێکیشیان دانسقەن، تاڕادەیەکی زۆرباش بێ لایەنانە بابەتەکانی دەنووسێت و دوورە لە کاریگەری و فشارەکان.

ئەمە جیا لەوەی کەوا بە زمانێکی سادە و ئاسان دەنووسێ و دوورە لە ئاڵۆزی. یەکێك لە خەسڵەتەکانی ئەم مێژوونووسە گەورەیە، ئەوەیە کە (پێڕستی ناوەکان) لە نووسینەکانیدا پەیڕەو دەکات، ئیدی ناوی کەسایەتی بێت یاخود ناوی شوێن یان هەر بابەتێکی تر بێت، کە ئەمە زۆر گرینگە و زۆر بە دەگمەن لە بەرهەم و نووسینەکانی ئەمڕۆدا بەدی دەکرێت.

وابزانم هەتاوەکو هەنووکەش، نەك هەر خوێندنەوەی تەواو بۆ بەرهەمەکانی نەکراوە، بەڵکو بە تەواویش مافی خۆیان وەرنەگرتووە، گوومان لەوەدا نییە کە دەبێ لە دواڕۆژدا چەندین لێکۆڵینەوە و نامەی ماجستێر و تێزی دکتۆرا لە بارەی نووسین و بەرهەمەکانییەوە بنووسرێ، نەك هەر ئەوە بەڵکو دەشێ لێکۆڵینەوەی قووڵ و تێر و تەسەل، لەسەر تەنها بەرهەمێکی وەکو کتێبی: کرکوك و توابعها-حکم التاريخ والضمير-دراسة وثائقية عن القضية الكردية في العراق، یاخود پەرتووکی: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا بکرێت.

ڕاستە پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد بە نووسین و بەرهەمەکانی زۆر کەلێنی پڕکردۆتەوە، بەڵام ئێستاشی لەگەڵدا بێت زۆر مەسەلەی مێژوویی ماوە و تاڕادەیەکیش نەخراوە بە لایەکدا، یاخود دەتوانین بڵێین چەند پرسێ هەیە پێویستی بە قەڵەمی نێوبراوو هەیە نەك کەسانی تر، کە ئامانجیانە ئەو پرسە بشێوێنن, بۆ نموونە مەسەلەی کورد و پەیوەندیکردنی بە ئایینی ئیسلامەوە، بشێ هۆکاری خۆیشی هەبێت, بەڵام هەر پێویستە. گرینگیشە هەر لە ئێستاوە دەست بکرێت بە گردکردنەوەی بەرهەمەکانی و بە زووترین کات چاپ بکرێت، هەروەها پێویستە کتێبێك ئامادەبکرێت یان بۆ نووسین و بەرهەمەکانی خۆی, یاخود ژمارەی ئەو کتێبانەی کەوا لە کتێبخانەکەی دایە، چونکی ئەم کارە ئەگەر بۆ ئێستا زۆر گرینگ نەبێت، ئەوە لە پاشەڕۆژدا دەبێت ئاخ و داخی بۆ هەڵبکێشرێ، بەڵام بە هەڵسوڕانی ئەم کارە, نێوی باوکی مێژووی نەتەوەی کورد زیاتر گەشاوەتر و شەکاوەتر دەبێت.

تەوەرەی چوارەم: چەند ویستگەیەکی نوێ

نزیکەی پازدە ساڵ بەسەر بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە و سێ ساڵیش بەسەر کۆچی دوایی پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەددا تێدەپەڕێت. جێگەی باسە, لەو کاتەوە لە هەر شوێنێك بووبێتم, ئەوەی تایبەت بووە بە نووسراوەکانی نێوبراوو, هەوڵمداوە هەرچۆنێ بێت دەستی بخەم و سوودیان لێوەربگرم. ساڵی (٢٠١٢) بە مەبەستی تەواوکردنی خوێندنی بەرز چوومە دەرەوەی وڵات, پاش تەواوکردنی خوێندنی زمانی ڕووسی, یەکێك لەو بابەتانەی بۆ نامەی ماستەرەکمم دەستنیشان کردبوو, بریتی بوو لە (نووسینەوەی مێژوو لای دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد), سەرەتا لەگەڵ سەرپەرەشتیار قسەم کرد و پاشان پەیوەندیم بە ڕەوانشاد و خێزانیی شەهلا خانیش کرد, ڕاستی زۆر بە لووتفەوە هاتنە دەممەوە و زۆریشیان پێ خۆش بوو, تەنانەت شەهلا خان بۆخۆیشی لە ڕێگەی تەلەفۆنەوە پەیوەندی پێوە دەکردم بۆ ڕووسیا, بە داخەوە لە کۆتاییدا لەبەر چەند هۆیەك ناونیشانی نامەکەمم گۆڕی. لەم تەوەرە تازەیەدا, هەوڵدەدەین ئەو بەرهەمانە بخەینەڕوو کە دەچنە چوارچێوەی بابەت و نووسین و هەوڵەکانی دکتۆر کەمال مەزهەرەوە کە پێشتر ئاماژەمان بۆ نەکردووە. سەرەتاش نووسینەکانی خۆی چ لە شێوەی کتێبی سەربەخۆدا بێت یاخود بەشداریکردنی بێت بە بابەتێك دەخەینەڕوو.

١- كمال مظهر أحمد (اعداد وتقديم): مذكرات أحمد مختار بابان, بيروت, (١٩٩٩)[٦٦].

٢- هند غسان أبو الشعر (أعداد وتحرير): بناء الدولة العربية الحديثة- تجربة فيصل بن الحسين في سورية و العراق, الاردن, (١٩٩٩)[٦٧].

٣- ئازاد هيدايەت دەلۆ (ئامادەكردن). ديدارى ڕۆشنبيرى، بەرگى يەكەم، هەولێر، (٢٠٠٥)[٦٨].

٤- نيكۆلۆ مەكياڤيللى: مير-لەگەڵ لێكۆڵينەوەيەكى دكتۆر كەمال مەزهەردا، و: حوسێن عارف، هەولێر، (٢٠٠٦)[٦٩].

٥- كمال مظهر: موقف العراقين من النظام الفدرالي-مسح تأريخي فكري عام, كركوك, (٢٠٠٦)[٧٠].

٦- ڕەفيق ساڵح (ئامادەكردن): چى لە بارەى محەمەد ئەمين زەكى بەگەوە نووسراوە, سلێمانى, (٢٠١٠)[٧١].

٧- عەزيز نەسين: تورك لە بولگارستان كورد لە توركيا, وەرگێران و ئامادەكردنى: بەكر شوانى و سيروان رەحيم, هەولێر, (٢٠١٠)[٧٢].

٨- كمال مظهر أحمد (تقديم وتعليق): مذكرات فؤاد عارف, الجزء الاول والثاني, أربيل, (٢٠١١)[٧٣].

٩- حەيدەر عەبدولاّ شێخ وەسانى (ديمانە): ڕۆشنبيران و پەيامى نەمريى, هەولێر, (٢٠١١)[٧٤].

١٠- زانیار سەردار قڕگەیی: دکتۆر کەمال مەزهەر ئاوڕ لە مێژوو دەداتەوە, ب.ش.چ, (٢٠١٣)[٧٥].

١١- کەمال مەزهەر: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکوومەتی بەریتانیادا, ئامادەکردنی: شەهلا تاهر حەیدەری, بەرگی دووەم, هەولێر, (٢٠١٤)[٧٦].

١٢- شاسوار هەرشەمەیی: تەتەڵە-پێداچوونەوە و ڕاستکردنەوەی هەڵە لەسەر چەند لایەنێکی مێژووی ئەم گەلە, سلێمانی, (٢٠١٩)[٧٧].

١٣- كمال مظهر أحمد: محاضرات في تاريخ الدول الكبرى بين الحربين العالميتين, بغداد, (٢٠٢٠)[٧٨].

١٤- كمال مظهر أحمد: رأي للمناقشة-الاطار الزمني لتأريخ العراق الحديث والمعاصر, بغداد, (٢٠٢١)[٧٩].

جێگەی باسە, کەمال مەزهەر پێشەکی و پێداچوونەوەی بۆ دەیان کتێبی زانستی نووسیووە, کە زۆربەیان لە بنەڕەتدا نامەی ماستەر و تێزی دکتۆران کە کاتی خۆی سەرپەرەشتی کردوون یان سەرۆك و ئەندامی لیژنەی گفتوگۆکە بووە, هەندێکشیان کتێبی ئاسایین, لێرەدا چەند نموونەیەك لەو بارەیەوە دەخەینەڕوو.

١- صالح محمد حاتم: صحيفة (الاستقلال) في سنوات الانتداب البريطاني (١٩٢٠-١٩٣٢), رسالة ماجستير غير منشورة, بغداد, (١٩٨٥)[٨٠].

٢- کاوس قەفتان: چەند لێکۆڵینەوەیەك لە مێژووی بابان, سۆران, بۆتان، بەغدا، (١٩٨٥)[٨١].

٣- عبدالمجيد كامل عبداللطيف: دور فيصل الاول في تأسيس الدولة العراقية الحديثة (١٩٢١-١٩٣٣), أطروحة دكتوراه غير منشورة, الجامعة المستنصرية, (١٩٩٠)[٨٢].

٤- عبدالمناف شكر جاسم النداوي: العلاقات الايرانية-السوفيتية (١٩١٧-١٩٤١), أطروحة دكتوراه غير منشورة, الجامعة المستنصرية, (١٩٩٠)[٨٣].

٥- على عبد شناوة, الشبيبي في شبابه السياسي-محمد رضا الشبيبي ودوره الفكري والسياسي حتى العام (١٩٣٢), دار كوفان للنشر, (١٩٩٥)[٨٤].

٦- لوسيان رامبو: الكرد والحق, ت: عزيز عبدالاحد نباتي, أربيل, (١٩٩٨)[٨٥].

٧- خولة طالب لفته, سليمان فيضي ودوره السياسي والثقافي والاجتماعي في العراق (١٨٨٥-١٩٥١), شركة مطبعة الاديب البغدادية, (٢٠٠٣)[٨٦].

٨- عومەر حەمەدەمین نوردەینی: سیستەمی نوێی جیهانی و دۆزی کورد-کوردستانی عێراق وەك نموونە, هەولێر, (٢٠٠٣)[٨٧].

٩- عادل تقي عبد البلداوي: نبض الشارع العراقي في عهد عبدالكريم قاسم-وثائق امنية جديدة, بغداد, (٢٠٠٤)[٨٨].

١٠- دڵشاد مەحموود عەبدوڕڕەحمان: ئیسماعیل حەققی شاوەیس (١٨٩٤-١٩٧٦)، هەولێر، (٢٠٠٤)[٨٩].

١١- عەبدولقادر سالح: شۆڕشی (١٤)ی تەمووزی (١٩٥٨) لە عێراق, سلێمانی, (٢٠٠٥)[٩٠].

١٢- اسماعيل شكر رسول: أربيل-دراسة تاريخية في دورها الفكري والسياسي (١٩٣٩-١٩٥٨), السليماينة, (٢٠٠٥)[٩١].

١٣- ئارشاك سافراستیان: کورد و کوردستان, و: ئەمین شوان, هەولێر, (٢٠٠٥)[٩٢].

١٤- شاكر حسين دمدوم الشطري: الشظرة في أواخر العهد العثماني (١٨٨١-١٩١٧)-دراسة تاريخية, رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة بغداد, (٢٠٠٥)[٩٣].

١٥- محمد جبار ابراهيم: البنية الاجتماعية والاقتصادية وأثرها في الفكر السياسي العراقي الحديث (١٨٦٩-١٩١٤), رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة بغداد, (٢٠٠٦)[٩٤].

١٦- مير شەرەف خانی بدليسی: شەرەفنامە-مێژووی ماڵە میرانی کوردستان, و: هەژار, هەولێر, (٢٠٠٦)[٩٥].

١٧- محەممەد ئەمین زەکی بەگ: خولاًصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان لە زۆر قەدیمەوە تا دەوری ئیمڕۆ، ڕەفیق ساڵح: (ئامادەکردن)، سلێمانی، (٢٠٠٦)[٩٦].

١٨- صديق صالح و حسين حسن كريم (اعداد): مذكرات محمد محمد أمين دربندفقرەیی, السليمانية, (٢٠٠٧)[٩٧].

١٩- فەرەیدون عەبدولڕەحیم عەبدوڵلاً: بارودۆخی سیاسی کوردستان-عیراق (١١)ی مارتی (١٩٧٠)-(١١)ی مارتی (١٩٧٤), هەولێر, (٢٠٠٨)[٩٨].

٢٠- کۆمەڵە و ڕێکخراوە کوردییەکان (١٩١٨-١٩٣٣) لە بەڵگەنامەکانی هەردوو وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا و فڕەنسادا, و: نەجاتی عەبدوڵلاً, سلێمانی, (٢٠٠٨)[٩٩].

٢١- جەعفەر عەلی ڕەسوڵ: سۆفیزم و کاریگەری لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورددا (١٨٨٠-١٩٢٥), سلێمانی, (٢٠٠٨)[١٠٠].

٢٢- بەهار ڕەشید باجەلان (ئامادەکردن): ڕەشید باجەلان (١٩٢٠-٢٠٠١)-تێکۆشەرێکی دێرینی کوردایەتی, سلێمانی, (٢٠٠٩)[١٠١].

٢٣- عبدالرحمن ادريس صالح البياتي: سعيد قزاز ودوره في سياسة العراق حتى عام (١٩٥٩), السليمانية, (٢٠٠٩)[١٠٢].

٢٤- عصام كاظم عبدالرضا: انتفاضة عام (١٩٢٥) في تركيا وانعكاساتها على قضية الموصل, اطروحة دكتوراه غير منشورة, الجامعة المستنصرية, (٢٠١١)[١٠٣].

٢٥- العراق بين اعصارين-مذكرات السفير أحمد أمين: أربيل, (٢٠١١)[١٠٤].

٢٦- ڕەفیق ڕەحمان مام خول: مستەفا بارزانی-ڕۆڵ و هەڵوێستی لە پێشهاتە سیاسییەکاندا (١٩٥٨-١٩٧٠), هەولێر, (٢٠١٣)[١٠٥].

٢٧- عادل تقي عبد محمد البلداوي: التكوين الاجتماعي للأحزاب والجمعيات السياسية في العراق (١٩٠٨-١٩٧٩), بغداد, (٢٠٢٠)[١٠٦].

٢٨- سمير عبد الرسول عبدالله العبيدي: محمد صديق شنشل ودوره السياسي في العراق حتى عام (١٩٥٩), بغداد, (٢٠٢٠)[١٠٧].

٢٩- مغديد حاجي: عزيز شريف (١٩٠٤-١٩٩٠) دوره السياسي وموقفه تجاه المسألة الكردية, ت: نجاة المسألة الكردية, أربيل, (٢٠٢١)[١٠٨].

٣٠- مذكرات الاستاذ الدكتور احسان شيرزاد-مهندسا, أكاديميا و وزيرا, الاردن[١٠٩].

٣١- ياسين سعد محمد البكري: بنية المجتمع العراقي.دراسة تاريخية اجتماعية سياسية لظاهرة التنوع-العهد الجمهوري (١٩٥٨-١٩٦٣), أطروحة دكتوراه غير منشورة, الجامعة المستنصرية[١١٠].

هەروەها بە دەیان ووتار و توێژینەوەی زانستی و کتێبی لە بارەوە نووسراوە, یاخود نێو و باس و خواسی بەرهەم و کارە زانستییەکانی لە چەندین کتێب, ووتار و توێژینەوەدا هاتووە, لێرە چەند نموونەیەك لەو بارەیەوە بە زمانی کوردی, عەرەبی و ڕووسی دەخەینەڕوو.

١- حميد المطبعي: موسوعة أعلام العراق في القرن العشرين, الجزء الاول, بغداد, (١٩٩٥)[١١١].

٢- ئەوڕەحمانی حاجی مارف, بەرهەمەکانم لە بارەی کوردناسییەوە, سلێمانی, (٢٠٠٥)[١١٢].

٣- صباح ياسين الاعظمي: أعلام المجمع العلمي العراقي (١٩٤٧-٢٠٠٤), بيروت-لبنان, (٢٠٠٥)[١١٣].

٤- حسن ضاري سبع الدليمي: منهج الكتابة التاريخية عند كمال مظهر أحمد, رسالة ماجستير غير منشورة, بابل, (٢٠٠٦)[١١٤].

٥- جمال بابان: أعلام كرد العراق, السليمانية, (٢٠٠٦)[١١٥].

٦- محمد علي الصويركي: معجم اعلام الكرد في التاريخ الاسلامي والعصر الحديث في كردستان وخارجها, السليمانية, (٢٠٠٦)[١١٦].

٧- نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو (ئامادەکردن): ژیاننامەی زانستی ناودارانی کورد, بەرگی یەکەم, هەولێر, (٢٠٠٨)[١١٧].

٨- محمد علي الصويركي الكردي (اعداد): الموسوعة الكبرى لمشاهير الكرد عبر التاريخ, المجلد الثالث-من (ع الى ل), بيروت, (٢٠٠٨)[١١٨].

٩- أحمد ناجي الغريري: كمال مظهر أحمد-خمسون سنة في دراسة التاريخ وكتابته, النجف الأشرف, (٢٠٠٩)[١١٩].

١٠- عادل تقي عبد البلداوي: كمال مظهر أحمد-رحلة علمية معه في الفكر و اللغة والمنهج، بغداد، (٢٠١٠)[١٢٠].

١١- جمال بابان: أعلام الكرد, الجزء الاول, أربيل, (٢٠١٢)[١٢١].

١٢- جواد كاظم البيضاني: التاريخ والمؤرخون الكرد, بيروت, (٢٠١٢)[١٢٢].

١٣- دلير خالد محمد: دور الدكتور كمال مظهر أحمد في تدوين التاريخ العراقي الحديث والمعاصر (١٩٦٧-٢٠٠٩), رسالة ماجستير غير منشورة, بيروت, (٢٠١٣)[١٢٣].

١٤- رێبوار سیوەیلی: ئەزموون و کەس-خوێندنەوەیەك بۆ کۆمەڵێك کەسایەتی, بەرگی یەکەم, هەولێر, (٢٠١٣)[١٢٤].

١٥- حميد المطبعي: المؤرخ المفكر الكردي كمال مظهر أحمد-صفحات مشرقة من تاريخ العراق المعاصر, بغداد, (٢٠١٣)[١٢٥].

١٦- مەحمود نەجمەدین (ئامادەکردن): مەلا جەمیل رۆژبەیانی شەهیدی قەڵەم, کەرکوك, (٢٠١٤)[١٢٦].

١٧- عوسمانى سەيد قادر: ژياننامەى مێژوونووسانى كورد, سلێمانى, (٢٠١٥)[١٢٧].

١٨- عادل تقي عبد البلداوي: الرواد الاكاديميون ودورهم في بناء المدرسة التاريخية العراقية المعاصرة فكرا ومنهجا, بغداد, (٢٠١٦)[١٢٨].

١٩- بارزان محمد على: د. كەمال مەزهەر-ژيان و بەرهەم و رێبازى لە نووسينەوەى مێژوودا, هەولێر, (٢٠١٨)[١٢٩].

٢٠- محمد كامل الربيعي: مربون كما عرفتهم, بغداد, (٢٠١٩)[١٣٠].

٢١- عەتا قەرەداخى: گوتارى ناسيۆناليزمى كوردى, بەرگى سێيەم, سلێمانى, (٢٠١٩)[١٣١].

٢٢- عادل تقي عبد البلداوي: المنهج التاريخي التقدمي في العراق وأثره على الفكر السياسي المعاصر-كمال مظهر أحمد أنموجا, بغداد, (٢٠٢١)[١٣٣].

٢٣- عادل تقي عبد البلداوي, كمال مظهر أحمد-الانسان والمفكر والمؤرخ في ذاكرة تلميذه, بغداد, (٢٠٢٢)[١٣٣].

٢٤- بەشدار عمر قەرەناوى: مێژوونووسين لاى كورد لە عێراقدا, هەولێر, (٢٠٢٢)[١٣٤].

٢٥- عاد تقي عبد البلداوي: مذكرات عادل تقي عبد البلداوي, بغداد, (٢٠٢٣)[١٣٥].

٢٦- عادل تقي عبد البلداوي: الاستشراق في فكر المؤرخ العراقي المتنور كمال مظهر أحمد.
٢٧- أحمد ناجي الغريري: مجلة الاكاديمية الكردية وأثرها الفكري (١٩٧١-٢٠٢٢), أربيل, (٢٠٢٣)[١٣٦].
٢٨- عادل تقي عبد البلداوي: شهادات وحوارات مع شخصيات مدنية و عسكرية (وزراء-سياسيون-ضباط-أطباء-مهندسون-مؤرخون), بغداد, (٢٠٢٣)[١٣٧].

جێگەی باسە, پ.د. عادل تەقی عەبد ئەلبەلداوی, یەکێك بووە لە خوێندکارە نزیکەکانی ڕەوانشاد, کاتی خۆی سەرپەرەشتیاری نامەی ماستەر و تێزی دکتۆراکەی لە لایەن دکتۆر کەمال مەزهەرەوە بووە. ئەوەی من سەرنجم داوەتیٚ, هەتاوەکو ئێستا زۆرترین بایەخ و گرنگی داوە بە کارەکانی, لەم بارەیەوە چەندین ووتار, لێکۆڵینەوە و کتێبی بلاٚوکردۆتەوە. لە هەمان کاتیشدا زۆربەی هەرە زۆری کتێبە چاپکراوەکانی نێوبراوو, دەبینین دکتور کەمال مەزهەر پێیان چووەتەوە یان پێشەکی بۆ نووسیوون.

لەم کتێبەی دوایدا باسێکی بۆ نێوبراوو تەرخانکردووە, بەسەرهاتێکی سەرەنجڕاکێشە, نووسەری کتێبەکە دەڵێت: دکتۆر کەمال پێی ووتم لە یەکێك لە دانیشتنەکاندا کاتێك گەیشتم بە (سوبحی عەبدولحەمید)-(١٩٢٤-٢٠١٠) و چاوم پێی کەوت, سوبحی هەوڵیداوە ڕەوانشاد بوروژێنیٚ و دەماری بگرێت, بە دکتۆر کەمالی ووتووە: کاتێك بووە بە وەزیر لە سەردەمی (عەبدولسەلام عارف)-(١٩٢١-١٩٦٦), نەیزانیووە کورد چی لە حکومەتی عێراقی دەوێت ؟! دکتۆر کەمالیش وەلاٚمێکی

ڕەوانبێژیی داوەتەوە، کاتێك ئەم قسەیەی پێووتووە: حکومەتێك نەزانێت میللەت چی لێ دەوێت، ئەو حکومەتە بریتییە لە حکومەتێکی تووڕەهات[١٣٨].

دیارە چەندین توێژینەوە و باس و ووتاری تریش لەو بارەیەوە نووسراوە، بۆ نموونە ساڵی (٢٠٠٨) ئەحمەد ناجی، توێژینەوەیەکی زانستی بە زمانی عەرەبی بە ناونیشانی: دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد- توێژینەوەیەکی مێژوویی، لە زانکۆی واست-عێراق بڵاوکردەوە[١٣٩]. هەروەها (ئا.س. کۆرنیلۆڤسکیی) لە توێژینەوەیەکی زانستیدا بە ناونیشانی: لیکۆڵینەوە لە کێشەی کورد لە زانستی مێژوویی ڕووسیادا: قۆناغە سەرەکییەکان، لە ساڵی (٢٠١١) بە زمانی ڕووسی بڵاوبۆتەوە، لە باسی قۆناغی نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا، توێژەر ناوی چەند مێژوونووسێکی دیار دەهێنێت لەو بارەیەوە وەکو: (ش.خ. محوێ)، (م.ئە. کەمال)-کەمال مەزهەر ئەحمەد، (م.ئا. حەسرەتیان) و (ئۆ.ی. ژیگالینا)، لە لیستی سەرچاوەکانیشدا، کتێبەکەی نێوبراووی داناوە کە لە بنەڕەتەدا تێزی دکتۆراکەیەتی[١٤٠]. بە هەمان شێوە لە چەندین شوێنی تر، نووسینەکانی بە زمانی ڕووسی سوودی لێوەرگیراوە و وەکو سەرچاوە بەکارهاتوون.

ڕێککەوتی (١)ی کانوونی یەکەمی ساڵی (٢٠١١)، ڕۆژنامەی (المدى) لە بڵاوکراوەی (عراقيون من زمن التوهج) کە پاشکۆیەکی هەفتانەیە لە لایەن دامەزراوەی مەدا بۆ ڕیکلام و ڕۆشنبیری و هونەر دەردەچێت، ژمارە (٢٣١٩)ی ڕۆژی پێنجشەممەی تەرخانکراوە بۆ دکتۆر کەمال مەزهەر، تێیدا چەندین توێژەر بابەتیان لەو بارەیەوە بڵاوکردۆتەوە لە دووتوێی (١٥) لاپەڕەدا[١٤١]. بە هەمان شێوە پ.د. ئیسماعیل موحەممەد

حەساف لە توێژینەوەیەکی زانستیدا بە کورتی باسی ژیان و کارە زانستییەکانی دەخاتەڕوو[١٤٢]. شیاوی باسە، دکتۆر فەرهاد پیرباڵیش لە کتێبێکی بە ناونیشانی: ئەو کتێبانەی ژیانیان گۆڕیم، لە نێو ئەو هەموو کتێبە ئەدەبی و فیکری و فەلسەفییانەدا، باسێکی تەرخانکردووە بۆ کتێبێکی دکتۆر کەمال مەزهەر بە ناونیشانی: ڕێنسانس[١٤٣].

هەر لەسەروبەندی کۆچی دواییدا، مێژوونووسی هێژا پ.د. جەبار قادر ووتارێکی بە پێزی نووسی بە ناونیشانی: کتێب و نووسینەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر بە زمانی ڕووسی، بە ڕاستی ئەم ووتارە هەموو زانیارییەکانی بۆ خوێنەری کورد تازەیە، نێوبراوو باسی هەردوو تێزی دکتۆرا و دکتۆرای ناووك و ووتار و توێژینەوەکانی ڕەوانشادی بە کورتی خستۆتەڕوو، کە کاتی خۆی بە زمانی ڕووسی بڵاوی کردۆتەوە[١٤٤].

جێگەی باسە، لە زانکۆی سۆران- فاکەڵتیی ئاداب، لە ڕێککەوتی (٢٨)ی ئاداری (٢٠٢٢)-ڕۆژی دووشەممە، دیداری نێودەوڵەتیی بەشی مێژوو بە ناونیشانی: (پڕۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزهەر، مێژوونووسێك لە یاقوت)-ژیان و ڕێبازی لە نووسینەوەی مێژووی کورددا ئەنجامدرا، کە ئەم بەڕێزانە تێیدا بەشداربوون و بابەتیان پێشکەش کرد: (پ.د. جەبار قادر)، (پ.د. عەبدولفەتاح بۆتانی)، (پ.د. عەبدولمەناف شکر ئەلنەداوی)، (پ.د. سینان سادق ئەلزەیدی)، (پ.د. سەعدی عوسمان هەروتی)، (پ.ی.د. جەعفەر عەلی)، (د. نەجاتی عەبدوڵڵا)، (پ.ی.د. شاخەوان عەبدوڵڵا سابر). خۆشبەختانە دواتر لە ژمارە (٢)ی گۆڤاری (ئاژین) لە چوارچێوەی دۆسیێیەکی تایبەتدا، ئەم بابەتانە بڵاوکرانەوە[١٤٥]. هەروەها بەندەش ساڵی (٢٠٢٢) لە زانکۆی دەوڵەتیی

ڤارۆنێژ-ڕووسیا, بابەتێکم بە زمانی ڕووسی بڵاوبوویەوە بە ناونیشانی: کار و بەرهەمەکانی پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد (١٩٣٧-٢٠٢١) لەمەڕ مێژووی کورد, تێیدا بە کورتی و پوختی باسی ژیانی زانستی و بەرهەمەکانی تایبەت بە کورد خستۆتەڕوو[١٤٦].

جگە لەو چەند باسەی خستمانەڕوو, نووسین و بەرهەمە زانستییەکانی نێوبراوو, کاریگەرییەکی وەهای هەبووە بەسەر چین و توێژەکانی کۆمەڵگادا, تەنانەت پەلی هاوێشتووە بۆ نێو ئەدەب و لە چەند شوێنێکدا ئەم کاریگەرییە دەخوێنرێتەوە, ئەوەتا شاعیری گەورە (شێرکۆ بێکەس)-(١٩٤٠-٢٠١٣) لە ڕێککەوتی (١٩٩٩/٦/٢٦) هۆنراوەیەکی درێژی بە ناونیشانی: (کەمال مەزهەر) نووسیووە و لە ژمارە سێی بڵاوکراوەی (ڕۆڤار)دا بڵاوکراوەتەوە[١٤٧]. هەروەها دکتۆر فەرهاد پیرباڵیش لە کتێبی (بۆ ڕۆدانی کوڕم-شیعر)دا, شیعرێکی بە ناونیشانی (بۆ د. کەمال مەزهەر) بڵاوکردۆتەوە[١٤٨].

شیاووی باسە, لە پێش کۆچی دوایی دکتۆر کەمال بە چەند ڕۆژێك, لیژنەیەکی چوار کەسی پێکهێنرا کە بریتی بوو هەر یەك لە بەڕێزان: (پ.د. جەبار قادر), کۆچکردوو (پ.د. ئازاد عوبێد ساڵح), (پ.ی.د. دڵشاد مەحموود عەبدولڕەحمان) و (پ.ی.د. کامەران محەمەد), ئەم لیژنەیە تایبەتە بە کۆکردنەوەی نووسین و بەرهەمەکانی پ.د. کەمال مەزهەر, لە دەستپێکی کارەکانیدا بڵاوکردنەوەی سەرجەم بەرهەمەکانی نێوبراوو بوو لە دە بەرگی قەبارە گەورەدا, کە شەش بەرگیان بە زمانی کوردییە و چوار بەرگیشی بە زمانی عەرەبییە, بەرهەمەکەش بەم شێوەیە بڵاوکراوەتەوە:

١- جەبار قادر و ئەوانی تر (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر, بەرگی یەکەم, هەولێر, (٢٠٢٢). ئەم کتێبانە لەخۆدەگرێت: کوردستان لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا, مێژوو-کورتەباسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژوو, خەباتی ڕزگاریخوازی کورد و ئازەر لە ئێراندا.

٢- جەبار قادر و ئەوانی تر (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر, بەرگی دووەم, هەولێر, (٢٠٢٢). ئەم کتێبانە لەخۆدەگرێت: تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسیی کوردیدا, چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد, بەرگی یەکەم.

٣- جەبار قادر و ئەوانی تر (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر, بەرگی سێیەم, هەولێر, (٢٠٢٢). ئەم کتێبە لەخۆدەگرێت: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد, بەرگی دووەم.

٤- جەبار قادر و ئەوانی تر (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر, بەرگی چوارەم, هەولێر, (٢٠٢٢). ئەم کتێبانە لەخۆدەگرێت: میر-وردبونەوەیەکی مێژوویی دەربارەی مەکیاڤیللی و مەکیاڤیللیزم, ڕێنیسانس لەگەڵ باسێکی تر بە ناونیشانی ئەدیب و ئەرکەکانی قۆناغ, ئافرەت لە مێژوودا-کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی, چینی کرێکارانی عێراق-دروست بوون و سەرەتای بزووتنەوەی.

٥- جەبار قادر و ئەوانی تر (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر, بەرگی پێنجەم, هەولێر, (٢٠٢٢). ئەم کتێبە لەخۆدەگرێت: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیادا, بەگی یەکەم.

٦- جەبار قادر و ئەوانی تر (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر, بەرگی یەکەم, هەولێر, (٢٠٢٢). ئەم کتێبە لەخۆدەگرێت: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیادا, بەرگی دووەم.

٧- جبار قادر وأخرون (اعداد): الاثار الكاملة الاستاذ الدكتور كمال مظهر, المجلد السابع, أربيل, (٢٠٢٢). يضم هذا المجلد الكتب التالية: كردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى, كركوك وتوابعها حكم التاريخ والضمير-دراسة وثائقية عن القضية الكردية في العراق.

٨- جبار قادر وأخرون (اعداد): الاثار الكاملة الاستاذ الدكتور كمال مظهر, المجلد الثامن, أربيل, (٢٠٢٢). يضم هذا المجلد الكتب التالية: دراسات في تاريخ ايران الحديث والمعاصر, أضواء على قضايا دولية في الشرق الاوسط, النهضة.

٩- جبار قادر وأخرون (اعداد): الاثار الكاملة الاستاذ الدكتور كمال مظهر, المجلد التاسع, أربيل, (٢٠٢٢). يضم هذا المجلد الكتب التالية: صفحات من تاريخ العراق المعاصر-دراسات تحليلية, الطبقة العاملة العراقية-التكون وبدايات التحرك, ثورة العشرين في

الاستشراق السوفيتي, رأي للمناقشة: الاطار الزمني لتأريخ العراق الحديث والمعاصر.

١٠- جبار قادر وأخرون (اعداد): الاثار الكاملة الاستاذ الدكتور كمال مظهر, المجلد العاشر, أربيل, (٢٠٢٢), يضم هذا المجلد الكتب التالية: دور الشعب الكردي في ثورة العشرين العراقية, انتفاضة عام (١٩٢٥) الكردية في تركيا-دراسة تحليلية, حول مسألة الاقطاع بين الكرد, مكيافيلي والمكيافيللية, محاضرات في تاريخ الدول الكبرى بين الحربين العالميتين[١٤٩].

جێگەی سەرەنجە, ئەم لیژنەیە کار و بەرنامەیەکی تۆکمە ودرێژمەودایان داناوە بۆ بڵاوکردنەوەی هەموو نووسراوێك تایبەت بێت بە ڕەوانشادەوە, بێگوومان ئەمەش جێگەی دەستخۆشییە. بەشی یەکەمی پڕۆژەکە کە تەواوی نووسینەکانی نێوبراوو بوو بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی لە دووتوێی (٧٢٥٠) لاپەڕە لە دە بەرگدا بڵاوکرایەوە, بەشی دووەم: لێکۆڵینەوەی زانستی و ووتارەکانی بە زمانی کوردی و عەرەبی کە لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکاندا بڵاوکراوەتەوە, بەشی سێیەم: کارە زانستی و ڕۆژنامەوانییەکانی بە زمانی ڕووسی دەبێت, کە خۆی لە (١٥٠٠) لاپەڕە دەدات, بەشی چوارەم: کۆکردنەوەی ئەو پێشەکییانەی بۆ کتێبەکانی نووسیووە بە زمانی کوردی و عەرەبی, بەشی پێنجەم: بریتی دەبێت لەو دیمانە و دیدار و چاوپێکەوتنانەی لەگەڵ ڕۆژنامەنووسان ئەنجامی داوە, بەشی شەشەم: تایبەت دەبێت بەو نووسینانەی لە بارەی ڕەوانشاد نووسراوون وەکو کتێب, نامەی ماستەر, تێزی دکتۆرا, لێکۆڵینەوە و ووتار, لەگەڵ ئەو نامەی ماستەر و

تێزی دکتۆرایانەی کە نێوبراوو سەرپەرەشتی کردوون, ناو و ناونیشانی تەواو لەو بارەیەوە تۆمار دەکرێت, واش دانراوە تەنانەت بەشداری ڕەوانشاد لە گفتوگۆکاندا ئەگەر تۆماری دەنگی و وێنە هەبێت ئەوەش بخەنە سەر پەڕە و تۆماریان بکەن, لە بەرنامەشدایە ئەگەر ووتار و باس لەمەڕ شێوازی وانەووتنەوەی بنووسرێت لە لایەن خوێندکارەکانییەوە, ئەمەش تۆمار دەکرێت و بڵاودەکرێتەوە[١٥٠].

بەداخەوە, خوێنەر ئەگەر سەرەنج بدات, تێبینی دەکرێت لە نێو عەرەب و عێراقدا زیاتر بایەخیان داوە بە ژیان و بەرهەمە زانستییەکانی ڕەوانشاد, لە کاتێکدا بە زمانی کوردی و لە کوردستانی خۆمان, کەمترین کار و توێژینەوە دەبینرێت لەو بارەیەوە. هەڵبەت ئەمە تەنها بۆ دکتۆر کەمال مەزهەر ڕاست نییە, بەڵکو بۆ مێژوونووس و زاناکانی تریش هەر ڕاستە. ئەوەتا دەبینین کتێب و نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا لە بارەی پ.د. موحسین موحەممد حوسێن[١٥١] و مەسعود موحەممەد[١٥٢] لە لایەن توێژەرە عەرەبەکانەوە نووسراوە, دیارە لە بواری ڕامیاری و ڕۆشنبیریشدا, توێژەری عێراقی کاری زانستی لەسەر موکەڕەم تاڵەبانیش کردووە[١٥٣]. ڕاستی جگە لەم کتێب و نووسراوانەی خستمانەڕوو, ئاگاداری ئەوەین کەوا بە دەیان بەرهەمی تر لەو بوارەدا, نووسین و بابەتی ڕەوانشادی تێدا تۆمارکراوە, بەڵام ئێمە ویستمان تەنها ئەو سەرچاوانە بخەینەڕوو کە لە بەردەستماندا هەیە.

پەراوێز و ژێدەرەکان

١- عەبدوڵڵا زەنگەنە (ئامادەکردن): بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە-دیدار و چاوپێکەوتن لەگەڵ د. کەمال مەزهەردا، لوبنان، (٢٠٠٩)، ل١٧.

٢- عەبدوڵڵا زەنگەنە: سەرچاوەی پێشوو، ل٢٦٣.

٣- عەبدوڵڵا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٨.

٤- عەبدوڵڵا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٩٥.

٥- عەبدوڵڵا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، هەمان لاپەڕە. جێگەی باسە, بە پێی ڕۆژنامەی (الجمهورية العراقية)دا, کە لە مانگی حوزەیرانی ساڵی (١٩٥٩) لە شاری بەغداد-عێراق دەرچووە, بە مانشێتی: خەڵاتەکانی ڕاگرایەتی کۆلێجی پەروەردە بڵاوکراوەتەوە, بە پێی هەواڵەکە ڕاگرایەتی کۆلێجی پەروەدە, بڕیاری داوە خەڵات بەسەر یەکەم و دووەمی هەموو بەشەکانی کۆلێجەکە دابەشبکرێت, دیارە لە بەشی مێژوودا, یەکەم: فاروق عومەر حوسێن فەوزی, دووەم: کەمال مەزهەر ئەحمەد بووە. لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: فاروق عمر فوزي: تجربتي في الكتابة التاريخية-التعامل بشغف مع التاريخ, عمان-الاردن, (٢٠١١), ص٤٧٦.

٦- عەبدوڵڵا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٨. پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد بەم شێوەیە ناونیشانی داڕشتووە: بزوتنەوەی نەتەوەیی

ڕزگاریخوازی کوردستانی عێراق (١٩١٨ - ١٩٣٢)، باکۆ، ١٩٦٧. دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو-کورتە باسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژوو, بەغداد, (١٩٨٣), ل٣٦١.

٧- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٤٠.

٨- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٨.

٩- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٢٠. پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد بەم شێوەیە ناونیشانی داڕشتووە: بزوتنەوەی نەتەوەیی ڕزگاریخوازی لە کوردستانی عێراق لە (١٩١٨) وە تاکو (١٩٥٨)، مۆسکۆ، (١٩٦٩). دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو, ل٣٦١.

١٠- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٩.

١١- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٢٣.

١٢- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٨٩.

١٣- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٢٦، ل٨٩.

١٤- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٨٩.

١٥- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٢٣٣.

١٦- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٠٤.

١٧- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٨٩، ل٢٠١.

١٨- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە،ل ل٤٩-٥٠.

١٩- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە،ل ل٢٢-٢٣.

٢٠- عەبدوڵلاّ زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٩٥.

٢١- کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو, ل٢٩٩.

٢٢- کەمال مەزهەر ئەحمەد: هەمان سەرچاوە، ل٣٦٢.

٢٣- دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر ئەحمەد: هەمان سەرچاوە, ل ل٣٤٢-٣٤٥.

٢٤- عەبدوڵلا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٢٥.

٢٥- کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو, ل ل٢٩٨-٢٩٩، ل ل٣٤٢-٣٤٤.

٢٦- کەمال مەزهەر ئەحمەد: هەمان سەرچاوە، ل٣٤٢, پەراوێزی (٥٦).

٢٧- لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: عەبدوڵلا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٨٩. کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو, ل٢٩٨, پەراوێزی (٢٩).

٢٨- لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر و ناخی مێژوو, (ڕۆڤار)-مانگانەیەکی ڕۆشنبیرییە و هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك, ژمارە (٣), سلێمانی, (١٩٩٩).

٢٩- محمد عبدالله کاکە سوور (سازدان): چاوپێکەوتن لەگەڵ پ.د. کمال مظهر أحمد، (مێژوو)-گۆڤار، ژمارە (٩), هەولێر, (٢٠٠٩)، ل٢٩٦. عەبدوڵلا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٢٦٤.

٣٠- کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو, ل٣٦١.

٣١- دڕوانرێتە: کەمال مەزهەر ئەحمەد: کوردستان لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهانی، بەغداد، (١٩٧٥). ئەو بەشەی کە لەبارەی کورد و کوشتاری ئەرمەن بوو، سەرەنجی بەڕێز (سیامەند عوسمان)ی ڕاکێشا، کە ئەو کات قوتابی دوکتۆرا بووە لە پارس، بیکاتە باسی نامەی (D-E-A) ، کە بەرامبەر بە ماجستێری خۆمانە. لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو, ل٢٩.

٣٢- عەبدوڵلا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٢٨.

٣٣- كمال مظهر أحمد: كردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى، ت: محمد الملا عبدالكريم, بغداد, الطبعة الثانية, (١٩٨٤). كمال مظهر أحمد: كردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى، ت: محمد الملا عبدالكريم، بيروت-أربيل، (٢٠١٣).

٣٤- عەبدوڵڵا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٥٧.

٣٥- كمال مظهر أحمد: ثورة العشرين في الاستشراق السوفيتي, بغداد، (١٩٧٧).

٣٦- أ. شاميلوف: حول مسالة الاقطاع بين الكرد، ترجمه وقدم له وعلق عليه: كمال مظهر احمد, بغداد, (١٩٨٤).

٣٧- لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: كمال مظهر أحمد: اضواء على قضايا دولية في الشرق الاوسط, بغداد، (١٩٧٨). هەروەها كمال مظهر أحمد: دور الشعب الكردي في ثورة العشرين العراقية, بغداد، (١٩٧٨).

٣٨- کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو, ل٢٩٨. کەمال مەزهەر ئەحمەد: تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسیی کوردیدا, بەغداد, (١٩٧٨).

٣٩- كمال مظهر أحمد: النهضة، بغداد، (١٩٧٩).

٤٠- دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر: ڕێنیسانس لەگەڵ باسێکی تر بەناونیشانی ئەدیب و ئەرکەکانی قۆناغ، و: فوئاد مەجید میسری، سلێمانی، (٢٠٠٤). کەمال مەزهەر: ڕێنیسانس لەگەڵ باسێکی تر بە ناونیشانی ئەدیب و ئەرکەکانی قۆناغ، و: فوئاد مەجید میسری, سلێمانی, (٢٠٠٦).

٤١- كەمال مەزهەر ئەحمەد: ئافرەت لە مێژوودا-کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی, بەغدا، (١٩٨١).
٤٢- كمال مظهر أحمد: الطبقة العاملة العراقية-التكون و بدايات التحرك, بيروت، (١٩٨١).
٤٣- كەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو-کورتە باسێکی زانستی مێژوو وکورد و مێژوو, (١٩٨٣).
٤٤- كمال مظهر أحمد: مكيافيللي والمكيافيللية، بغداد، (١٩٨٤)
٤٥- كمال مظهر أحمد: دراسات في تاريخ ايران الحديث و المعاصر, بغداد، (١٩٨٥).
٤٦- كەمال مەزهەر: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد, بەشی یەکەم, بەغداد, (١٩٨٥).
٤٧- كمال مظهر أحمد: صفحات من تاريخ العراق المعاصر-دراسات تحليلية, بغداد, (١٩٨٧).
٤٨- كمال مظهر أحمد: انتفاضة (١٩٢٥) في كردستان تركيا-دراسة تحليلية, بيروت, (٢٠٠١).
٤٩- كەمال مەزهەر: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد، ئامادەکردنی: عەبدوڵلا زەنگەنە, بەرگی دووەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی, هەولێر, (٢٠٠١).
٥٠- كەمال مەزهەر ئەحمەد: خەباتی ڕزگاریخوازی کورد و ئازەر لە ئێران، و: ئازاد عوبێد ساڵح، هەولێر، (٢٠٠٤).
٥١- كمال مظهر أحمد: كركوك و توابعها-حكم التاريخ والضمير، دراسة وثائقية عن القضية الكردية في العراق، الجزء الاول, ب.م.ط، ب.س.ط.

٥٢- عەبدوڵڵا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل ل٦٣-٦٤.

٥٣- عەبدوڵڵا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل٦٤.

٥٤- دەڕوانرێتە: دیمانەی (باس)-ڕۆژنامە، کوردستان، ژمارە (١٩)، ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٠/١١/٩)، ل٦. عەبدوڵڵا زەنگەنە: سەرچاوەی پێشوو, ل٦٤.

٥٥- دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر: ڕێنیسانس لەگەڵ باسێکی تر بەناونیشانی ئەدیب و ئەرکەکانی قۆناغ، و: فوئاد مەجید میسری، سلێمانی، (٢٠٠٤). کەمال مەزهەر: ڕێنیسانس لەگەڵ باسێکی تر بە ناونیشانی ئەدیب وئەرکەکانی قۆناغ، و: فوئاد مەجید میسری، سلێمانی، (٢٠٠٦).

٥٦- دەڕوانرێتە: عەبدوڵڵا زەنگەنە (ئامادەکردن):، بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە, دیدار و چاوپێکەوتن لەگەڵ د. کەمال مەزهەردا، لوبنان، (٢٠٠٩).

٥٧- دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا، ئامادەکردنی: عەبدوڵڵا زەنگەنە-شەهلا تاهیر حەیدەری، بەرگی یەکەم, لوبنان، (٢٠٠٩).

٥٨- عەبدوڵڵا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٤٠.

٥٩- دەڕوانرێتە: (باس)-ڕۆژنامە، سەرچاوەی پێشوو، ل٦. عەبدوڵڵا زەنگەنە, هەمان سەرچاوە, ل٧٩.

٦٠- قەناتی کوردۆ (کوردۆییێڤ): هەندێك بیروباوەڕی هەڵە لە بارەی زمان و مێژووی کوردەوە، وەرگێڕان و پێشەکی: ئەوڕەحمانی حاجی مارف، پێداچونەوەی: کەمال مەزهەر, بەغدا، (١٩٧٣-١٩٧٤).

٦١- سعاد رؤوف شير محمد: نوري السعيد ودوره في السياسة العراقية (١٩٣٢-١٩٤٥)، مراجعة: كمال مظهر احمد، بغداد, (١٩٨٨).

٦٢- مذكرات فؤاد عارف، تقديم وتعليق: كمال مظهر احمد، الجزء الاول، دهوك, (١٩٩٩). مذكرات فؤاد عارف, تقديم وتعليق: كمال مظهر أحمد, الجزء الاول والثاني, أربيل, (٢٠١١).

٦٣- راهي مزهر العامري: مسعود محمد ودوره السياسي في العراق (١٩١٩-١٩٨٦)-دراسة تاريخية، مراجعة وتقديم: كمال مظهر احمد, بغداد، (٢٠٠٨).

٦٤- عەبدوڵلا زەنگەنە: هەمان سەرچاوە، ل١٦٤.

٦٥- دەڕوانرێتە: کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو, ل٧.

٦٦- كمال مظهر أحمد (اعداد وتقديم): مذكرات أحمد مختار بابان- أخر رئيس للوزراء في العهد الملكي في العراق, بيروت, (١٩٩٩).

٦٧- هند غسان أبو الشعر (أعداد وتحرير): بناء الدولة العربية الحديثة-تجربة فيصل بن الحسين في سورية و العراق, الاردن, (١٩٩٩), ص ص٥٤١-٥٥٦.

٦٨- ئازاد هیدایەت دەلۆ (ئامادەکردن): دیداری ڕۆشنبیری، بەرگی یەکەم، هەولێر, (٢٠٠٥), ل ل٣٥-٧٤.

٦٩- نیکۆلۆ مەکیاڤیللی: میر-لەگەڵ لێکۆڵینەوەیەکی دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەددا، و: حوسێن عارف, هەولێر, (٢٠٠٦).

٧٠- ڕاستی من بۆخۆم ئەم کتێبەم نەدیووە, تەنها بەرگی کتێبەکەم دەستخستووە, بەڵام دواتر لە سەرچاوەیەکدا ناونیشانی کتێبەکەشم دۆزیەوە. لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: فەخرەدین تاهیر:

ڕۆژنامەی سۆڤیەت کوردستان-بیبلۆگرافیا و شرۆڤە, هەولێر, (٢٠٠٦), ل١٥٧.

٧١- ڕەفیق ساڵح (ئامادەکردن): چی لە بارەی محەمەد ئەمین زەکی بەگەوە نووسراوە, سلێمانی, (٢٠١٠), ل ل١٩٩-٢٠٤, ص ص٣١٤-٣٢٦.

٧٢- عەزیز نەسین: تورك لە بولگارستان کورد لە تورکیا, وەرگێران و ئامادەکردنی: بەکر شوانی و سیروان رەحیم, جەبار قادر پێشەکی بۆ نووسییوە, هەولێر, (٢٠١٠), ل ل٩١-١٠٩.

٧٣- كمال مظهر أحمد (تقديم وتعليق): مذكرات فؤاد عارف, الجزء الاول والثاني, أربيل, (٢٠١١).

٧٤- حەیدەر عەبدولاّ شێخ وەسانی (دیمانە): ڕۆشنبیران و پەیامی نەمریی, هەولێر, (٢٠١١), ل ل١٨-٢٩.

٧٥- زانیار سەردار قرگەیی: دکتۆر کەمال مەزهەر ئاوڕ لە مێژوو دەداتەوە-وتوێژ لەگەڵ زانا و مێژوونووسی ئەکادیمی کورد کەمەل مەزهەر, چاپخانەی شڤان, (٢٠١٣).

٧٦- کەمال مەزهەر: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکوومەتی بەریتانیادا, ئامادەکردنی: شەهلا تاهر حەیدەری, بەرگی دووەم, هەولێر, (٢٠١٤).

٧٧- شاسوار هەرشەمەیی: تەتەڵە-پێداچوونەوە و ڕاستکردنەوەی هەڵە لەسەر چەند لایەنێکی مێژووی ئەم گەلە, , سلێمانی, (٢٠١٩), ل ل٤٣-٥٦.

٧٨- كمال مظهر أحمد: محاضرات في تاريخ الدول الكبرى بين الحربين العالميتين, بغداد, (٢٠٢٠).

٧٩- كمال مظهر أحمد: رأي للمناقشة-الاطار الزمني لتأريخ العراق الحديث والمعاصر, بغداد, (٢٠٢١). وا دیاره ئەم کتێبە لە لایەن (پ.د. عادل تەقی عەبد ئەلبەلداوی) و (پ.د. سینان سادق حوسێن ئەلزەیدی)یەوە بڵاوکراوەتەوە. جێگەی باسە, لەگەڵ ئەم کتێبەدا لاپەڕەیەکی گەورەی لەگەڵدایە بە ناونیشانی: (كمال مظهر أحمد..أمير المؤرخين في العراق...وداعا), ئەم بابەتە لە لایەن پ.د. عادل تەقی عەبد ئەلبەلداوییەوە نووسراوە, لە ڕۆژنامەی (المشرق), ژمارە (٤٨٠١), ڕێککەوتی (٢٨)ی ئازاری (٢٠٢١) بڵاوکراوەتەوە.

٨٠- صالح محمد حاتم: صحيفة (الاستقلال) في سنوات الانتداب البريطاني (١٩٢٠-١٩٣٢), بغداد, (١٩٨٥).

٨١- کاوس قەفتان: چەند لێکۆڵینەوەیەك لە مێژووی بابان, سۆران, بۆتان، کەمال مەزهەر ئەحمەد پێشەکی بۆ نووسیووە, بەغدا، (١٩٨٥).

٨٢- عبدالمجيد كامل عبداللطيف: دور فيصل الاول في تأسيس الدولة العراقية الحديثة (١٩٢١-١٩٣٣), الجامعة المستنصرية, (١٩٩٠).

٨٣- عبدالمناف شكر جاسم النداوي: العلاقات الايرانية-السوفيتية (١٩١٧-١٩٤١), الجامعة المستنصرية, (١٩٩٠).

٨٤- على عبد شناوة, الشبيبي في شبابه السياسي-محمد رضا الشبيبي ودوره الفكري والسياسي حتى العام (١٩٣٢), بيروت, (١٩٩٥). ئەم کتێبە لە بنەڕەتدا نامەی ماستەرە, پێشکەشی کۆلێجی ئاداب, زانکۆی بەغداد کراوە, بە سەرپەرەشی پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد نووسراوە.

٨٥- لوسيان رامبو: الكرد والحق, ت: عزيز عبدالاحد نباتي, تقديم: كمال مظهر, أربيل, (١٩٩٨).

٨٦- خولة طالب لفته, سليمان فيضي ودوره السياسي والثقافي والاجتماعي في العراق (١٨٨٥-١٩٥١), شركة مطبعة الاديب البغدادية, (٢٠٠٣). کەمال مەزهەر پێشەکی بۆ نووسیوە.

٨٧- عومەر حەمەدەمین نوردەدینی: سیستەمی نوێی جیهانی و دۆزی کورد-کوردستانی عێراق وەك نموونە-لێکۆڵینەوەیەکی شیکاری سیاسییە, هەولێر, (٢٠٠٣). جێگەی باسە, ئەم کتێبە لە بنەڕەتدا نامەی ماستەرە, پ.د. کەمال مەزهەر سەرۆکی لیژنەکە بووە, هەروەها ووتەیەکی دکتۆر کەمال لە پشتەوەی کتێبەکە بلأوکراوەتەوە.

٨٨- عادل تقي عبد البلداوي: نبض الشارع العراقي في عهد عبدالكريم قاسم-وثائق امنية جديدة, تقديم: كمال مظهر أحمد. بغداد, (٢٠٠٤).

٨٩- دڵشاد مەحموود عەبدوڕڕەحمان: ئیسماعیل حەققی شاوەیس (١٨٩٤-١٩٧٦)-توێژینەوەیەکی مێژوویە، پێشەکی: کەمال مەزهەر, هەولێر, (٢٠٠٤).

٩٠- عەبدولقادر سالح: شۆڕشی (١٤)ی تەمووزی (١٩٥٨) لە عێراق, کەمال مەزهەر پێشەکی بۆ نووسیووە, ئاکۆ شوانی پێداچوونەوەی بۆ کردووە, سلێمانی, (٢٠٠٥).

٩١- اسماعيل شكر رسول: أربيل-دراسة تأريخية في دورها الفكري والسياسي (١٩٣٩-١٩٥٨), السليمانية, (٢٠٠٥). ئەم کتێبە لە

بنەڕەتدا تێزی دکتۆرایە, بە سەرپەرەشتی پ.د. کەمال مەزهەر نووسراوە.
٩٢- ئارشاك سافراستیان: کورد و کوردستان, و: ئەمین شوان, هەولێر, (٢٠٠٥). پ.د. کەمال مەزهەر پێشەکی بۆ نووسیووە, دەڕوانرێتە: ل ل٥-٨.
٩٣- شاكر حسين دمدوم الشطري: الشظرة في أواخر العهد العثماني (١٨٨١-١٩١٧)-دراسة تاريخية, باشراف: كمال مظهر أحمد, رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة بغداد, كلية الاداب, كانون الاول (٢٠٠٥).
٩٤- محمد جبار ابراهيم: البنية الاجتماعية والاقتصادية وأثرها في الفكر السياسي العراقي الحديث (١٨٦٩-١٩١٤), باشراف: كمال مظهر أحمد, رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة بغداد, كلية الاداب, (٢٠٠٦).
٩٥- میر شەرەف خانی بدلیسی: شەرەفنامە-مێژووی ماڵە میرانی کوردستان, و: هەژار, هەولێر, (٢٠٠٦). لە لاپەڕە (شێست) بابەتی: بیروڕای دکتۆر کەمال مەزهەر, خراوەتەڕوو لەمەڕ وەرگێرانی شەرەفنامەوە, هەروەها لە لاپەڕە (سەت و بیست و پێنج)ەوە هەتاوەکو لاپەڕە (سەت و سی و پێنج) بابەتێکی تری پ.د. کەمال مەزهەر بڵاوبۆتەوە بە ناونیشانی: شەرەفنامە لە کوردناسیی سۆڤێتدا.

٩٦- محەممەد ئەمین زەکی بەگ: خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان لە زۆر قەدیمەوە تا دەوری ئیمرۆ، ڕەفیق ساڵح: (ئامادەکردن)، سەرجەم بەرهەمی محەمەد ئەمین زەکی بەگ-بەرگی چوارەم, سلێمانی، (٢٠٠٦). پ.د. کەمال مەزهەر پێشەکی بۆ نووسیووە.

٩٧- صدیق صالح و حسین حسن کریم (اعداد): مذکرات محمد محمد أمین دربندفقرەیی, تقدیم: کمال مظهر أحمد, السلیمانیة, (٢٠٠٧).

٩٨- فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا: بارودۆخی سیاسی کوردستان-عیراق (١١)ی مارتی (١٩٧٠)-(١١)ی مارتی (١٩٧٤)- توێژینەوەیەکی مێژوویی-سیاسییە, کەمال مەزهەر پێشەکی بۆ نووسیووە, هەولێر, (٢٠٠٨). ئەم کتێبە لە بنەڕەتدا نامەی ماستەرە, پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد سەرۆکی لیژنەی گفتوگۆکە بووە.

٩٩- کۆمەڵە و ڕێکخراوە کوردییەکان (١٩١٨-١٩٣٣) لە بەڵگەنامەکانی هەردوو وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا و فڕەنسادا, و: نەجاتی عەبدوڵڵا, بەرگی یەکەم, پێشەکی: کەمال مەزهەر ئەحمەد, سلێمانی, (٢٠٠٨).

١٠٠- جەعفەر عەلی ڕەسوڵ: سۆفیزم و کاریگەری لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورددا (١٨٨٠-١٩٢٥), سلێمانی,

(٢٠٠٨). ئەم کتێبە لە بنەڕەتدا تێزی دکتۆرای نووسەرە, لە لایەن پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەدەوە سەرپەرەشتی کراوە.

١٠١- بەهار ڕەشید باجەلان (ئامادەکردن): ڕەشید باجەلان (١٩٢٠-٢٠٠١)-تێکۆشەرێکی دێرینی کوردایەتی, پێشەکی: کەمال مەزهەر, سلێمانی, (٢٠٠٩). ل ل٩-١١, لەگەڵ بابەتێکی تر بە ناونیشانی: ئەو کوردە خاوێنەی کەس نەبوو خۆشی نەوێت, ل ل١٧-١٨.

١٠٢- عبدالرحمن ادريس صالح البياتي: سعيد قزاز ودوره في سياسة العراق حتى عام (١٩٥٩), تقديم: كمال مظهر, السليمانية, (٢٠٠٩), ص ص١٣-٣٤.

١٠٣- عصام كاظم عبدالرضا: انتفاضة عام (١٩٢٥) في تركيا وانعكاساتها على قضية الموصل, الجامعة المستنصرية, (٢٠١١).

١٠٤- العراق بين اعصارين-مذكرات السفير أحمد أمين: تقديم وتعليق: كمال مظهر, أربيل, (٢٠١١).

١٠٥- ڕەفیق ڕەحمان مام خول: مستەفا بارزانی-ڕۆڵ و هەڵوێستی لە پێشهاتە سیاسییەکاندا (١٩٥٨-١٩٧٠), کەمال مەزهەر پێشەکی بۆ نووسیوە, عەبدولفەتاح بۆتان خوێندنەوە و پێداچوونەوەی بۆ کردووە, هەولێر, (٢٠١٣).

١٠٦- عادل تقي عبد محمد البلداوي: التكوين الاجتماعي للأحزاب والجمعيات السياسية في العراق (١٩٠٨-١٩٧٩)-دراسة تاريخية

وثائقية, تقديم: وميض جمال عمر نظمي, مراجعة: كمال مظهر أحمد, بغداد, (٢٠٢٠).

١٠٧- سمير عبد الرسول عبدالله العبيدي: محمد صديق شنشل ودوره السياسي في العراق حتى عام (١٩٥٩), بغداد, (٢٠٢٠). جێگەی باسە, ئەم کتێبە لە بنەڕەتدا نامەی ماستەرە, ساڵی (١٩٩٧) پێشکەشی زانکۆی بەغداد-کۆلێجی ئاداب-بەشی لێکۆڵینەوە مێژووییەکان کراوە, پ.د. کەمال مەزهەر, سەرۆکی لیژنەی گفتوگۆکە بووە. دواتر بە پلەی نایاب وەرگیراوە.

١٠٨- مغديد حاجي: عزيز شريف (١٩٠٤-١٩٩٠) دوره السياسي وموقفه تجاه المسألة الكردية, ت: نجاة خوشناو, تقديم: كمال مظهر أحمد, المراجعة اللغوية: نوزاد حسن أحمد, أربيل, (٢٠٢١), ل ل٩-١٠. شیاووی باسە, ئەم کتیبە لە بنەڕەتدا نامەی ماستەرە بە سەرپەرەشتی پ.د. خەلیل عەلی موڕاد نووسراوە, ساڵی (٢٠١٠) پێشکەشی زانکۆی سەلاحەددین-کۆلێجی ئاداب-بەشی مێژوو کراوە, دواتر بە زمانی کوردی ساڵی (٢٠١٢) بە شێوەی کتێب بلاوکراوەتەوە.

١٠٩- مذكرات الاستاذ الدكتور احسان شيرزاد-مهندسا, أكاديميا ووزيرا, تقديم: كمال مظهر, الاردن, ص ص٧-٩.

١١٠- ياسين سعد محمد البكري: بنية المجتمع العراقي.دراسة تاريخية اجتماعية سياسية لظاهرة التنوع-العهد الجمهوري (١٩٥٨-١٩٦٣) أنموذجا, الجامعة المستنصرية.

١١١- حميد المطبعي: موسوعة أعلام العراق في القرن العشرين, الجزء الاول, بغداد, (١٩٩٥), ص١٧٣.

١١٢- ئەوڕەحمانی حاجی مارف, بەرهەمەکانم لە بارەی کوردناسییەوە-(نووسین و وەرگێڕان), (کتێب و لێکۆڵینەوە), سلێمانی, (٢٠٠٥), ل ل٢٣٤-٢٣٦.

١١٣- صباح ياسين الاعظمي: أعلام المجمع العلمي العراقي (١٩٤٧-٢٠٠٤), بيروت-لبنان, (٢٠٠٥), ص ص١٢٢-١٢٣.

١١٤- حسن ضاري سبع الدليمي: منهج الكتابة التاريخية عند كمال مظهر أحمد-دراسة تحليلية, بابل, (٢٠٠٦).

١١٥- جمال بابان: أعلام كرد العراق, وزارة الثقافة, السليمانية, (٢٠٠٦), ص ص٦٤٠-٦٤١.

١١٦- محمد علي الصويركي: معجم اعلام الكرد في التاريخ الاسلامي والعصر الحديث في كردستان وخارجها, السليمانية, (٢٠٠٦), ص ص٥٦٢-٥٦٣.

١١٧- نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو (ئامادەکردن): ژیاننامەی زانستی ناودارانی کورد, بەرگی یەکەم, هەولێر, (٢٠٠٨), ل ل٢٠-٤٩.

١١٨- محمد علي الصويركي الكردي (اعداد): الموسوعة الكبرى لمشاهير الكرد عبر التاريخ, المجلد الثالث, بيروت, (٢٠٠٨), ص ص٤١١-٤١٢.

١١٩- أحمد ناجي الغريري: كمال مظهر أحمد-خمسون سنة في دراسة التاريخ وكتابته, النجف الأشرف, (٢٠٠٩).

١٢٠- جێگەی باسە, نووسەر سەرەتا هەواڵی کتێبەکەی لە ڕۆژنامە بلاّوکردەوە, لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: (الاتحاد)-جريده, العدد (٢٤٦٩), الخميس (٢٠١٠/٨/٥), ص١١. عادل تقي عبد البلداوي: كمال مظهر أحمد-رحلة علمية معه في الفكر واللغة والمنهج، بغداد، (٢٠١٠).

١٢١- جمال بابان: أعلام الكرد, الجزء الاول, أربيل, (٢٠١٢), ص ص ٤٥٣-٤٥٤.

١٢٢- جواد كاظم البيضاني: التاريخ والمؤرخون الكرد, بيروت, (٢٠١٢), ص ص٣٥٢-٣٥٩.

١٢٣- دلير خالد محمد: دور الدكتور كمال مظهر أحمد في تدوين التاريخ العراقي الحديث والمعاصر (١٩٦٧-٢٠٠٩), بيروت, (٢٠١٣).

١٢٤- ڕێبوار سیوەیلی: ئەزموون و کەس-خوێندنەوەیەك بۆ کۆمەڵێك کەسایەتی, بەرگی یەکەم, هەولێر, (٢٠١٣). جێگەی باسە, نووسەری دیار ڕێبوار سیوەیلی, لەم کتێبەیدا دووەم کەسایەتی

دكتۆر كەمال مەزهەری هەڵبژاردووە بە ناونیشانی: ئەستێرەیەكی كشاو: د. كەمال مەزهەر, ل ل٢٣-٢٩.

١٢٥- حميد المطبعي: المؤرخ المفكر الكردي كمال مظهر أحمد- صفحات مشرقة من تاريخ العراق المعاصر, بغداد, (٢٠١٣).

١٢٦- مەحمود نەجمەدین (ئامادەكردن): مەلا جەمیل رۆژبەیانی شەهیدی قەڵەم, كەركوك, (٢٠١٤). دەروانرێتە: د. كەمال مەزهەر: مەلا جەمیل پیاوێكی دڵسۆز بوو بۆ نەتەوەی كورد, ل ل٨٤-٩١.

١٢٧- عوسمان سەید قادر: ژیاننامەی مێژوونووسانی كورد, سلێمانی, (٢٠١٥), ل ل٢٠٤-٢١٠.

١٢٨- عادل تقي عبد البلداوي: الرواد الاكاديميون ودورهم في بناء المدرسة التاريخية العراقية المعاصرة فكرا ومنهجا, بغداد, (٢٠١٦). لەم كتێبەدا, نووسەر دوو بابەتی تەرخان كردووە بۆ ڕەوانشاد پ.د. كەمال مەزهەر, یەكێكیان بە ناونیشانی: (تجربتي الميدانية مع استاذي المشرف الدكتور كمال مظهر أحمد في مرحلتي الماجستير والدكتوراه), ص ص٧٣-١٣٠. بابەتی دووەمی بە ناونیشانی: (مالم يعرفه الاخرون عن استاذنا الدكتور كمال مظهر أحمد), ص ص١٣١-١٣٧.

١٢٩- بارزان محمد علی: د. كەمال مەزهەر-ژیان و بەرهەم و ڕێبازی لە نووسینەوەی مێژوودا, هەولێر, (٢٠١٨).

١٣٠- محمد كامل الربيعي: مربون كما عرفتهم, مراجعة و تقديم: غانم نجيب عباس, بغداد, (٢٠١٩), ص ص٥٩-٦٦. هەروەها پێشکەشی کردووە بە ڕەوانشاد نووسیوویەتی: الاهداء: الى معلم جيل المؤرخين العالم الجليل الاستاذ الدكتور المتمرس كمال مظهر أحمد محبة وتقديرا واعتزازا.

١٣١- عەتا قەرەداخی: گوتاری ناسیۆنالیزمی کوردی, بەرگی سێیەم, سلێمانی, (٢٠١٩), نووسەر و توێژەری دیار عەتا قەرەداخی لەم کتێبەدا بابەتێکی بە ناونیشانی: گوتاری مێژوویی دکتۆر کەمال مەزهەر نووسیووە, ل ل٢٥٣-٢٩٠.

١٣٢- عادل تقي عبد البلداوي: المنهج التاريخي التقدمي في العراق وأثره على الفكر السياسي المعاصر-كمال مظهر أحمد أنموذجا, بغداد, (٢٠٢١).

١٣٣- عادل تقي عبد البلداوي, كمال مظهر أحمد-الانسان والمفكر والمؤرخ في ذاكرة تلميذه, بغداد, (٢٠٢٢).

١٣٤- بەشدار عمر قەرەناوی: مێژوونووسین لای کورد لە عێراقدا (١٩٥٨-١٩٩٠), هەولێر, (٢٠٢٢). جێگەی باسە, توێژەر لە چەندین شوێندا باسی نووسین و بەرهەمەکانی ڕەوانشادی خستۆتەڕوو.

١٣٥- عاد تقي عبد البلداوي: مذكرات عادل تقي عبد البلداوي-استاذ جامعي..يدلي بشهادته أمام محكمة التاريخ-(١٦)عاما من حياة الطفولة والدراسة والجندية والوظيفة (وثائق وصور), بغداد,

(٢٠٢٣). له نێو بیرەوەرییەکانیشدا, پ.د. عادل باسێکی تایبەت و سەربەخۆی تەرخان کردووە بۆ ڕەوانشاد پ.د. کەمال مەزهەر بە ناونیشانی: رحلتي العلمية مع كمال مظهر أحمد, ص ص٧٤-١٢٧.

١٣٦- أحمد ناجي الغريري: مجلة الاكاديمية الكردية وأثرها الفكري (١٩٧١-٢٠٢٢), أربيل, (٢٠٢٣), ص ص٦٥-٧٠.

١٣٧- عادل تقي عبد البلداوي: شهادات وحوارات مع شخصيات مدنية و عسكرية (وزراء-سياسيون-ضباط-أطباء-مهندسون-مؤرخون), بغداد, (٢٠٢٣).

١٣٨- عادل تقي عبد البلداوي: نفس المصدر, ل٢٥.

١٣٩- أحمد ناجي: الدكتور كمال مظهر أحمد-دراسة تاريخية, مجلة كلية التربية-جامعة واسط-العراق, المجلد ١, العدد الرابع, (٢٠٠٨), ص ص٨٥-١٤٠.

140- Корниловский А. С. Изучение курдской проблмы в русской историческoй наук: Основные этапы// Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 11 (222), 2011, Ч.1.С. 148

١٤١- عراقيون من زمن التوهج-ملحق اسبوعي يصدر عن مؤسسة المدى للاعلام والثقافة والفنون-كمال مظهر, العدد (٢٣١٩), السنة الثامنة, الخميس (١) كانون الاول, (٢٠١١).

١٤٢- اسماعيل محمد حصاف, عرض بيبلوغرافي موجز للمسيرة العلمية لنخبة من الباحثين في الكوردولوجيا السوفياتية خلال

سنوات (١٩٥٩-١٩٩٠)، (الاكاديمي)-مجلة الاكاديمية الكوردية، العدد (١٦)، أربيل، (٢٠١٠)، ل٣٣٤-٣٣٥. هەروەها ساڵی (٢٠١٢) توێژینەوەیەکی زانستی تر لەمەڕ پ.د. کەمال مەزهەر بڵاوکرایەوە، لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: ستار نوري العبودي: الاستاذ الدكتور كمال مظهر أحمد المدرسة العلمية والوطنية العراقية الصادقة، المؤتمر العلمي الخامس لكية التربية العلوم الانسانية (أبحاث التاريخ)، بأقلام باحثينا نصنع الحياة، (١٣-١٤) نيسان، (٢٠١٢)، ص ص٤٣٨-٤٥٨.

١٤٣- **فەرهاد پیربالْ: ئەو کتێبانەی ژیانیان گۆڕیم، هەولێر، (٢٠١٨)، ڕێنسانس: ل ل٤٦-٤٨. خوێنەر کاتێك سەرەنجی ئەو کتێبانە دەدات کە فەرهاد پیربالْ باسیان کردووە، زیاتر کتێبی ئەدەبی و فەلسەفیین، ڕەنگ بێت کتێبەکەی ڕەوانشاد تاکە کتێبێك بێت لە بواری مێژوودا خرابێتەڕوو.**

١٤٤- **جەبار قادر: کتێب و نووسینەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر بە زمانی ڕووسی (١٩٣٧-٢٠٢١)-بەشی یەکەم، تاراوگە-گۆڤار، ژمارە (١٤٧)، چوارشەممە- (١٧)ی مارت، هۆڵەندا، (٢٠٢١)، ل٣. جەبار قادر: کتێب و نووسینەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر بە زمانی ڕووسی (١٩٣٧-٢٠١٢)-بەشی دووەم، تاراوگە-گۆڤار، ژمارە (١٤٨)، چوارشەممە-(٣١)ی مارت، هۆڵەندا، (٢٠٢١)، ل٣ول١٢.**

١٤٥- ديدارى نێودەوڵەتى (پرۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزهەر، مێژوونووسێك لە یاقوت)، ئاژین-گۆڤار، ژمارە (٢)، زانکۆی سۆران، بەهاری (٢٠٢٢)، ل ل٥١-١٥١.

146- Бижан Аманж Надим Бижан. Труды М. А. Камаля (1937-2021) по истории Курдов// Студенческая наука как ресурс инновационного потенциала развития. X Международная студенческая научная конференция (Воронеж, 17 мая 2022 г.). Материалы и доклады. Воронеж. ИМО ВГУ. 2022. С. 52-55

١٤٧- کەمال مەزهەر و ناخی مێژوو، ڕۆڤار، ژمارە (٣)، ل٢.

١٤٨- فەرهاد پیربالٚ: بۆ ڕۆدانی کورم-شیعر، هەولێر، (٢٠٠٦)، ل٥٩.

١٤٩- جەبار قادر و ئەوانی تر-لیژنەی کۆکردنەوەی نووسین و بەرهەمەکانی پ.د. کەمال مەزهەر، (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر، هەولێر، (٢٠٢٢)، (١٠) بەرگ.

١٥٠- جەبار قادر و ئەوانی تر: سەرچاوەی پێشوو. بەرگی یەکەم، بۆ زانیاری پتر لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە (پێشەکی) ل ل٧-١٣.

١٥١- أثير كاظم عبد زيد الخالدي: المؤرخ محسن محسن محمد حسين وجهوده الفكرية-دراسة تاريخية، مراجعة وتقديم: أحمد ناجي، النجف الاشرف، (٢٠١٨). أحمد ناجي الغريري: الاستاذ الدكتور محسن محمد حسين-حياته، أثاره، منهجه في كتابة التاريخ، النجف الاشرف-العراق، (٢٠١١).

١٥٢- راهي مزهر العامري: المصدر السابق.
١٥٣- أحمد علي سبع الربيعي: مكرم الطالباني ودوره السياسي والفكري في العراق (١٩٢٣-١٩٧٩), مراجعة وتقديم: أسامة عبدالرحمن الدوري, بغداد, (٢٠١٨).

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: سەرچاوەکان بە زمانی کوردی

کتێب

١- کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو-کورتە باسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژوو, ئەمینداریێتی گشتی ڕۆشنبیری و لاوان, مطابع دار أفاق عربية, بەغداد, (١٩٨٣).

٢- ____________: کوردستان لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهانی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد, چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد, بەغداد، (١٩٧٥).

٣- ____________: تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسیی کوردیدا, لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد, چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد, بەغداد, (١٩٧٨).

٤- ____________: ڕێنیسانس لەگەڵ باسێکی تر بەناونیشانی ئەدیب و ئەرکەکانی قۆناغ، و: فوئاد مەجید میسری، سلێمانی، (٢٠٠٤).

٥- ______________: ڕێنیسانس لەگەڵ باسێکی تر بە ناونیشانی ئەدیب و ئەرکەکانی قۆناغ، و: فوئاد مەجید میسری، چاپخانەی دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی, سلێمانی، چاپی سێیەم, (٢٠٠٦).

٦- ______________: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا، ئامادەکردنی: عەبدوڵڵا زەنگەنە-شەهلا تاهیر حەیدەری، بەرگی یەکەم, چاپخانەی گرین گلۆری, لوبنان، چاپی دووەم, (٢٠٠٩).

٧- ______________: ئافرەت لە مێژوودا-کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی، چاپخانەی (الحوادث), بەغدا، (١٩٨١).

٨- ______________: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد, بەشی یەکەم, دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی, چاپخانەی (الادیب البغدادیة المحدودة), بەغداد, (١٩٨٥).

٩- ______________: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد، ئامادەکردنی: عەبدوڵڵا زەنگەنە, بەرگی دووەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی, چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە, هەولێر، چاپی یەکەم, (٢٠٠١).

١٠- ______________: خەباتی ڕزگاریخوازی کورد و ئازەر لە ئێران، و: ئازاد عوبێد سالح، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس,

بلاْوكراوەی ئاراس, چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە, هەولێر، چاپی یەکەم, (٢٠٠٤).

١١- ____________: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکوومەتی بەریتانیادا, ئامادەکردنی: شەهلا تاهر حەیدەری, بەرگی دووەم, لە بلاْوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی حاجی هاشم, هەولێر, (٢٠١٤).

١٢- عەبدوڵلاْ زەنگەنە (ئامادەکردن): بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە (دیدار و چاوپێکەوتن لەگەڵ د. کەمال مەزهەردا)، چاپخانەی گرین گلۆری, لوبنان-کوردستان، چاپی یەکەم, (٢٠٠٩).

١٣- قەناتی کوردۆ (کوردۆییڤ): هەندێك بیروباوەڕی هەڵە لە بارەی زمان و مێژووی کوردەوە، وەرگێڕان و پێشەکی: ئەوڕەحمانی حاجی مارف، پێداچونەوەی: کەمال مەزهەر، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد, چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد, بەغدا، (١٩٧٣-١٩٧٤).

١٤- نیکۆلۆ مەکیاڤیللی: میر-لەگەڵ لێکۆڵینەوەیەکی دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەددا، و: حوسێن عارف، لە بلاْوکراوەکانی سەنتەری ڕوناکبیری هەتاو, بە هاوکاری وەزارەتی ڕۆشنبیری سلێمانی لە چاپ دراوە, چاپخانەی تیشك, هەولێر، چاپی دووەم, (٢٠٠٦).

١٥- فەخرەدین تاهیر: رۆژنامەی سۆڤیەت کوردستان-بیبلۆگرافیا و شرۆڤە, لە بڵاوکراوەکانی خەندان بۆ پەخش و وەشاندن, چاپخانەی شڤان, هەولێر, چاپی یەکەم, (٢٠٠٦).
١٦- ڕەفیق سالح (ئامادەکردن): چی لە بارەی محەمەد ئەمین زەکی بەگەوە نووسراوە, بنکەی ژین بۆ بووژاندنەوەی کەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانی کوردی, چاپخانەی شڤان, سلێمانی, (٢٠١٠).
١٧- عەزیز نەسین: تورك لە بولگارستان کورد لە تورکیا, وەرگێران و ئامادەکردنی: بەکر شوانی و سیروان رەحیم, جەبار قادر پێشەکی بۆ نووسییوە, چاپخانەی حاجی هاشم, هەولێر, چاپی یەکەم, (٢٠١٠).
١٨- حەیدەر عەبدولاّ شێخ وەسانی (دیمانە): ڕۆشنبیران و پەیامی نەمریی, لە بڵاوکراوەکانی گۆڤاری (K21), چاپخانەی ڕۆژهەڵات, هەولێر, چاپی یەکەم. (٢٠١١).
١٩- زانیار سەردار قڕگەیی: دکتۆر کەمال مەزهەر ئاوڕ لە مێژوو دەداتەوە-وتوێژ لەگەڵ زانا و مێژوونووسی ئەکادیمی کورد کەمەل مەزهەر, چاپخانەی شڤان, چاپی یەکەم. (٢٠١٣).
٢٠- شاسوار هەرشەمەیی: تەتەڵە-پێداچوونەوە و ڕاستکردنەوەی هەڵە لەسەر چەند لایەنێکی مێژووی ئەم گەلە, دەزگای ڕۆشنبیری

جەمال عيرفان, ناوەندی توێژینەوەی مێژوویی جەمیل ڕۆژبەیانی, چاپخانەی تاران, سلێمانی, چاپی یەکەم, (٢٠١٩).
٢١- کاوس قەفتان: چەند لێکۆڵینەوەیەك لە مێژووی بابان, سۆران, بۆتان،وکەمال مەزهەر ئەحمەد پێشەکی بۆ نووسیووە, چاپخانەی (الحوادث), بەغدا، (١٩٨٥).
٢٢- عومەر حەمەدەمین نوردەدینی: سیستەمی نوێی جیهانی و دۆزی کورد-کوردستانی عێراق وەك نموونە-لێکۆڵینەوەیەکی شیکاری سیاسییە, چاپخانەی حاجی هاشم, هەولێر, چاپی یەکەم, (٢٠٠٣).
٢٣- دڵشاد مەحموود عەبدوڕڕەحمان: ئیسماعیل حەققی شاوەیس (١٨٩٤-١٩٧٦)-توێژینەوەیەکی مێژووییە، پێشەکی: کەمال مەزهەر, وەزارەتی ڕۆشنبیری, بەڕێوبەرایەتی گشتی ڕۆشنبیری و هونەر, بەڕێوبەرایەتی چاپخانەی ڕۆشنبیری, هەولێر، چاپی یەکەم, (٢٠٠٤).
٢٤- عەبدولقادر سالح: شۆڕشی (١٤)ی تەمووزی (١٩٥٨) لە عێراق, کەمال مەزهەر پێشەکی بۆ نووسیووە, ئاکۆ شوانی پێداچوونەوەی بۆ کردووە, وەزراەتی ڕۆشنبیری, بەڕێوبەرایەتی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوەی, چاپخانەی کارۆ, سلێمانی, (٢٠٠٥).

٢٥- ئارشاك سافراستيان: كورد و كوردستان, و: ئەمین شوان, دەزگای چاپ و بلأوكردنەوەی ئاراس, چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە, هەولێر, چاپی دووەم, (٢٠٠٥).
٢٦- میر شەرەف خانی بدلیسی: شەرەفنامە-مێژووی ماڵە میرانی كوردستان, و: هەژار, دەزگای چاپ و بلأوكردنەوەی ئاراس, هەولێر, چاپی سێیەم, (٢٠٠٦).
٢٧- محەممەد ئەمین زەكی بەگ: خولأصەیەكی تاریخی كورد و كوردستان لە زۆر قەدیمەوە تا دەوری ئیمرۆ، ڕەفیق ساڵح: (ئامادەكردن)، سەرجەم بەرهەمی محەمەد ئەمین زەكی بەگ-بەرگی چوارەم, لە بلأوكراوەكانی بنكەی ژین بۆ بووژاندنەوەی كەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانی كورد, چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە, سلێمانی، (٢٠٠٦).
٢٨- فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵلأ: بارودۆخی سیاسی كوردستان-عیراق (١١)ی مارتی (١٩٧٠)-(١١)ی مارتی (١٩٧٤)- توێژینەوەیەكی مێژوویی-سیاسییە, كەمال مەزهەر پێشەكی بۆ نووسیووە, چاپخانەی منارە, هەولێر, چاپی یەكەم, (٢٠٠٨).
٢٩- ئازاد هیدایەت دەلۆ (ئامادەكردن): دیداری ڕۆشنبیری، بەرگی یەكەم، هەولێر، چاپی یەكەم, (٢٠٠٥).
٣٠- كۆمەڵە و ڕێكخراوە كوردییەكان (١٩١٨-١٩٣٣) لە بەڵگەنامەكانی هەردوو وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا و فڕەنسادا, و:

نەجاتی عەبدوڵڵا، بەرگی یەکەم، پێشەکی: کەمال مەزهەر ئەحمەد، بنکەی ژین بۆ بووژاندنەوەی کەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کوردی، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، (٢٠٠٨).

٣١- جەعفەر عەلی ڕەسوڵ: سۆفیزم و کاریگەری لە بزووتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورددا (١٨٨٠-١٩٢٥)، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، چاپی یەکەم، (٢٠٠٨).

٣٢- بەهار ڕەشید باجەلان (ئامادەکردن): ڕەشید باجەلان (١٩٢٠-٢٠٠١)-تێکۆشەرێکی دێرینی کوردایەتی،لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ژین بۆ بووژاندنەوەی کەلەپوری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کوردی، پێشەکی: کەمال مەزهەر، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، (٢٠٠٩).

٣٣- ڕەفیق ڕەحمان مام خول: مستەفا بارزانی-ڕۆڵ و هەڵوێستی لە پێشهاتە سیاسییەکاندا (١٩٥٨-١٩٧٠)، کەمال مەزهەر پێشەکی بۆ نووسیوە، عەبدولفەتاح بۆتان خوێندنەوە و پێداچوونەوەی بۆ کردووە، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، چاپی دووەم، (٢٠١٣).

٣٤- ئەوڕەحمانی حاجی مارف، بەرهەمەکانم لە بارەی کوردناسییەوە-(نووسین و وەرگێڕان)، (کتێب و لێکۆڵینەوە)، سلێمانی، (٢٠٠٥).

٣٥- نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو (ئامادەکردن): ژیاننامەی زانستی ناودارانی کورد، بەرگی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و

بڵاوكردنەوەی بەدرخان، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، چاپی یەكەم، (٢٠٠٨).
٣٦- ڕێبوار سیوەیلی: ئەزموون و كەس-خوێندنەوەیەك بۆ كۆمەڵێك كەسایەتی، بەرگی یەكەم، دەزگای زەریاب بە هاوكاری گۆڤاری (سڤیل)، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠١٣).
٣٧- مەحمود نەجمەدین (ئامادەكردن): مەلا جەمیل رۆژبەیانی شەهیدی قەڵەم، لە بڵاوكراوەكانی كۆمەڵەی ڕوناكبیری و كۆمەڵایەتی كەركوك، چاپخانەی كارۆ، كەركوك، چاپی یەكەم، (٢٠١٤).
٣٨- عوسمان سەید قادر: ژیاننامەی مێژوونووسانی كورد-بە هەردوو زمانی كوردی و ئینگلیزی، چاپخانەی كارۆ، سلێمانی، چاپی دووەم، (٢٠١٥).
٣٩- بارزان محمد علی: د. كەمال مەزهەر-ژیان و بەرهەم و ڕێبازی لە نووسینەوەی مێژوودا، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، چاپی یەكەم، (٢٠١٨).
٤٠- عەتا قەرەداخی: گوتاری ناسیۆنالیزمی كوردی، بەرگی سێیەم، دەزگای ڕۆشنبیریی جەمال عیرفان، ناوەندی توێژینەوەی مێژوویی جەمیل ڕۆژبەیانی، سلێمانی، (٢٠١٩).

٤١- بەشدار عمر قەرەناوی: مێژوونووسین لای کورد لە عێراقدا (١٩٥٨-١٩٩٠), ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە, چاپخانەی هێڤی, هەولێر, چاپی یەکەم, (٢٠٢٢) .

٤٢- فەرهاد پیرباڵ: ئەو کتێبانەی ژیانیان گۆڕیم, لە بڵاوکراوەکانی ماڵی وەفایی,چاپی یەکەم, هەولێر, (٢٠١٨).

٤٣- فەرهاد پیربال: بۆ ڕۆدانی کوڕم-شیعر, چاپخانەی پاك, هەولێر, (٢٠٠٦).

٤٤- جەبار قادر و ئەوانی تر-لیژنەی کۆکردنەوەی نووسین و بەرهەمەکانی پ.د. کەمال مەزهەر, (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر, (١٠) بەرگ, چاپخانەی دانیشفەڕ, هەولێر, چاپی یەکەم, (٢٠٢٢).

گۆڤار

١- محمد عبدالله کاکە سوور (سازدان): چاوپێکەوتن لەگەڵ پ.د. كمال مظهر أحمد، (مێژوو)-گۆڤار، هەولێر، ژمارە (٩)، ساڵی سێیەم, چاپخانەی منارە, هەولێر, زستانی (٢٠٠٩).

٢- جەبار قادر: کتێب و نووسینەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر بە زمانی ڕووسی (١٩٣٧-٢٠٢١)-بەشی یەکەم, تاراوگە-گۆڤار, ژمارە (١٤٧), چوارشەممە- (١٧)ی مارت, هۆڵەندا, (٢٠٢١).

٣- جەبار قادر: کتێب و نووسینەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر بە زمانی ڕووسی (١٩٣٧-٢٠١٢)-بەشی دووەم, تاراوگە-گۆڤار, ژمارە (١٤٨), چوارشەممە-(٣١)ی مارت, هۆڵەندا, (٢٠٢١).

٤- ئاژین-گۆڤار, ژمارە (٢), زانکۆی سۆران, بەهاری (٢٠٢٢).

٥- کەمال مەزهەر و ناخی مێژوو, (ڕۆڤار)-مانگایەکی ڕۆشنبیرییە و هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك, ژمارە (٣), دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم, سلێمانی, (١٩٩٩).

٦- ئامانج نازم بیجان: پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد-باوکی مێژووی نەتەوەی کورد-کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی مێژوونووسێك، (مێژوو)-گۆڤار، ژمارە (١٦)، ساڵی چوارەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، پایزی (٢٠١٠).

ڕۆژنامە

١- دیمانەی (باس)-ڕۆژنامە، کوردستان، ژمارە (١٩)، ڕۆژی سێشەممە (٩/١١/٢٠١٠).

دووەم: سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی

کتێب

١- كمال مظهر أحمد: كردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى، ت: محمد الملا عبدالكريم، دار أفاق عربية للطباعة والنشر, بغداد, الطبعة الثانية, (١٩٨٤).

٢- ____________: كردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى، ت: محمد الملا عبدالكريم، دار الفارابي-بيروت, دار أراس للطباعة والنشر-أربيل، الطبعة الثالثة، (٢٠١٣).

٣- ____________: ثورة العشرين في الاستشراق السوفيتي، مطبعة الزمان, بغداد، (١٩٧٧).

٤- ____________: اضواء على قضايا دولية في الشرق الاوسط، منشورات وزارة الثقافة والفنون, دار الحرية للطباعة, بغداد، (١٩٧٨).

٥- ____________: دور الشعب الكردي في ثورة العشرين العراقية, طبعة الحوادث, بغداد، (١٩٧٨).

٦- ____________: النهضة، المسوعة الصغيرة, منشورات وزارة الثقافة والفنون, دار الحرية للطباعة, بغداد، (١٩٧٩).

٧- ______________: (اعداد وتقديم): مذكرات أحمد مختار بابان- أخر رئيس للوزراء في العهد الملكي في العراق, المؤسسة العربية للدراسات والنشر, بيروت, الطبعة الاولى, (١٩٩٩).

٨- ______________: الطبقة العاملة العراقية-التكون و بدايات التحرك، دار الرشيد للنشر, وزارة الثقافة والاعلام, دار الخلود للطبعة والنشر, بيروت، (١٩٨١).

٩- ______________: مكيافيلي والمكيافيللية، الموسوعة الصغيرة, منشورات دائرة الشؤون الثقافية والنشر, بغداد، (١٩٨٤).

١٠- ______________: دراسات في تاريخ ايران الحديث و المعاصر، الامانة العامة للثقافة والشباب لمنطقة الحكم الذاتي, مطبعة أركان, بغداد، (١٩٨٥).

١١- ______________: صفحات من تاريخ العراق المعاصر-دراسات تحليلية، دار الشؤون الثقافة العامة (أفاق عربية), منشورات مكتبة البدليسي, بغداد، الطبعة العربية الاولى, (١٩٨٧).

١٢- ______________: انتفاضة (١٩٢٥) في كردستان تركيا-دراسة تحليلية، رابطة كاوا للثقافة الكردية, بيروت، الطبعة الاولى, (٢٠٠١).

١٣- ______________: كركوك و توابعها-حكم التاريخ والضمير، دراسة وثائقية عن القضية الكردية في العراق، الجزء الاول، وزارة الثقافة لحكومة أقليم كردستان, مطبعة رينوين، ب.س.ط.

١٤- ـــــــــــــــ: (تقديم وتعليق): مذكرات فؤاد عارف, الجزء الاول والثاني, دار أراس للطباعة والنشر, منشورات أراس, مطبعة أراس, أربيل, الطبع الثانية, (٢٠١١).

١٥- ـــــــــــــــ: محاضرات في تاريخ الدول الكبرى بين الحربين العالميتين-محاضرات ألقيت على طلبة المرحلة الرابعة قسم التاريخ-كلية الاداب-جامعة بغداد, السنة الدراسية (١٩٨٣-١٩٨٤), دار الحداثة للطباعة والنشر, بغداد, الطبعة الاولى, (٢٠٢٠).

١٦- ـــــــــــــــ: رأي للمناقشة-الاطار الزمني لتأريخ العراق الحديث والمعاصر, المكتبة الوطنية, دار الكتاب للطباعة والنشر والتوزيع, بغداد, (٢٠٢١).

١٧- أ. شاميلوف: حول مسالة الاقطاع بين الكرد، ترجمه وقدم له وعلق عليه: كمال مظهر احمد، مطبعة الحوادث, بغداد، الطبعة الثانية, (١٩٨٤).

١٨- سعاد رؤوف شير محمد: نوري السعيد ودوره في السياسة العراقية (١٩٣٢-١٩٤٥)، مراجعة: كمال مظهر احمد، طبع في مطابع دار الشؤون الثقافة العامة, مكتبة اليقظة العربية, بغداد، الطبعة الاولى, (١٩٨٨).

١٩- مذكرات فؤاد عارف، تقديم وتعليق: كمال مظهر احمد، دهوك، الجزء الاول, (١٩٩٩). مذكرات فؤاد عارف, تقديم وتعليق: كمال

مظهر أحمد, الجزء الاول والثاني, دار أراس للطباعة والنشر, منشورات أراس, مطعبة أراس, أربيل, الطبعة الثانية, (٢٠١١).

٢٠- راهي مزهر العامري: مسعود محمد ودوره السياسي في العراق (١٩١٩-١٩٨٦)-دراسة تاريخية، مراجعة وتقديم: كمال مظهر احمد، توزيع مكتبة جزيري, مطبعة دار الحوراء, بغداد، (٢٠٠٨).

٢١- هند غسان أبو الشعر (أعداد وتحرير): بناء الدولة العربية الحديثة-تجربة فيصل بن الحسين في سورية و العراق, منشورات جامعة أل البيت, الاردن, (١٩٩٩).

٢٢- على عبد شناوة, الشبيبي في شبابه السياسي-محمد رضا الشبيبي ودوره الفكري والسياسي حتى العام (١٩٣٢), دار كوفان للنشر, مكتبة بيسان, بيروت, (١٩٩٥).

٢٣- لوسيان رامبو: الكرد والحق, ت: عزيز عبدالاحد نباتي, تقديم: كمال مظهر, وزارة الثقافة, لجنة المطبوعات, مطبعة وزارة الثقافة, أربيل, الطبعة العربية الاولى, (١٩٩٨).

٢٤- خولة طالب لفته, سليمان فيضي ودوره السياسي والثقافي والاجتماعي في العراق (١٨٨٥-١٩٥١), شركة مطبعة الاديب البغدادية, (٢٠٠٣).

٢٥- اسماعيل شكر رسول: أربيل-دراسة تأريخية في دورها الفكري والسياسي (١٩٣٩-١٩٥٨), من منشورات المركز الثقافي (بنكەی

ڕۆشنبیری شەهید ڕێبان), مطبعة بينايى, السليمانية, الطبعة الثانية, (٢٠٠٥).

٢٦- صديق صالح و حسين حسن كريم (اعداد): مذكرات محمد محمد أمين دربندفقرةيى, تقديم: كمال مظهر أحمد, من منشورات (بنكەی ژين) لاحياء التراث الوثائقي والصحفي الكردي, مطبعة شڤان, السليمانية, (٢٠٠٧).

٢٧- عبدالرحمن ادريس صالح البياتي: سعيد قزاز ودوره في سياسة العراق حتى عام (١٩٥٩), تقديم: كمال مظهر, من منشورا بنكەی ژين لاحياء التراث الوثائقي والصحفي الكردي, مطبعة شظان, السليمانية, الطبعة الثانية, (٢٠٠٩).

٢٨- العراق بين اعصارين–مذكرات السفير أحمد أمين: تقديم وتعليق: كمال مظهر, دار أراس للطباعة والنشر, منشورات أراس, مطبعة أراس, أربيل, الطبعة الاولى, (٢٠١١).

٢٩- عادل تقي عبد محمد البلداوي: التكوين الاجتماعي للأحزاب والجمعيات السياسية في العراق (١٩٠٨–١٩٧٩)–دراسة تاريخية وثائقية, تقديم: وميض جمال عمر نظمي, مراجعة: كمال مظهر أحمد. مطبعة الكتاب, بغداد, الطبعة الثانية, (٢٠٢٠).

٣٠- ________________: نبض الشارع العراقي في عهد عبدالكريم قاسم–وثائق امنية جديدة, تقديم: كمال مظهر أحمد. بغداد, (٢٠٠٤).

٣١- ________________: الرواد الاكاديميون ودورهم في بناء المدرسة التاريخية العراقية المعاصرة فكرا ومنهجا,مؤسسة ثائر العصامي للطباعة والنشر والتوزيع والاعلان, مطبعة ومكتبة جعفر العصامي للطباعة والتجليد الفني, بغداد, الطبعة الاولى, (٢٠١٦).

٣٢- ________________: كمال مظهر أحمد–رحلة علمية معه في الفكر و اللغة والمنهج، بغداد، (٢٠١٠).

٣٣- ________________: شهادات وحوارات مع شخصيات مدنية و عسكرية (وزراء–سياسيون–ضباط–أطباء–مهندسون–مؤرخون), دار الكتاب للطباعة والنشر والتوزيع, مطبعة الكتاب, بغداد, الطبعة الاولى, (٢٠٢٣).

٣٤- ________________: المنهج التاريخي التقدمي في العراق وأثره على الفكر السياسي المعاصر–كمال مظهر أحمد أنموذجا, دار الكتاب للطباعة والنشر والتوزيع, مطبعة الكتاب, بغداد, الطبعة الثانية, (٢٠٢١).

٣٥- ________________: كمال مظهر أحمد–الانسان والمفكر والمؤرخ في ذاكرة تلميذه, دار الكتاب للطباعة والنشر والتوزيع, مطبعة الكتاب, بغداد, (٢٠٢٢).

٣٦- ________________: مذكرات عادل تقي عبد البلداوي–استاذ جامعي..يدلي بشهادته أمام محكمة التاريخ–

(١٦)عاما من حياة الطفولة والدراسة والجندية والوظيفة (وثائق وصور), دار الكتاب للطباعة والنشر والتوزيع, مطبعة الكتاب, بغداد, الطبعة الاولى, (٢٠٢٣).

٣٧- سمير عبد الرسول عبدالله العبيدي: محمد صديق شنشل ودوره السياسي في العراق حتى عام (١٩٥٩), بيت الحكمة-مؤسسة فكرية علمية ثقافية مستقلة, بغداد, (٢٠٢٠).

٣٨- مغديد حاجي: عزيز شريف (١٩٠٤-١٩٩٠) دوره السياسي وموقفه تجاه المسألة الكردية, ت: نجاة خوشناو, تقديم: كمال مظهر أحمد, المراجعة اللغوية: نوزاد حسن أحمد, أربيل, (٢٠٢١).

٣٩- مذكرات الاستاذ الدكتور احسان شيرزاد-مهندسا, أكاديميا ووزيرا, تقديم: كمال مظهر, الاردن.

٤٠- حميد المطبعي: موسوعة أعلام العراق في القرن العشرين, الجزء الاول, وزارة الثقافة والاعلام, دار الشؤون الثقافية العامة, أفاق عربية, طباعة ونشر دار الشؤون الثقافية العامة, بغداد, الطبعة الاولى, (١٩٩٥).

٤١- صباح ياسين الاعظمي: أعلام المجمع العلمي العراقي (١٩٤٧-٢٠٠٤), الدار العربية للموسوعات, الطبعة الاولى, بيروت-لبنان, (٢٠٠٥).

٤٢- فاروق عمر فوزي: تجربتي في الكتابة التاريخية-التعامل بشغف مع التاريخ, دار الشروق للنشر والتوزيع, عمان-الاردن, الطبعة العربية الاولى, (٢٠١١).

٤٣- جمال بابان: أعلام كرد العراق, وزارة الثقافة, من مطبوعات المديرية العامة للطباعة والنشر في وزارة الثقافة, مطبعة شڤان, السليمانية, (٢٠٠٦).

٤٤- محمد علي الصويركي: معجم اعلام الكرد في التاريخ الاسلامي والعصر الحديث في كردستان وخارجها, من منشورات بنكةى ذين لاحياء التراث الوثائقي والصحفي الكردي, مطبعة مؤسسة حمدي للطبع والنشر, السليمانية, (٢٠٠٦).

٤٥- محمد علي الصويركي الكردي (اعداد): الموسوعة الكبرى لمشاهير الكرد عبر التاريخ, المجلد الثالث-من (ع الى ل), الدار العربية للموسوعات, بيروت, الطبعة الاولى,(٢٠٠٨).

٤٦- أحمد ناجي الغريري: كمال مظهر أحمد-خمسون سنة في دراسة التاريخ وكتابته, النجف الأشرف, (٢٠٠٩).

٤٧- جمال بابان: أعلام الكرد, الجزء الاول, دار اراس للطباعة والنشر, منشورات اراس, مطبعة اراس, أربيل, الطبعة الثانية, (٢٠١٢).

٤٨- جواد كاظم البيضاني: التاريخ والمؤرخون الكرد, المركز العلمي العراقي-بغداد, دار ومكتبة البصائر للطباعة والنشر والتوزيع, بيروت, الطبعة الاولى, (٢٠١٢).

٤٩- حميد المطبعي: المؤرخ المفكر الكردي كمال مظهر أحمد- صفحات مشرقة من تاريخ العراق المعاصر, دار ضفاف للطباعة والنشر والتوزيع, كتاب بلا حدود-الشرق الاوسط, بغداد, الطبعة الاولى, (٢٠١٣).

٥٠- محمد كامل الربيعي: مربون كما عرفتهم, مراجعة و تقديم: غانم نجيب عباس, دار الحداثة للطباعة والنشر, بغداد, الطبعة الاولى, (٢٠١٩).

٥١- أثير كاظم عبد زيد الخالدي: المؤرخ محسن محسن محمد حسين وجهوده الفكرية-دراسة تاريخية, مراجعة وتقديم: أحمد ناجي, مطبعة الميزان, النجف الاشرف, الطبعة الاولى, (٢٠١٨).

٥٢- أحمد ناجي الغريري: الاستاذ الدكتور محسن محمد حسين- حياته, أثاره, منهجه في كتابة التاريخ, دار الضياء للطباعة والتصميم, النجف الاشرف, العراق, الطبعة الاولى, (٢٠١١).

٥٣- أحمد علي سبع الربيعي: مكرم الطالباني ودوره السياسي والفكري في العراق (١٩٢٣-١٩٧٩), مراجعة وتقديم: أسامة عبدالرحمن الدوري, اصدارات دار الشؤون الثقافية العامة-وزارة الثقافة, بغداد, الطبعة الاولى, (٢٠١٨).

٥٤- أحمد ناجي الغريري: مجلة الاكاديمية الكردية وأثرها الفكري (١٩٧١-٢٠٢٢), من اصدرارات الاكاديمية الكوردية, مطبعة جامعة صلاح الدين, أربيل, (٢٠٢٣).

نامەی ماستەر

١- صالح محمد حاتم: صحيفة (الاستقلال) في سنوات الانتداب البريطاني (١٩٢٠-١٩٣٢), بأشراف: كمال مظهر أحمد-أحمد ابراهيم دياب, رسالة ماجستير غير منشورة, المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم, معهد البعوث والدراسات العربية, بغداد, (١٩٨٥).

٢- شاكر حسين دمدوم الشطري: الشظرة في أواخر العهد العثماني (١٨٨١-١٩١٧)-دراسة تاريخية, باشراف: كمال مظهر أحمد, رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة بغداد, كلية الاداب, كانون الاول (٢٠٠٥).

٣- محمد جبار ابراهيم: البنية الاجتماعية والاقتصادية وأثرها في الفكر السياسي العراقي الحديث (١٨٦٩-١٩١٤), باشراف: كمال مظهر أحمد, رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة بغداد, كلية الاداب, (٢٠٠٦).

٤- حسن ضاري سبع الدليمي: منهج الكتابة التاريخية عند كمال مظهر أحمد-دراسة تحليلية, رسالة ماجستير غير منشورة, بأشراف: علاء

حسين عبدالامير الرهيمي, كلية التربية, قسم التاريخ, بابل, (٢٠٠٦).
٥- دلير خالد محمد: دور الدكتور كمال مظهر أحمد في تدوين التاريخ العراقي الحديث والمعاصر (١٩٦٧-٢٠٠٩), بأشراف: محمد علي القوزي-حسان حلاق, رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة بيروت العربية, كلية الاداب, قسم التاريخ, بيروت, (٢٠١٣).

تيَزى دكتوّرا

١- عبدالمجيد كامل عبداللطيف: دور فيصل الاول في تأسيس الدولة العراقية الحديثة (١٩٢١-١٩٣٣), بأشراف: كمال مظهر أحمد, أطروحة دكتوراه غير منشورة, معهد الدراسات القومية الاشتراكية, الجامعة المستنصرية, (١٩٩٠).
٢- عبدالمناف شكر جاسم النداوي: العلاقات الايرانية-السوفيتية (١٩١٧-١٩٤١), بأشراف: كمال مظهر أحمد, أطروحة دكتوراه غير منشورة, معهد الدراسات القومية والاشتراكية, الجامعة المستنصرية, (١٩٩٠).
٣- عصام كاظم عبدالرضا: انتفاضة عام (١٩٢٥) في تركيا وانعكاساتها على قضية الموصل, بأشراف: كمال مظهر أحمد-عبدالله شاتي

عبهول, اطروحة دكتوراه غير منشورة, كلية التربية, الجامعة المستنصرية, (٢٠١١).

٤- ياسين سعد محمد البكري: بنية المجتمع العراقي.دراسة تاريخية اجتماعية سياسية لظاهرة التنوع-العهد الجمهوري (١٩٥٨-١٩٦٣) أنموذجا, أطروحة دكتوراه غير منشورة, بأشراف: كمال مظهر أحمد, المعهد العالي للدراسات السياسية والدولية, الجامعة المستنصرية.

گۆڤاری زانستی

١- أحمد ناجي: الدكتور كمال مظهر أحمد-دراسة تاريخية, مجلة كلية التربية-جامعة واسط-العراق, المجلد ١, العدد الرابع, (٢٠٠٨).

٢- اسماعيل محمد حصاف, عرض بيبلوغرافي موجز للمسيرة العلمية لنخبة من الباحثين في الكوردولوجيا السوفياتية خلال سنوات (١٩٥٩-١٩٩٠), (الاكاديمي)-مجلة الاكاديمية الكوردية, العدد (١٦), مطبعة الحاج هاشم, أربيل, (٢٠١٠).

٣- ستار نوري العبودي: الاستاذ الدكتور كمال مظهر أحمد المدرسة العلمية والوطنية العراقية الصادقة, المؤتمر العلمي الخامس لكية التربية العلوم الانسانية (أبحاث التاريخ), بأقلام باحثينا نصنع الحياة, (١٣-١٤) نيسان, (٢٠١٢).

ڕۆژنامە

١- عراقيون من زمن التوهج-ملحق اسبوعي يصدر عن مؤسسة المدى للاعلام والثقافة والفنون-كمال مظهر, العدد (٢٣١٩), السنة الثامنة, الخميس (١) كانون الاول, مطابع مؤسسة المدى, (٢٠١١).

٢- (الاتحاد)-جريدة, العدد (٢٤٦٩), بغداد, الخميس (٢٠١٠/٨/٥).

سێیەم: سەرچاوەکان بە زمانی ڕووسی

گۆڤاری زانستی

1- Корниловский А. С. Изучение курдской проблмы в русской историческкой наук: Основные этапы// Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 11 (222), 2011, Ч.1.

2- Бижан Аманж Надим Бижан. Труды М. А. Камаля (1937-2021) по истории Курдов// Студенческая наука как ресурс инновационного потенциала развития. X Международная студенческая научная конференция (Воронеж, 17 мая 2022 г.). Материалы и доклады. Воронеж. ИМО ВГУ. 2022.

بەشی دووەم

پ.د. جــەبار قــادر غــەفــوور زەنــد – کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی ([2])

([2]) ئامانج نازم بیجان: پ.د. جەبار قادر غەفور زەند–کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی، ماڵپەڕی (مێژووی کورد)–ناوداران، ڕێککەوتی (٢٠٢٠/١/١٦) بڵاوبۆتەوە.

تەوەرەی یەکەم: کورتەیەك لە ژیان و قۆناغەکانی خوێندنی[1]

ناوی تەواوی جەبار قادر غەفور زەندە، ساڵی (١٩٥١) لە ئاوایی (یەنگیجە)ی سەر بە ناحیەی داقوق-(ئێستا قەزایە) لە پارێزگای کەرکوك هاتووەتە دونیاوە. خوێندنی سەرەتایی لە ئاواییەکانی چەورکە و یەنگیجە تەواوکردووە و لە ناوەندی داقوق و ئیمام قاسم خوێندنی ناوەندی تەواو کردووە, دواناوەندیشی لە موسەلاَ لە شاری کەرکوك خوێندووە. ساڵی خوێندنی (١٩٦٨-١٩٦٩) لە بەشی مێژووی کۆلێجی پەروەردە, لە زانکۆی بەغداد دەستی بە خوێندن کردووە و لە هاوینی (١٩٧٢) بە پلەی زۆر باش و یەکەم لە سەر ئاستی بەش دەرچووە و بڕوانامەی بەکالۆریۆسی لە مێژوودا بە دەست هێناوە. شایانی باسە, تەنها قوتابی کورد بووە لە پۆلەکەی خۆیدا, ئەو کاتە ئاسان نەبووە بۆ کوڕە کوردێك لە پایتەختی عێراقدا پلەی یەکەم بەدەست بهێنێت.

هەر لە هاوینی ئەو ساڵەدا, داخوازی پێشکەش بە کۆڕی زانیاری کورد کرد بۆ تەواوکردنی خوێندن لە یەکێتی سۆڤییەت، کە پێنج کورسی (زەماڵە)ی دکتۆرایان دابوو بە کۆڕ بۆ تەواوکردنی خوێندن لە بوارەکانی کوردۆلۆجیادا. هەرچەندە کورد و حکومەتی بەعس بە ناو لە سەردەمی ئاشتیدا بوون، بەڵام دەسەڵاتدارانی بەعس بە ئاسانی قایل نەدەبوون بە ناردنی خوێندکارانی کورد بۆ تەواوکردنی خوێندن لە بوارەکانی مێژوو،

زمان، ئەدەبیات، جوگرافیا و ئێتنۆگرافیای کورد و کوردستاندا. بۆ چەند جارێك هێنایان و بردیان و (سەددام حوسێن)-(١٩٣٧-٢٠٠٦) کە ئەو دەمە جێگری سەرۆکی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش بوو، بە قەڵەمی سوور و بەدەستی خۆی لەسەر داخوازییەکەی کۆڕی زانیاری کوردی نووسیبوو ڕەتدەکرێتەوە.

خوالێخۆشبوو (ئیحسان شێرزاد)-(١٩٢٠-٢٠١٥) کە سەرۆکی کۆڕ و وەزیری شارەوانییەکان بوو, بیرخەرەوەیەکی پێشکەش بە (ئەحمەد حەسەن بەکر)-(١٩١٤-١٩٨٢) کرد و پێی ڕاگەیاندبوو کە ئەم بورسانە پێگەی کۆڕی زانیاری کورد لە نێو کۆڕ و ئەکادیمیاکانی دونیادا دەردەخەن و ئەگەر ڕێگە نەدرێت ئەم خوێندکارانە بچن بۆ تەواوکردنی خوێندن، ئەوا ئەو ناچار دەبێت واز لە سەرۆکایەتی کۆڕی زانیاری کورد بێنێ. ئەم هێنان و بردنە شەش مانگیان کێشا.

دکتۆر جەبار قادر دەڵێ: دکتۆر کەمال مەزهەر کە ئەو دەمە ئەمینداری گشتی کۆڕی زانیاری کورد بوو, ئەو نامەیەی ئیحسان شێرزادی پیشانداوە. هەر دکتۆر کەمال مەزهەریش بوو هانی ئەم خوێندکارەی خۆی دابوو بۆ تەواوکردنی خوێندن، دوای ئەوەی دوو ساڵ لە بەشی مێژوو مامۆستای بوو و تواناکانی هەڵسەنگاندبوو. ئەو سەردەمە, بەعس دەرچووانی زانکۆی پەلکێشی سەربازی دەکرد، ئەمەش کێشەیەکی نوێی بۆ ئەم خوێندکارە کوردە دروستکرد، کە ئامۆژگاری دکتۆر کەمال مەزهەر ئەوە بوو کە نەچێ بۆ خزمەتی سەربازی، چونکە زۆر زەحمەت دەبێ پێش تەواوکردنی کاتەکەی، کە ئەو کاتە ساڵێك بوو، لێی ڕزگار بکرێ. بە نەچوون بۆ خزمەتی سەربازی, ئەم خوێندکارە دەبێ بە هەڵهاتوو یا دواکەوتوو لەو ئەرکە و لە هەر شوێنێك دەستگیر

بکرابایە، دەبرا بۆ سەربازی، بۆیە چەند مانگێك لە دڵەڕاوکێدا بەسەر دەبا.

هەر ئەو کاتە بوو کە دەسەڵاتی بەعس نەوتی خۆماڵی کرد, بەمەش سیاسەتی سکهەڵگوشین–(تقشف) دەستی پێکرد و دامەزراندن نەما. بۆیە ئەمیش وەك وانەبێژ بۆ چەند مانگێك لە (ئامادەیی کوردستان) لە کەرکوك دەستی بەوانەووتنەوە کرد. دواتر بەعس لە چوارچێوەی سیاسەتی بەعەرەبکردندا, ناوی ئەم ئامادەییەی کرد بە (ئامادەیی عەبدولمەلیکی کوڕی مەروان) و لە دوای لە ناوچوونی ڕژێمی سەدام حوسێن سەر لە نوێ بووەوە بە ئامادەیی کوردستان.

دوای نامەکەی خوالێخۆشبوو ئیحسان شێرزاد، سەرۆکی عێراق ئەحمەد حەسەن بەکر ڕەزامەندییەکی سەیریدا، ئەویش دواخستنی خزمەتی سەربازی بۆ ماوەی ساڵێك بۆ تەواوکردنی خوێندنی باڵا لە دەرەوەی وولات. جارێکی تر ئامۆژگاری دکتۆر کەمال مەزهەر بۆ قوتابییەکەی ئەوە بوو، گوێ مەدە تۆ بڕۆ و دوایی لەوێوە داوای درێژکردنەوەی ماوەی خوێندن بکە، ئەویش هەر وا دەکات و لە کۆتاییدا لە (١١) ئازاری (١٩٧٣) لە بەغدادەوە بەرەو مۆسکۆ دەچێت و بۆ ئێوارەی هەمان ڕۆژ دەگاتە ئەوێ.

بەم جۆرە شەش مانگ لە خوێندن دواکەوت و یەکسەر دەستی بە خوێندنی زمانی ڕووسی کرد. لەو کاتەدا پەیوەندییەکانی بەعس و کوردیش ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ئاڵۆز دەبوون. دکتۆر جەبار قادر لە ئینستیتوتی ڕۆژهەڵاتناسیی سەر بە ئەکادیمیای زانستیی یەکێتی سۆڤییەت لە مۆسکۆ وەرگیرا. لە بنەمادا ئەو نێردرا بۆ ئەوەی مێژووی کۆن لە شاری لێنینگراد–(سانت پێتێربورگی ئێستا) لە لای پرۆفیسۆر

(دیاکەنەف) بخوێنێ، بەڵام لەوێ لە مۆسکۆ مایەوە و لە لای پرۆفیسۆر دکتۆر (م.س. لازەرێف)-(١٩٣٠-٢٠١٠) دەستی کرد بە لێکۆڵینەوە لە مێژووی بزووتنەوەی کورد لە تورکیادا.

نێوبراو لەوێ بە باشی فێری زمانی ڕووسی بوو و ئاشنایەتی و دۆستایەتی لەگەڵ کۆمەڵێك لە کوردناسە هەرە دیارەکانی یەکێتی سۆڤییەتدا پەیداکرد و سوودی زۆری لێیان بینی. پاشان لە ڕێککەوتی(٧) دیسەمبەری ساڵی (١٩٧٧) بڕوانامەی دکتۆرای لە مێژووی سیاسی هاوچەرخی کورد لە تورکیادا وەرگرت. تێزی دکتۆراکەی بە ناونیشانی: بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد لە تورکیا لە نێوان هەردوو جەنگی جیهانیدا (١٩١٨-١٩٣٩) پێشکەش کرد و کوردناس و ڕۆژهەڵاتناسی بەناوبانگ پرۆفیسۆر دکتۆر (میخائیل سیمیۆنەڤیچ لازارێف) سەرپەرشتی تێزەکەی کرد. جێگەی ئاماژە بۆکردنە, هەر لەو ساڵەدا پوختەیەکی (٢٥) لاپەڕەیی لە تێزی دکتۆراکەی, (١٥٠) دانەی لێ چاپ کرا و بەسەر دام و دەزگا زانستیی و کتێبخانەکانی یەکێتی سۆڤییەتی جاراندا دابەشکرا.

شیاووی باسە پرۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد لە کتێبی: مێژوو-کورتە باسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژوودا دەڵێت: مێژووی کۆنی کورد و کوردستان تا ئێستاش بوخچەی نەکراوەیە، ڕاستە شارەزایانی مێژووی کۆن لە ناو گەلانی تری ناوچەکەشدا بەگشتی زۆر نین، بەڵام وابزانم لە ناو ڕۆژهەڵاتییەکاندا, کەس وەکو کورد لەو مەیدانەدا بێ کەس نییە. کاتی خۆی کۆڕی زانیاری کورد، هەستی بەو کەلێنە کرد و یەکێك لەو پێنج شوێنەی بۆ خوێندنی بەرز لە یەکێتی

سۆڤیەتی وەرگرتن، بۆ لێکۆڵینەوەی مێژووی کۆنی کوردی تەرخانکرد، بەڵام بەداخەوە ئەو بڕیارەی بۆ نەچووە سەر[٢].

دواتر لە هەمان کتێبدا نووسیوویەتی: دکتۆر جەبار قادر کە ئێستا یەکێکە لە مامۆستا کوردەکانی مێژوو، کاتی خۆی بۆ ئەو شوێنە هەڵبژێردرا و داوای لێ کرا لە لێنینگراد لەگەڵ پرۆفیسۆری بەناوبانگ دیاکەنەڤدا کار بکات، بەڵام ئەویش نامەی دکتۆراکەی بۆ باسی مێژووی نوێ تەرخان کرد[٣]. دکتۆر جەبار قادر پاش ئەوەی بڕوانامەی دکتۆرا بەدەستدەهێنێت، ئەگەڕێتەوە بۆ عێراق و لە ماوەی ساڵانی (١٩٧٩-١٩٨١) لە زانکۆی سلێمانی وەك مامۆستا خزمەتی کردووە و بابەتەکانی مێژووی نوێی کورد و عێراق و زمانی کوردی بۆ دەستپێکەران وتووەتەوە. بەڵام دواتر لەگەڵ گواستنەوەی زانکۆدا, گوێزرایەوە بۆ شاری هەولێر.

دیارە لەوێش بۆ ماوەی ساڵێك لە زانکۆی سەلاحەددین-هەولێر مامۆستای مێژووی نوێی کورد و عێراق و وڵاتانی عەرەب و زمانی کوردی بووە. پاشان لە دوای خۆپیشاندانەکانی قوتابیانی زانکۆی سەلاحەددین لە بەهاری (١٩٨٢) دوورخرایەوە بۆ (زانکۆی موسڵ) و بۆ ماوەی هەشت ساڵ تا داگیرکردنی کوێت لەوێ مایەوە, بابەتەکانی مێژووی سەدەکانی ناوەڕاست، مێژووی نوێی ئەوروپا، فەلسەفەی مێژوو، ڕێبازی لێکۆڵینەوەی زانستی، مێژووی نوێی ئێران و تورکیای دەووتەوە. هەر لەو ساڵانەدا و دوای بەرزکردنەوەی پلەی زانستی بۆ پرۆفیسۆری یاریدەدەر, لە زانکۆی موسڵ مێژووی نوێی تورکیا و ئێرانی بە قۆتابیانی ماستەر و دکتۆرا دەگووتەوە و سەرپەرشتی نامەی

ماستەری دەکرد. واتە لە نێوان ساڵانی (١٩٨٢-١٩٩٠) لە زانکۆی موسڵ مامۆستا بووە.

ئەگەر ئاوڕێك لە لاپەڕەکانی مێژووی ئەو کاتەی حیزبی بەعس بدەینەوە، بۆمان ڕوون ئەبێتەوە کە بێ لایەنی یان حیزبی نەبوون بۆ کوردێك چەندە قورس بووە ! چونکە دوای خۆپیشاندانەکانی خوێندکارانی زانکۆی سەلاحەددین لە بەهاری (١٩٨٢) لە دژی ڕژێمی ئەو کاتە، (١٨٦) خوێندکار و (٢٧) مامۆستای کورد بۆ زانکۆکانی تری عێراق، لە بەسرەوە هەتاوەکو موسڵ گواستەوە، هەندێکیشیان بۆ دەرەوەی زانکۆ دوورخرانەوە. دیارە نێوبراوو لە زانکۆی موسڵیش چالاکانە سەرقاڵی کاری زانستی بووە. ئەوەتا دوو کتێبی لەگەڵ چەند مامۆستایەکی تردا نووسیووە و ڕۆڵی هەبووە لە کردنەوەی سەنتەری لێکۆڵینەوەی تورکی لە زانکۆی موسڵ و بەشداری کردووە لە یەکەمین کۆنفڕانسی لێکۆڵینەوەی تورکیدا(٤). ئاشکرایە لەو سەردەمانەدا حیزبی بەعس دەستی بەسەر هەموو شتێکدا گرتبوو و دەستێوەردانی حیزبی لە زانکۆ و دەزگاکانی تری خوێندندا کاری ڕۆژانە بوو. دوای داگیرکردنی کوێت و دوای ئەوەی هەموو مامۆستا دوورخراوەکان بەر لە دوو ساڵ گەڕێندرابوونەوە بۆ زانکۆی سەلاحەددین لە هەولێر، ئەمیش لە پایزی (١٩٩٠) دەگوێزرێتەوە بۆ ئەو زانکۆیە، وەك پرۆفیسۆری یاریدەدەر لە زانکۆی سەلاحەددین دەست بە مامۆستایی دەکاتەوە.

دکتۆر جەبار قادر پاش ڕاپەڕین و کۆڕەوەکەی بەهاری (١٩٩١) لەگەڵ هاوسەر و هەردوو منداڵە کۆرپەکەیدا ڕوو دەکاتە سنوورەکان و دوای گەشتێکی پڕ لە مەترسی و دوو سێ مانگی سەخت و پڕ لە زەحمەتی، لە ڕێگەی ئەستەموڵەوە دەگاتە هۆڵەندا. دکتۆر جەبار چەند جارێك

ئاماژەی بەوە کردووە کە کۆمەڵێ لە کوردانی باکوری کوردستان لە کاتی ئەو گەشتەدا پیاوچاکی زۆریان لە گەڵدا کردووە و یارمەتییان داوە بۆ ئەوەی لە تورکیا دەربچێت. دیارە تاراوگەش بەشێکی ترە لە وێستگەکانی ژیانی نێوبراوو.

لە ساڵی خوێندنی (١٩٩٢-١٩٩٣) لە بەشی زمانی عەرەبی, پەیمانگای ڕۆژھەلاتی نزیك لە زانکۆی ئەمستەردام وانەی بە خوێندکارانی ساڵی چوارەمی ئەو بەشەی ووتووەتەوە. ئەم کارە لە سەر بنەمای خۆبەخش بووە, هیچ مووچە و جیاووکێکی نەبووە. ئەم ڕێگەیە بۆ ئەوە بوو کە شوێنپێی خۆی بکاتەوە، بەلاّم بەردەوام نەبوو چونکە هەمیشە لە بیری ئەوەدا بوو کە بگەڕێتەوە بۆ کوردستان. لە بەهاری ساڵی (١٩٩٣) گەڕایەوە و بۆ ماوەیەکی کورت لە زانکۆی سەلاّحەددین دەستی کردەوە بە وانەووتنەوە, بە هیوای ئەوەی بۆ ساڵی داهاتوو بە یەکجاری بگەڕێتەوە بۆ کوردستان، بەلاّم شەڕی براکوژی کە لە مایسی (١٩٩٤) دەستی پێکرد، پلانەکانی ئەمیشی وەکو هەزارانی کوردی تر تێکدا. هیوای گەڕانەوە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ نەدەما و بەپێچەوانەوە خەڵك بەلێشاو لە وولاّت ڕایدەکرد.

دکتۆر جەبار قادر لە ماوەی سالاّنی (١٩٩٤-٢٠٠٥) لە بوار و پیشەی جیاوازدا کاری کردووە، وەك ڕۆژنامەی لۆکاڵ، تەلەفزیۆنی کوردی، وەرگێڕانی بەڵگەنامەی فەرمی لە ئینگلیزییەوە بۆ عەرەبی بۆ ڕێکخراوی (فاو)ی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان. هەندێ بەرنامەی مێژوویی بۆ تەلەفزیۆنەکانی مەدتیڤی، میدیاتیڤی و ڕۆژتیڤی دروست کرد. جگە لەمانە بەشداری لە چالاکی ڕۆشنبیری و سیاسی دیاسپۆرای کوردی کردووە. لە تەك ئەمانەدا خەریکی فێربوونی زمانی هۆڵەندی بووە و

کۆرسی بینیووە بۆ فێربوونی پرۆگرامەکانی کەمپیوتەر. بەشداریشی لە پڕۆژە و پرۆگرامی فەندی یەکێتی ئەوروپادا کردووە بۆ پەناهەندەکانی هەڵگرانی بڕوانامەی بالاّ.

ئەگەر سەرەنج بدەین، دەبینین وێستگەکانی ژیانی پڕ بووە لە هەوراز و نشێو، دیارە ئەمەش کاریگەری زۆری هەبووە لەسەر ڕەوتی ژیان و بەرهەمی زانستی نێوبراوو. لەگەڵ ئەمەشدا لە هەر کوێیەك دەرفەتی بۆ ڕەخسابێت، سەرقاڵی کاری زانستی و ڕۆشنبیری بووە, لەو سالاّنەدا لێکۆڵینەوە و ووتاری زۆری سەبارەت بە دۆزی کورد لە باکوور و باشووری کوردستان بە کوردی و عەرەبی بلاّوکردووەتەوە. دکتۆر جەبار قادر لە دەسپێکی ساڵی(٢٠٠٧) گەڕایەوە بۆ کوردستان و لە (زانکۆی کۆیە) وەکو مامۆستا و ڕاگری کۆلێجی زانستە کۆمەلاّیەتییەکان دەستبەکار بوو. لە هەمان کاتدا ئەندامی لیژنەی بەرزکردنەوەی پلەی زانستی مامۆستایان و دەستەی نووسەرانی گۆڤاری زانکۆی کۆیە بوو.

هەر لە ساڵی (٢٠٠٧)دا لە دوای سالاّنێکی زۆر لە دواکەوتن بە هۆی کۆچ و دابڕانەوە لە کاری ئەکادیمی، پلەی زانستیی بەرزکرایەوە بۆ پرۆفیسۆر. تا هاوینی ساڵی (٢٠٠٩) لە زانکۆی کۆیە مایەوە و دوای ئەوە دەستی لەکار کێشایەوە و لە پایزی هەمان ساڵدا ئەو زانکۆیەی بەجێهێشت و ڕاژەکەی گوێزرایەوە بۆ (ئەکادیمیای کوردی)، وەك ئەندامی کارای تەرخانکراو کە یەکسانە بە پلەی بەڕێوەبەری گشتی. ئەو پێشتر لە نۆڤەمبەری (٢٠٠٧) بە ئەندامی کارای ئەکادیمیای کوردی لە لایەن ئەنجوومەنی ئەکادیمیاوە هەڵبژێردرابوو. تا کۆتایی (٢٠١٥) وەك ئەندامی کارای ئەکادیمیای کوردی مایەوە و لەسەر خواستی خۆی لە دەسپێکی ساڵی (٢٠١٦) دەستی لە ئەندامەتی ئەکادیمیاش هەڵگرت.

بۆ سالانێکی زۆر ئەندامی دەستەی نووسەران و بۆ چەند سالێکیش سەرنووسەری گۆڤاری ئەکادیمیا بوو. جێگەی ئاماژە بۆکردنە، نێوبراوو لە ئەکادیمیای کوردی، چ وەك ئەندامی دەستەی نووسەران، سەرنووسەر و سەرۆکی لیژنەی مێژوو, چالاکانە کاری کردووە و چەندین بابەتی بەپێزی زانستیی بە زمانی کوردی و عەرەبی لە گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی بلاوکردۆتەوە، هەندێ لێکۆلینەوەشی لە ڕووسی و ئینگلیزییەوە کردووە بە کوردی و هەر لەوێدا بلاوی کردوونەتەوە. دەکرێت بلێین دکتۆر جەبار قادر ئەو ماوەیەی لە ئەکادیمیای کوردی بوو, ژیانی زانستیی پڕ بووە لە کار و چالاکی و بەرهەمی زانستیی.

شیاووی باسە, لە ئوکتۆبەری سالی (٢٠٠٩) هەتاوەکو شوباتی سالی (٢٠١١) پرۆفیسۆر جەبار قادر ڕاوێژکاری سەرۆکی حکومەتی هەرێمی کوردستان بووە بۆ کاروباری خوێندنی بالا و دۆسیێی کەرکوك. لە ماوەی سالانی (٢٠١١-٢٠١٤) بە خۆبەخشی لە ئەکادیمیای کوردی بە بەردەوامی کاری کردووە و هەموو ڕۆژێك لەوێ بووە، لە کاتێکدا دەیتوانی وەك هەموو ئەندامانی کارا, تەنها بۆ کۆبوونەکان ئامادە بێت، کە یەك جار یا دوو جار لە مانگێکدا دەکرێن.

لە سالی خوێندنی (٢٠١٤-٢٠١٥) وەك یاریدەدەری سەرۆکی زانکۆی جیهان بۆ کاروباری زانستی لە سلێمانی کاری کردووە. لێرەش دیسانەوە لە کۆتایی ئەو سالەی خوێندن, دەستی لە کار کێشایەوە و بەیەکجاری گەڕایەوە بۆ هۆلەندا. هەر لە چوارچێوەی ئەو کار و چالاکییە زانستییانەدا، پرۆفیسۆر دکتۆر جەبار قادر ماوەیەکیش ئەندامی دەستەی ڕاوێژکارانی گۆڤاری (مێژوو) بووە، کە گۆڤارێکی مێژوویی وەرزی بوو, (کۆمەلەی ڕۆشنبیری مێژوویی کوردستان) دەریدەکرد.

ژماره (یەك)ی لە زستانی (٢٠٠٧) [٥] و دوا ژمارەشی کە ژمارە (٢٩) بوو, لە زستانی (٢٠١٤) دەرچووە[٦].

جێگەی باسە, نێوبراوو لە ماوەی ساڵانی (١٩٩٥-٢٠٠٥) وەك کەسایەتییەکی سەربەخۆ جێگری سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان لە دەرەوەی وولات و دواتریش جێگری سەرۆکی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان بووە. پرۆفیسۆر دکتۆر جەبار قادر زمانەکانی: کوردی-(هەردوو شێوە زارەکە)، عەرەبی، ڕووسی، هۆڵەندی، تورکی و ئینگلیزی بە باشی دەزانێت. زیاتر لە (٥٠٠) لێکۆڵینەوەی زانستی و ووتاری سیاسی بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی بلاُبوونەتەوە لە بواری مێژووی هاوچەرخی کورد لە تورکیا و عێراقدا. ووتار و لێکۆڵینەوەی زۆری لە بارەی دۆزی کەرکوکەوە بلاوکردووەتەوە. دەیان لێکۆڵینەوە و ووتاری لە ژمارەیەك لە گۆڤار و ڕۆژنامەکانی کوردستان، لوبنان، تورکیا، ڕووسیا و بلاُوکراوە کوردییەکان لە ئەورووپا بلاُوکردووەتەوە. لە دەیان کۆنگرە، کۆنفرانس، سیمپۆزیۆمی زانستی و ڕۆشنبیری بە ووتار و لێکۆڵینەوەی زانستی بەشداری کردووە. ئەمە جگە لەوەی لە چەندین وولاُتی ئەورووپا لەسەر کێشەی کەرکوك، ئەنفال، کیمیابارانی هەڵەبجە، دۆزی کورد لە تورکیا و عێراق کۆڕ و سیمیناری گێڕاوە.

سەرباری هەموو ئەمانە, لە سەدان پرۆگرامی تەلەفزیۆنی و ڕادیۆیی وەك قسەکەری سەرەکی بەشدار بووە و سەدان دیمانەی ڕادیۆیی و ڕۆژنامەوانی لەگەڵدا کراوە. بەر لە کەوتنی ڕژێمی بەعس نێوبراو سەرۆکی ناوەندی پاراستنی ناسنامەی کەرکوك بووە, کە لە هۆڵەندا دامەزرا بوو و لەگەڵ ناوەندە هاوچەشنەکانی تر لە بەریتانیا، دانیمارك و وولاُتانی دیکەی ئەورووپا لە هاوکاریدا بووە. بەر لە ساڵی (٢٠٠٣) وەك

کەسایەتییەکی سەربەخۆ لە زۆربەی چالاکییە سیاسی و ڕۆشنبیرییەکانی دژ بە ڕژێم لە وولأتە ئەوروپاییەکاندا چالاکانە بەشداری کردووە.

زیاتر لە (١٠) دە کتێبی بلاوکردووەتەوە و پێشەکی بۆ چەندین کتێب نووسیووە و پێداچوونەوەی بۆیان کردووە، کە نرخ و بەهایەکی زانستییان بەو کتێبانە بەخشیووە. هەروەها سەرپەرەشتی چەندین نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرای کردووە و لە گفتوگۆی چەندانی تریشدا لە زانکۆکانی موسڵ، سەلأحەددین، کۆیە و زاخۆ بەشدار بووە. پرۆفیسۆر کەمال مەزهەر لە کتێبی: بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە, لە شوێنێکدا ئەڵێت: دکتۆر جەبار قادرم زۆر خۆش دەوێ و زۆر زیرەکە[٧]. پرۆفیسۆر دکتۆر جەبار قادر خێزانداره و باوکی دوو کچ و کوڕێکە بە ناوەکانی: تارا، ئارام و ئەڤین, لە ئێستادا لە هۆڵەندا ژیان بەسەر دەبات.

تەوەرەی دووەم: نووسین و بەرهەمەکانی

کتێبە چاپکراوەکان

١- ئەبولقاسمی لاهوتی: کورد و کوردستان، جەبار قادر لە ڕووسییەوە وەریگێڕاوە و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیووە, ڕۆتردام، (١٩٩٨). لەبەر ئەوەی ئەم کتێبە کەم بینرا، بۆیە لە کتێبی: ئەنوەر سوڵتانی: لاهووتی کرماشانی-شاعیری شۆڕشگێری کورد, وەك پاشکۆی دووهەم جارێکی تر بڵاوکراوەتەوە[٨].

٢- جەبار قادر: چەند بابەتێکی مێژووی کورد، سلێمانی، (١٩٩٩)[٩].

٣- م. س. لازەرێف: کورد و کوردستان، فاکتەرەکانی درووستبوونی دۆزەکە، جەبار قادر لە ڕووسییەوە کردوویەتی بە کوردی و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیووە, سلێمانی، (٢٠٠٠)[١٠].

٤- جەبار قادر: ناعەقلانییەت لە گوتاری جەبهەی تورکمانیدا، و: سەباح ئیسماعیل، کەرکوك، (٢٠٠٥)[١١].

٥- جەبار قادر: کەرکوك-نەفرەتی نەوت و ستەمی دیمۆگرافیا، هەولێر، (٢٠١٩)[١٢].

٦- جەبار قادر: بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد لە تورکیا لە نێوان هەردوو جەنگی جیهانیدا (١٩١٨-١٩٣٩)، مۆسکۆ، (١٩٧٧). (تێزی دکتۆرا بە زمانی ڕووسی)

٧- دەستەی ئینسایکلۆپیدیا لە ئەکادیمیای کوردی: کوردستانیکا- هەوڵێکی سەرەتایی بۆ دانانی ئینسایکلۆپیدیایەکی کوردی، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (٢٠٢٣). جێگەی باسە، پ.د. جەبار قادر ئەندامی سەرەکی لیژنەکەیە، هەروەها بەرپرسی یەکەمی پرۆژەکە بووە، لەگەڵ ئەوەشدا (١٨) ووتار و باسی لە نێو ئەم ئینسایکلۆپیدیایەدا بڵاوبۆتەوە[١٣].

٨- جەبار قادر: (کردلر)ی دکتۆر فریچ-کتێبێکی هەڵبەستراو و نووسەرێکی خەیاڵکرد، هەولێر، (٢٠٢٠)[١٤].

٩- م.س. لازەرێف و ئەوانی تر، کوردستان و کورد-کۆوتاری کوردناسانی سۆڤیەت و ڕووسیا، و: جەبار قادر-مەنسوور سدقی، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (٢٠٢١)[١٥].

١٠- جبار قادر: قضايا كردية معاصرة، كركوك-الأنفال-الكرد وتركيا، أربيل، (٢٠٠٦)[١٦].

١١- جبار قادر وآخرين: تركيا المعاصرة، جامعة الموصل، (١٩٨٨). كراوە بە کوردی و لە سلێمانی لە ساڵی (٢٠٠٨) بڵاوکراوەتەوە[١٧].

١٢- جبار قادر وآخرين: دراسات في التاريخ الأوربي الحديث، جامعة الموصل، (١٩٨٨) [١٨].

١٣- جبار قادر, من وثائق ثورة أيلول-مجلس قيادة الثورة، جامعة دهوك، (٢٠٠٩).

١٤- مجموعة من الكتاب والباحثين: كركوك مدينة القوميات المتأخية, أربيل، (٢٠٠٩)[١٩].

١٥- جبار قادر: إستخدام الأسلحة الكيمياوية ضد الكرد في ضوء الوثائق الرسمية العراقية، أربيل، (٢٠١١). (باللغتين العربية والإنجليزية).

١٦- جبار قادر أعدها مع طارق جامباز وقدم لها: قرارات مجلس قيادة الثورة المنحل الخاصة بالكورد وكوردستان، أربيل، (٢٠١٣) [٢٠].

١٧- جبار قادر أعدها للطبع وقدم لها وترجم قسما منها: أوراق جلادت وروشن بدرخان, دمشق, (٢٠٢١) [٢١].

١٨- جەبار قادر: چەند بابەتێكی مێژووی كورد, سێ بەرگ. (ئامادەیە بۆ چاپ)

هەندێك لە توێژینەوە و ووتارە بڵاوكراوەكان بە زمانی كوردی

١- جەبار قادر: ڕۆژنامەی (كورد) و چەند زانیارییەكی نوێ، گۆڤاری (كاروان)، ژمارە (٣٢)، هەولێر، (١٩٨٥). یاسین خدر شەریف كردوویەتی بە عەرەبی و لە ژمارە (٧٢)ی هەمان گۆڤار لەساڵی (١٩٨٩)دا بڵاوی كردووەتەوە.

٢- جەبار قادر: ڕووناكبیری كورد دكتۆر عەبدوڵڵا جەودەت (١٨٦٩-١٩٣٢)، گۆڤاری (كاروان)، ژمارە (٣٧)، هەولێر، (١٩٨٥). عەبدولفەتاح عەلی یەحیا (دواتر دكتۆر عەبدولفەتاح بۆتانی) وەریگێڕاوە بۆ سەر زمانی عەرەبی و لە ژمارە (٤٦)ی هەمان گۆڤار لە ساڵی (١٩٨٦) بڵاوی كردووەتەوە.

٣- جەبار قادر: دەربارەی سەرچاوە توركییەكانی مێژووی كورد، گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)، ژمارە (١٠٦)، بەغداد، (١٩٨٥).

٤- جەبار قادر: ژیان و بەرهەمەكانی كوردناسانی یەكێتی سۆڤییەت، بەشی یەكەم، نێرگز، چەپكی دووەم، كەركوك، (١٩٨٥).

٥- جەبار قادر: ئیسماعیل بێشكچی-نموونەی زانای خاوەن هەڵوێست، گۆڤاری (ڕابوون)، ژمارە (٢٠)، ستۆكهۆڵم، (١٩٩٧).

٦- جەبار قادر: هاوکاری دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان لە دژی گەلی کورد، گۆڤاری (ڕابوورن)، ژمارەکانی (١٦-١٧)، ستۆکهۆڵم، (١٩٩٦).

٧- جەبار قادر: ژیاننامەی شەرەفخان و نەمری شەرەفنامە، ئەم باسە لە کۆنفراسی (شەرەفنامە)، لە ئایاری (١٩٩٨) لە (بەرلین) پێشکەش کرا و دواتر لە گۆڤاری (ڕابوون)، ژمارە (٢٧)، ستۆکهۆڵم، (١٩٩٩) بلاْوکرایەوە.

٨- جەبار قادر: کوردناسی ڕووس خاتوو ژیگالینا، گۆڤاری (دلاْنپار)، ژمارە (١)، هێلسنکی، (١٩٩٥).

٩- جەبار قادر: لە بارەی دەقە تورکییەکانی پیرەمێردەوە (١٩٠٨-١٩١٩)، گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)، ژمارە (١٨)، هەولێر، (٢٠١١). ئەم لێکۆڵینەوەیە لە کاتی خۆیدا لە کۆنفرانسی (پەنجا ساڵەی کۆچی دوایی پیرەمێرد)دا, لە (لەندەن) پێشکەش کرا و دواتر لە گۆڤاری (باسکار) بلاْوکرایەوە, کۆنفرانسەکە لە لایەن سەباحی غالیبەوە-(دکتۆر سەباحی غالیب) و لەسەر ئەرکی خۆی ڕێکیخستبوو و گۆڤارەکەش هەر خۆی دەریدەکرد.

١٠- جەبار قادر: ژنانی کورد لە مێژوودا، گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)، ژمارە (١٣)، هەولێر، (٢٠٠٩).

١١- جەبار قادر: خەسڵەتەکانی دەوڵەت و دۆزی کورد لە تورکیا، گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)، ژمارە (٢١)، هەولێر، (٢٠١١).

١٢- زاریێ یوسوپۆڤا: مێژووی کوردۆلۆژیا له ئینستیتوتی ڕۆژهەڵاتناسی له ساڵانی (١٩٥٩-٢٠٠٥)، و: جەبار قادر، گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)، ژماره (٢٣)، هەولێر، (٢٠١٢).

١٣- جەبار قادر: بەبۆنەی کۆچی دوایی کوردناسی ڕووسەوە پرۆفیسۆر ژیگالینا، گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)، ژماره (٢٧)، هەولێر، (٢٠١٣).

١٤- جەبار قادر: کرۆنۆلۆجیای ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی پیران (١٩٢٥)، گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)، ژماره (٢٥)، هەولێر، (٢٠١٣).

١٥- م. ئه. هەسراتیان: قانونداناني تورکی و کورد، و: جەبار قادر، گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)، ژماره (٢٥)، هەولێر، (٢٠١٣).

١٦- جەبار قادر، دڵشاد مەحموود عەبدولڕحمان: گەڕەکەکانی شاری کەرکوك له ڕۆژگاری پاشایەتیدا (١٩٢١-١٩٥٨)، گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)، ژماره (٢٥)، هەولێر، (٢٠١٣).

١٧- جەبار قادر: ئیسماعیل حەقی بابان ڕووناکبیرێکی هەڵکەوتوو (١٨٧٦-١٩١٣)، گۆڤاری (ڕامان)، به دوو بەش له ژماره (٢٣٥)، (٢٠١٦) و ژماره (٢٣٦)ی له (٢٠١٧)، هەولێر بڵاوبۆتەوه.

١٨- جەبار قادر: تراژیدیای خێرخوازێکی هۆڵەندی له کوردستان له ساڵی (١٩٧٥)، گۆڤاری (رامان)، ژماره (٢٣٨)، هەولێر، (٢٠١٧).

١٩- جەبار قادر: سیلڤیۆ فان ڕۆی-ئەو پیاوەی بە تەنیا دونیایەك کاری بۆ کورد کردووە، لە ژمارەیەکی تایبەتی ڕۆژنامەی (کوردستانی نویٚ) لە ڕێککەوتی (٣٠-٣١) دیسەمبەری (٢٠١٦) و گۆڤاری (میدیا٢١)، ژمارە (١)، هەولێر، (٢٠١٧) بڵاوکرایەوە. هەروەها لە چەندین ڕۆژنامە و سایتی تریشدا بڵاوکراوەتەوە.

٢٠- جەبار قادر: دکتۆر کەمال مەزهەر و مێژووی کورد، لە کتێبی: (بستێ خاکی کوردستان بەهەموو دونیا ناگۆڕمەوە), عەبدوڵڵا زەنگنە ئامادەی کرد و ساڵی (٢٠٠٩) لە لوبنان چاپ کرا، ئەم لێکۆڵینەوەیە بڵاوکراوەتەوە.

٢١- جەبار قادر: کوردستانی سوور-لێکۆڵینەوەیەکە لە بارەی ئەو دەڤەرە کوردانەوە لە کۆماری ئازربایجانی سۆڤییەتی، کە لە مێژوودا بە کوردستانی سوور ناوی ڕۆیشتووە, لە چەندین ڕۆژنامە، گۆڤار و سایتدا بڵاوکرایەوە. بیرۆکە سەرەکییەکانی لە کتێبی: (کوردستانێکی ونبوو-کوردەکانی قەفقاز وەك بەفر توانەوە)ی مەحمود نەجمەددیندا لە لاپەڕەکانی (٧٦-٩٣), لە میانەی دیمانەیەکدا لەگەڵ دکتۆر جەبار قادردا جارێکی تر بڵاوکراونەتەوە.

٢٢- جەبار قادر: زانایەکی بابانزادەی لە بیرکراو-ئەحمەد نەعیم (١٨٧٢-١٩٣٤)، گۆڤاری (ڕامان)، (٢٠١٦).

٢٣- جەبار قادر: وێستگە مێژووییە گرنگەکانی کێشەی مووسڵ، لێکۆڵینەوەیەکە لەچوار ئەڵقەدا، لە ژمارەیەکی تایبەتی ڕۆژنامەی

(كوردستانی نوێ) لە ڕێککەوتی (١٣-١٤)ی کانوونی دووەمی (٢٠١٧) بڵاوکراوەتەوە.

٢٤- جەبار قادر: ڕووسیا و کورد-دوو سەدە لە پشتگوێخستن، لێکۆڵینەیەکە لە چوار بەشدا، لە ژمارەکانی(٥١٢, ٥١٣, ٥١٤, ٥١٥)ی هەفتەنامەی (ئاوێنە) لە کانوونی دووەم و شوباتی (٢٠١٦) بڵاوکراوەتەوە.

٢٥- جەبار قادر: نامەیەکی نەزانراوی مارشاڵ مۆلتکە بۆ میرێکی بەدرخانی، گۆڤاری (ڕامان)، ژمارە (٢٦٧)، هەولێر، (٢٠١٩).

٢٦- جەبار قادر: ئەنفال-دەرهاویشتەی ڕەگەزپەرستی، تۆتالیتاری و کولتوری توندوتیژی، لە (کۆنفرانسی ئەنفال), هەولێر, ساڵی (٢٠٠٢) پێشکەش کرا و دواتر لە گۆڤاری (سەنتەری برایەتی) و (ئەنفال) و لە چەند ڕۆژنامە و سایتێکدا بڵاوکرایەوە.

٢٧- جەبار قادر: کوردناسی ئەرمەنی خاچاتور ئابۆڤیان (١٨٠٩-١٨٤٨)، گۆڤاری (ڕامان)، هەولێر، (٢٠١٩).

٢٨- جەبار قادر: کوژرانی مێژوونووسی گەورەی کورد شەرەف خانی بدلیسی، گۆڤاری (ڕامان)، ژمارە (٢٦٣)، هەولێر، (٢٠١٩).

٢٩- جەبار قادر: کورد و مەکتەبی عەشیرەتەکان لە ئەستەمول (١٨٩٢-١٩٠٧)، گۆڤاری (ڕامان)، هەولێر، (٢٠١٩).

٣٠- جەبار قادر: کوردناسی ڕووس پیۆتەر لێرخ (١٨٢٧-١٨٨٤)، گۆڤاری (ڕامان)، ژمارە (٢٥٧)، هەولێر، (٢٠١٩).

٣١- جەبار قادر: مەحمود کەڵەچێری-ناودارێکی کوردی سەدەی شازدەهەم، گۆڤاری (ڕامان)، ژمارە (٢٦٠)، هەولێر، (٢٠١٨). ئەم ووتارە بە ناونیشانی: (ڕاوێژکارە کوردەکەی سوڵتان سلێمانی قانوونی)یش لە چەند سایتێکدا بلاوکراوەتەوە.

٣٢- جەبار قادر: بەرپرسیارێتی مێژوویی بریتانیا لە تراژیدیای سەد ساڵەی کورددا، وەك دۆسێیەکی تایبەت لە ڕۆژنامەی (کوردستانی نوێ)دا بڵاوکراوەتەوە.

٣٣- جەبار قادر: ڤیلیامینەف-زیرنەف, ئەو زانا ڕووسەی مێژووی کوردی زیندوو کردەوە, لە چەند سایت و لاپەڕەیەکی ئینتەرنێتدا بڵاوکراوەتەوە.

٣٤- جەبار قادر: دیاردەی خۆفرۆشی و نەبوونی لێپرسینەوە لە مێژووی کورددا, لە چەند سایت و ڕۆژنامەیەکدا بڵاوکراوەتەوە.

٣٥- جەبار قادر: بۆچی هیتلەر سەرسام بوو بە ئەتاتورك ؟ ئەم ووتارە بەم ناونیشانەش بڵاوکراوەتەوە: (ئەتاتورك لە خەیاڵی هیتلەر و نازییەکاندا), لە ماڵپەڕی (مێژووی کورد) لە ڕۆژی (٢٦) تەمموزی (٢٠١٩)دا بڵاوکراوەتەوە. هەڵبەتە لە زۆر شوێنی تریش بڵاوبووەتەوە.

٣٦- جەبار قادر: لێدانی کورد بەچەکی کیمیاوی لە ساڵی (١٩٨٧)دا لە بەر ڕۆشنایی بەڵگەنامە فەرمییەکانی عێراقدا، لێکۆڵینەوەیەکە بە شەش ئەڵقە لە دەسپێکدا لەسەر ئینتەرنێت بڵاوکرایەوە و دواتر لە

گۆڤاری (ئەنفال) و چەندین سایتی تریش بڵاوبووەوە. دەقی ئەم ووتارە بە عەرەبی و ئینگلیزیش لەو کتێبەدا بڵاوکراوەتەوە کە لە سەرەوە ئاماژەی پێکراوە.

٣٧- جەبار قادر: ئەو ڕۆژانەی کەرکوك نیوەی کوردستانی باشووری پێکدەهێنا, لە چەندین سایتی کوردی بڵاوکراوەتەوە.

٣٨- جەبار قادر: ئایە دۆزی کورد ڕۆڵێکی وەزیفی دەبینێ ؟ ئەم ووتارەش لە زۆر سایت و ماڵپەڕدا بڵاوبووەتەوە.

٣٩- جەبار قادر: کەرکوك و مۆدێلی برۆکسل–لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردکاری لە نێوان بارودۆخی سیاسی، کۆمەڵایەتی و قانوونی کێشەکانی برۆکسل و کەرکوك.

٤٠- جەبار قادر: چۆن دونیا ڕێگەیدا داعش ببێتە ئەم جانەوەرە ترسناکە ؟ بە دوو بەش لە ڕۆژنامەی (ئاوێنە) بڵاوکرایەوە.

سەرباری ئەمانە، دەیان لێکۆلینەوەی تری دکتۆر جەبار قادر لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی کوردستاندا بڵاوکراونەتەوە کە بەداخەوە لەبەر دەستدا نەماون.

چەند نموونەیەك لە ووتار و لێكۆڵینەوەكان بە زمانی عەرەبی

١- كمال مظهر أحمد: التاريخ, مراجعة: عبدالجبار قادر غفور، مجلة (كاروان)، العدد (٣٣)، أربيل، آب (١٩٨٤).

٢- جبار قادر: أربيل في السالنامات العثمانية، مجلة (كاروان)، العدد (٩١)، أربيل، (١٩٩٠). دراسة قدمت في (ندوة أربيل) التي نظمتها (جامعة صلاح الدين) في (١٦-١٧) مايس (١٩٨٩). أعيد نشرها بعد مراجعتها في مجلة (الأكاديمية الكردية)، العدد (٢٦)، أربيل، (٢٠١٣).

٣- جبار قادر: انقلاب عام (١٩٦٠) في تركيا-تحليل دوافعه السياسية والاقتصادية، دراسة قدمت في المؤتمر الأول للدراسات التركية ب(جامعة الموصل) في حزيران (١٩٩٠), ونشرت في العدد (الأول) من مجلة (الدراسات التركية)، الموصل، (١٩٩١).

٤- جبار قادر: التركيبة الأثنية لسكان كركوك خلال قرن (منتصف القرن التاسع عشر حتى عام ١٩٥٧)، دراسة قدمت في (مؤتمر كركوك) بالعاصمة البريطانية (لندن), في تموز (٢٠٠١), ونشرت فيما بعد في كتاب (كركوك: مدينة القوميات المتآخية)، د.م، (٢٠٠٢).

٥- جبار قادر: السياسات الحكومية في كركوك خلال العهد الملكي (١٩٢١-١٩٥٨)، قدمت الى نفس المؤتمر ونشرت في الكتاب المشار إلية أعلاه.

٦- جبار قادر: الأنفال تجسد لقسوة البعث وعنفه، دراسة قدمت في ندوة لاهاي, ربيع عام (٢٠٠١).

٧- جبار قادر: الأنفال-نتاج أيديولوجيا البعث ونظامه الشمولي.

٨- جبار قادر: تطورات القضية الكردية في تركيا من منظور باحث أرمني، دراسة مفصلة عن ماكتبه الباحث الأرمني السوفيتي أ.د. (مانڤيل أرسينوڤيچ هسراتيان) عن القضية الكردية في تركيا منذ نهاية الحرب العالية الأولى وحتى التسعينات من القرن الماضي.

٩- جبار قادر: القضية الكردية في تركيا-محاولة لقراءة جديدة.

١٠- جبار قادر: الدكتور إسماعيل بيشكجي-نموذج العالم المنصف-دراسة مكثفة عن الجهود العلمية الرائدة لعالم الإجتماع التركي الدكتور إسماعيل بيشكجي عن القضية الكردية في تركيا وتضحياته الكبيرة التي قدمها على هذا السبيل.

١١- جبار قادر: ليلى زانا-نموذج المرأة الثورية الكردية. تتناول الدراسة بالتدقيق حياة ونضال السياسية الكردية المشهورة على الصعيد العالمي ليلى زانا ودورها في التعريف بالقضية الوطنية الكردية.

١٢- جبار قادر: الدستور التركي أداة لقهر الكرد-دراسة نشرت في جريدة (المنار الكردي) التي كانت تصدر في (لندن), قبل سقوط نظام صدام حسين.

١٣- جبار قادر: دراسات عن الكورد وكوردستان باللغة الروسية خلال (١٧٨٠-١٩٩٠)-عرض بيبليوغرافي، مجلة (الأكاديمية الكوردية)، العدد (١١)، أربيل, (٢٠١٠).

١٤- جبار قادر: اضافات محمد علي عوني العلمية من خلال ترجماته وهوامشه ومقدماته، دراسة قدمت في مؤتمر تكريم المترجم والمؤرخ الكردي المصري الكبير (محمد علي عوني) الذي عقد في (٢٠٠٧) ب(أربيل) ونشرت في مجلة (الأكاديمية الكوردية)، العدد (٢٢)، أربيل, (٢٠١٢).

١٥- جبار قادر: القرارات السرية لمجلس قيادة الثورة المنحل، مجلة (الأكاديمية الكوردية)، العدد (٢٨)، أربيل, (٢٠١٤).

١٦- بقلم م.أ. هسراتيان: كورد الاتحاد السوفيتي, ت: جبار قادر، مجلة (الأكاديمية الكوردية)، العدد (٢٤)، أربيل, (٢٠١٣).

١٧- جبار قادر: ضرب كوردستان بالأسلحة الكيميائية عام (١٩٨٧) كما ترويه الوثائق الرسمية العراقية، مجلة (الأنفال).

١٨- جبار قادر: نصائح رجل حكيم لم تستمع إليها الحكومات العراقية، الدراسة عبارة عن ترجمة مذكرة المؤرخ والوزير الكردي (محمد أمين زكي) الى (الملك فيصل الأول), من اللغة الكردية الي

اللغة العربية مع مقدمة وافية، نشرت أولا في (الملف العراقي)، ب(لندن) ومن ثم في جريدة (الإتحاد) بالسليمانية, سنة (٢٠٠٢).

١٩- جبار قادر: النظام الفدرالي-تعايش التنوع والوحدة على سطح واحد، قدمت في مؤتمر (دعم الديموقراطية في العراق) الذي عقد في (لندن) خلال الفترة (٢٨-٣١) من تموز (٢٠٠٥).

٢٠- جبار قادر: معوقات توطين الديموقراطية في العراق، دراسة قدمت في ندوة جمعت التيارات السياسية العراقية المختلفة في (هولندا) تحت عنوان (معوقات تطبيق الديموقراطية في عراق مابعد صدام) في مدينة (ديلفت) الهولندية قبل سقوط نظام البعث في العراق.

٢١- جبار قادر: في ضوء مذكرات مقرر لجنة عصبة الأمم حول مشكلة الموصل أينار ظيرسن: المعطيات الإحصائية والحقائق التاريخية تدحض المزاعم والإدعاءات، قراءة تحليلية لما ورد في مذكرات الديبلوماسي السويدي عن مشكلة الموصل وخاصة التركيبة الأثنية لسكان الولاية, نشرت في أكثر من مكان.

٢٢- جبار قادر: القضية الكردية-عود الى البديهيات, نشرت في العديد من المواقع على شبكة الإنترنيت.

٢٣- جبار قادر غفور, عماد أحمد عبدالصاحب (عماد الجواهري): العشائر الكردية في التاريخ الحديث-مواقف متباينة وأدوار مزدوجة, جامعة زاخو, (٢٠٢٤).

سەرپەرەشتیکردنی نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا

١- التطورات السياسية الداخلية في تركيا خلال الفترة (١٩٤٦-١٩٦٠)، رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة الموصل, (١٩٨٩)[٢٢].

٢- تورکیا و یەکێتی ئەوروپا، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، زانکۆی سەلاحەددین، (٢٠٠٩).

٣- مێژووی سیاسەتی بەعەرەبکردن لە کەرکوك (١٩٦٣-١٩٩١)، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، زانکۆی کۆیە، (٢٠٠٩)[٢٣].

٤- دۆزی کورد لە تورکیا لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٩٩)، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، زانکۆی کۆیە, (٢٠١٠)[٢٤].

٥- خۆپیشاندان و ڕاپەرینەکانی باشووری کوردستان لە ساڵانی (١٩٧٥-١٩٨٨)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی بەپێی میتۆدی زانستی مێژووی زارەکی، تێزی دکتۆرای بڵاونەکراوە، زانکۆی کۆیە, (٢٠١٣)[٢٥].

٦- بارودۆخی کۆمەڵایەتی شاری کەرکوك لە سەردەمی پاشایەتیدا (١٩٢١-١٩٥٨)، تێزی دکتۆرای بڵاونەکراوە، زانکۆی سەلاحەددین, (٢٠١٢)[٢٦].

نووسینی پێشەکی و پێداچووەنەوەی چەند کتێبێك

١- عەزیز نەسین: تورك لە بولگارستان و كورد لە توركیا، و: بەكر شوانی و سیروان ڕەحیم، جەبار قادر پێشەكی بۆ نووسیوە، هەولێر، (٢٠١٠)[٢٧].

٢- سینان هاكان: كورد و بەرخودانەكانی (١٨١٧-١٨٦٧) لە بەڵگەنامەكانی ئەرشیفی عوسمانیدا، و: بەكر شوانی، پێداچوونەوە و پێشەكی: جەبار قادر، هەولێر، (٢٠١٢)[٢٨].

٣- زانیار قرگەیی (ئامادەكردن): دكتۆر كەمال مەزهەر ئاوڕ لە مێژوو دەداتەوە-وتووێژ لەگەڵ زانا و مێژوونووسی ئەكادیمی كورد كەمال مەزهەر، پێشەكی: جەبار قادر، چاپخانەی شڤان، (٢٠١٣)[٢٩].

٤- هاوكار محێدین جەلیل: دۆزی كورد لە توركیا لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٩٩)، هەولێر، (٢٠١٢)[٣٠].

٥- شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران (١٩٢٥) لە بەڵگەنامە نهێنییەكانی حكوومەتی فەڕەنسادا، وەرگێڕان و پێشەكی و پەڕاوێز: نەجاتی عەبدوڵڵا: هەولێر، (٢٠١٣)[٣١].

٦- مونزور چەم: ئەمە لە دێرسیم ڕووی دا (لە دەمی قوربانییەکانەوە)، و: ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل، پێشەکی: جەبار قادر، هەولێر، (٢٠٢٣)[٣٢].

٧- میخائیل سیمیۆنەڤیچ لازەرێف: کوردستان و پرسی کورد (١٩٢٣-١٩٤٥)، و: مەنسوور سدقی، پێشەکی و پێداچوونەوە: جەبار قادر، هەولێر، (٢٠١٩)[٣٣].

٨- دڵشاد مەحموود عەبدولڕەحمان: بارودۆخی کۆمەڵایەتی شاری کەرکووک (١٩٢١-١٩٥٨)، جەبار قادر پێشەکی بۆ نووسیوە، سلێمانی، (٢٠١٩)[٣٤].

٩- هۆشیار بەکر عەزیز: گەڕەکی شۆرجە-لێکۆڵینەوەیەکی ئێتنۆگرافی مێژوویی بایۆگرافییە، پێشەکی: جەبار قادر، هەولێر، (٢٠٢٠)[٣٥].

١٠- ی.ئێ. ڤاسیلییێڤا: لیکۆڵینەوە لە شەرەفنامە و شەرفخانی بدلیسی لە دوو پێشەکیدا بۆ دوو بەرگی شەرەفنامەی ڕووسی، و: مەنسوور سدقی، پێشەکی و نڤیسیار: جەبار قادر، هەولێر، (٢٠٢١)[٣٦].

١١- ی.ئی. ڤاسیلێڤا: کتێبە ونبووەکەی مێژووی کوردستان، و: مەنور سدقی، پێشەکی و نڤیسیار: جەبار قادر، هەولێر، (٢٠٢٣)[٣٧].

١٢- عبدالفتاح علي البوتاني: القريب من تاريخ الموصل: قراءات في نصوص تأريخية معاصرة, مراجعة وتقديم: جبار قادر, أربيل, (٢٠٢١)[٣٨].

ئەو ووتارە سیاسی و مێژووییانەی لە ماڵپەڕە کوردی و عەرەبییەکاندا بڵاوکراونەتەوە, ووتارە کوردییەکان لە هەندێ لەم سایتانە بڵاوکراونەتەوە: (کوردستان نێت)، (دەنگەکان)، (ووتاری کورد)، (دیپلۆماتیك مەگازین)، (مێژووی کورد)، (تاراوگە) و لاپەڕەی تایبەتی جەبار قادر لە فەیسبووك, عەرەبییەکانیش زیاتر لە سایتی (الحوار المتمدن) بڵاوکراونەتەوە.

چەند نموونەیەك لە ووتارەکان بە زمانی کوردی

١- جەبار قادر: کێ عەرەبە ؟ خوێندنەوەیەکە بۆ ووتاری ناسیۆنالیستی ساتیع ئەلحوسەری.

٢- جەبار قادر: شەمسەدین سامی و قاموسی ئەعلام و کاوەی ئاسنگەر.

٣- جەبار قادر: ئایە مۆدێلی برۆکسل بەکاری کەرکوك دێت ؟

٤- جەبار قادر: پڕۆژەی دەستوور و تێبینییە گشتییەکان.

٥- جەبار قادر: عێراقی فیدڕاڵ خۆتان خۆش...لێ سەرۆك بۆش سڵاوی هەیە.

٦- جەبار قادر: چارەنووسی کەرکوك نە لە ماددەی پەنجاوهەشت و نە لە دەستووردایە.

٧- جەبار قادر: لیستی باشترین زانکۆکانی جیهان و پڕۆژەی زانکۆی کوردستان.

٨- جەبار قادر: کوشتاری ئەرمەن و باری ئەوڕۆی کورد لە تورکیا.

٩- جەبار قادر: جێگیرکردنی سەرکەوتنی کورد لە کەرکوك.

١٠- جەبار قادر: لە ئەزموونی باشووری سودانەوە چی فێر دەبین ؟

١١- جەبار قادر: باقرۆف یاوەری ستالین و جەللادی کوردانی قەوقاز.

١٢- جەبار قادر: تورکیا دەیەوێت پارێزگاری کەرکوك بکوژێ.

١٣- جەبار قادر: بۆ دەبێ ڕێگە نەدەین سوپای تورکیا بێتە عێراق.

١٤- جەبار قادر: ڕیفراندۆم و پرسیارە بێ وەڵامەکان.

١٥- جەبار قادر: باشووری کوردستان: نە سەربەخۆیی و نە بەشێك لە عێراق.

١٦- جەبار قادر: شەڕی تورکیا لەگەڵ دونیا.

١٧- جەبار قادر: زانکۆکانی کوردستان و خوێندن بە کوردی.

١٨- جەبار قادر: کەرکوك و گێژاوی چاوەڕوانکراو.

١٩- جەبار قادر: کەرکوك لە دڵ و قودسی کوردستانەوە بۆ ڕاپرسی.

٢٠- جەبار قادر: دوو ڕەخنەی دۆستانە-میدیای کوردی و ڕۆشنبیری گەورە و کەسایەتی مەزن.

٢١- جەبار قادر: چیرۆك و بەسەرهاتی سی و دوو هەزار تورکەکەی سلێمانی.

٢٢- جەبار قادر: چارەنووسی کورد لە مس بێڵەوە بۆ مستەر برێمەر.

٢٣- جەبار قادر: لە بارەی دەوڵەتی کوردییەوە.

٢٤- جەبار قادر: چەند وێنەیەك بۆ مێژوو.

٢٥- جەبار قادر: تراژیدیای دکتۆر شەکراو لە کوردستان.

٢٦- جەبار قادر: خۆخۆری هەندێ لە میرانی کورد لە ئاوارەییدا.

٢٧- جەبار قادر: بەدرخانییە کەمالیستەکان.

٢٨- جەبار قادر: کورد و نازم حیکمەت-ئایە نازم حیکمەت برای شیریی کامەران بەدرخانە ؟

٢٩- جەبار قادر: دەتوانین چی بکەین بۆ کەرکوك ؟ لە سێ بەشدا.

٣٠- جەبار قادر: بۆچی هیتلەر بە ئەتاتورك سەرسام بوو ؟ ئەتاتورك لە خەیاڵی هیتلەر و نازییەکاندا.

٣١- جەبار قادر: هەندێ ڕاستیی مێژوو و جوگراف.

٣٢- جەبار قادر: کوژرانی میری مێژونووسانی کورد شەرەف خانی بدلیسی.

٣٣- جەبار قادر: ئەو ڕۆژانەی کەرکوك نیوەی باشووری کوردستان بوون.

٣٤- جەبار قادر: لە یادی حەفتا ساڵەی دکتۆر کەمال مەزهەردا.

٣٥- جەبار قادر: کەرکوك و نەفرەتی نەوت.

٣٦- جەبار قادر: نەوتی کەرکوك-چەند ساڵێك بەختەوەری و دەیان ساڵ دەردەسەری.

٣٧- جەبار قادر: پاکتاوکردنی هاوڕێکان لە نێوان ئەتاتورك و ئەردۆگاندا.

٣٨- جەبار قادر: دەروێش مەحمود کەڵەچێری-ڕاوێژکارە کوردەکەی سوڵتان سلێمانی قانوونی.

٣٩- جەبار قادر: چیرۆکی ئەردۆگان و ئەردۆگانیزم لە تورکیا.

٤٠- جەبار قادر: کۆماری باشکوردستان.

٤١- جەبار قادر: پوتینیزم.

٤٢- جەبار قادر: بەڵگەنامەی نویێ لەسەر کوشتنی شەرەف خانی بدلیسی.

٤٣- جەبار قادر: کوشتاری ڕۆبۆسکی.

٤٤- جەبار قادر: دانیشتوانی کەرکوك بە پێی سەرژمێریی (١٩٤٧).

٤٥- جەبار قادر: کورد و سیندرۆمی ستۆکهۆڵم.

٤٦- جەبار قادر: هەوڵێك بۆ دیاریکردنی ژمارە و ڕێژەی عەرەب لە کەرکوك ساڵی(١٩٤٧).

٤٧- جەبار قادر: بۆ کورد وا زوو وره بەردەدا ؟

٤٨- جەبار قادر: دوا ڕۆژی کورد لە عێراقی سیستانیدا.

٤٩- جەبار قادر: ئەگەری جێبەجێ کردنی پلانی پاکتاوکردنی کورد و گۆڕینی دیمۆگرافیای ڕۆژئاوای کوردستان.

٥٠- جەبار قادر: ئەگەری کارکردنی کورد لە گەڵ پارتەکەی داوود ئۆغڵودا.

٥١- جەبار قادر: لەم بارودۆخە ئاڵۆزەدا کورد چی بکات ؟

٥٢- جەبار قادر: بەرهەمێکی ناوازەی زانکۆی کێمبرج لە بارەی کوردەوە.

٥٣- جەبار قادر: لە یادی کوردناسی گەورەی ڕووسدا پرۆفیسۆر میخائیل سیمیۆنەڤیچ لازەرێف.

٥٤- جەبار قادر: لە یادی کوردپەروەری گەورەدا دکتۆر عیسمەت شەریف وانلی.

٥٥- جەبار قادر: لە یادی کوردناسی ڕووسدا خاتوو ئۆلگا ژیگالینا.

٥٦- جەبار قادر: لە یادی دکتۆر زوهێر عەبدولمەلیکی کوردپەروەردا.

٥٧- جەبار قادر: چیرۆکی ئەو کوردەی لە ساڵی (١٩٦٥) بۆ یەکەمین جار ئۆتۆمبیلی کارەبایی دروست کرد.

٥٨- جەبار قادر: پەیامەکانی پشت کوشتنی قاسمی سولەیمانی و مەهدی ئەلموهەندیس.

٥٩- جەبار قادر: لە یادی کۆڕەوەکەی بەهاری (١٩٩١)، ڕۆژمێری ڕەو–ئەزموونێکی تایبەت (تا ئێستا سێ ئەڵقەی لێ بلاْوکراوەتەوە).

٦٠- جەبار قادر: فەتحولاڵ گیولەن و دەوڵەت و کورد.

٦١- جەبار قادر: فەتحولاڵ گیولەن کێیە ؟

٦٢- جەبار قادر: یادەوەرییە تاڵەکان لە سێبەری دەسەڵاتی بەعسدا (تا ئێستا سێ ئەڵقەیان لێ بڵاوکراونەتەوە).

٦٣- جەبار قادر: چۆن دونیا ڕێگەیدا داعش ببێتە ئەو جانەوەرە ترسناکە, بە دوو بەش لە ڕۆژنامەی ئاوێنە و چەندین سایتی کوردی بڵاوبۆتەوە.

٦٤- جەبار قادر: ئەردۆگان چۆن یارییەکەی دۆڕاند ؟

سەرباری ئەم ووتارانە, دەیان ووتاری تری پرۆفیسۆر دکتۆر جەبار قادر لەسەر لاپەڕە تایبەتەکەی خۆی لە فەیسبوک دەبینرێن, کە ڕۆژانە بۆ هاوڕێیانی لاپەڕەکەی دەیاننووسێ و باس لە ڕووداوەکانی مێژووی کورد و لێکدانەوەش بۆ ڕووداوە گەرمەکان دەکات، بەتایبەت ئەوانەی ڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە کوردەوە هەیە.

هەندێك لە ووتارەکان بە زمانی عەرەبی

١- جبار قادر: كركوك: قرن ونصف من التتريك والتعريب.

٢- جبار قادر: الانفال: تجسيد لسيادة الفكر الشمولي والعنف والقسوة.

٣- جبار قادر: الانفال: نتائج آيديولوجيا البعث ونظامة الشمولي في (٣) حلقات.

٤- جبار قادر: أين الحقيقة في ما يكتب ويقال عن كركوك ؟ قراءة في وثائق حكومية رسمية.

٥- جبار قادر: سر الحملة على الكرد وتطلعاتهم القومية المشروعة.

٦- جبار قادر: اللاعقلانية في خطاب الجبهة التركمانية (في خمس حلقات).

٧- جبار قادر: قطع الرقاب ثقافة بعثية بإمتياز.

٨- جبار قادر: كركوك: تاريخ عريق وواقع مرير.

٩- جبار قادر: سر إقبال الأترك علي كتاب (كفاحي) لأدولف هتلر؟

١٠- جبار قادر: تقاطع المشروعين التركي والأمريكي في العراق.

١١- جبار قادر: مخاطر الإستعانة بالقوات التركية في العراق.

١٢- جبار قادر: رائدة اليسار التركي بهيجة بوران.

١٣- جبار قادر: كركوك من جديد.

١٤- جبار قادر: محنة أردوغان في إقناع العالم بتقلباته السياسية الحادة.

١٥- جبار قادر: العروبة ليست الشجرة التي تحتمي بظلالها الأقليات ! تعقيبا علي ماكتبه غسان الإمام.

١٦- جبار قادر: مطالب الشعب الكردي في العراق.

١٧- جبار قادر: الأبعاد الراهنة لمشكلة الأقليات القومية في كردستان العراق ! تعقيبا علي ماكتبة مهدي السعيد.

١٨- جبار قادر: السالنامات العثمانية وحكاية الوثائق النادرة عن كركوك !

١٩- جبار قادر: من حق موتانا علينا...ولكن ماذا عن كتاب الكرد في نظر العلم ؟ تعقيبا علي ماكتبة الدكتور عزيز الحاج.

٢٠- جبار قادر: السياسات الحكومية في كركوك في العهد الملكي.

٢١- جبار قادر: رأي رئيس الجبهة التركمانية فيها قبل أن يصبح رئيسا لها ؟

٢٢- جبار قادر: تركيا والكرد: ماذا بعد خسارة الجولة الأولى ؟

٢٣- جبار قادر: تصريحات وزير الحرب التركي: عنجهية فارغة وجهل بالتاريخ.

٢٤- جبار قادر: تركيا منزعجة من إتفاق كرد العراق !

٢٥- جبار قادر: الحديث عن الخزرجي (كارزايا) للعراق دليل على عدم الجدية.

٢٦- جبار قادر: حول قضية نزار الخزرجي.

٢٧- جبار قادر: الكردوفوبيا.

٢٨- جبار قادر: عود الى موضوع التركيبة الأثنية لسكان كركوك.

٢٩- جبار قادر: محاولات تركيا لزعزعة الإستقرار في كوردستان.

٣٠- جبار قادر: التهديدات التركية توحد تركيا.

٣١- جبار قادر: هل يصلح الموديل التركي أنموزجا للعراق ؟

٣٢- جبار قادر: الشوفينية والشيفونية الجديدة.

٣٣- جبار قادر: علوجيات (في أربع حلقات).

٣٤- جبار قادر: تركيا والاتحاد الاوربي: هل سدت أوروبا أبوابها نهائيا بوجه تركيا ؟

٣٥- جبار قادر: عبدالله گيول...صدام إقترح علينا العمل معا لإبادة الأكراد جميعا.

٣٦- جبار قادر: قناة الجزيرة والقضية الكردية.

٣٧- جبار قادر: فضائح إعلامية في برنامج الحوار المفتوح !

٣٨- جبار قادر: الإنتخابات والخطاب الإعلامي العراقي.

٣٩- جبار قادر: ملكة الكرد تواجة الكراهية بالدعوة الي المحبة: ثورترية إمرأة ثورية كوردية.

٤٠- جبار قادر: تركيا والانتخابات العراقية.

٤١- جبار قادر: هل تأخر حقا تشكيل الحكومة العراقية الجديدة ؟

٤٢- جبار قادر: بوصلة السيد الجعفري.

٤٣- جبار قادر: كركوك: بين حقائق التاريخ ومزاعم السياسيين.

٤٤- جبار قادر: حول أحداث كركوك الدامية في تموز (١٩٥٩).

٤٥- جبار قادر: غرباء كركوك وأصلائها بين المزاعم والإحصائيات الرسمية.

٤٦- جبار قادر: سياسة التطهير العرقي بين المباركين لها والدعين الى إزالة آثارها.

٤٧- جبار قادر: قراءة في تصريحات أردوغان حول القضية الكردية في تركيا.

٤٨- جبار قادر: هل يحق للمحكمة الإتحادية العلَيا العراقية إلغاء نتائج إستفتاء كوردستان ؟

٤٩- جبار قادر: هاهم يتذكرون أن الكردية لغة رسمية في العراق !

٥٠- جبار قادر: هل أصبح العراق محمية دولية لإيران وتركيا ؟

٥١- جبار قادر: أين الكرد من دولة المراجع والميليشيات.

٥٢- جبار قادر: بالإستفتاء أو من دونه...إصطدام الكرد بالحشد في حكم المؤكد.

٥٣- جبار قادر: من تزوير الشهادات الى تزوير مواد الدستور.

٥٤- جبار قادر: الإرهاب والكباب في كركوك.

٥٥- جبار قادر: القرارات السرية لمجلس قيادة الثورة المنحل.

٥٦- جبار قادر: هل تريدونها إسرائيل ثانية أم دولة صديقة ؟

شیاووی باسە, پرۆفیسۆر دکتۆر جەبار قادر چەند ووتارێکی بە زمانی ڕووسی, تورکی و هوڵەندیش بڵاوکردۆتەوە. نووسینەکانی جا کتێب و لێکۆڵینەوەی زانستی بن یا پێشەکیی کتێب و ووتار و لێکدانەوەی سیاسی بن، بەشێوەیەکی زانستییانە لە پرسەکان دەکۆڵێتەوە و پاشخانی زانستیی مێژوویی خۆی وەستایانە بەکار دێنێ. لێرەدا دەرفەتی ئەوەمان نییە باس لە هەموو بەرهەمەکانی بکەین، بۆیە تەنها ئاماژە بە ووتارێکی دەکەین کە بەلای ئێمەوە بایەخێکی زانستی زۆری هەیە.

تەنها وەکو نموونە ئەگەر سەرنجی ووتاری (ڕووسیا و کورد: دوو سەدە لە پشتگوێخستن) بدەین، کە بە چوار ئەڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا لە ژمارەکانی (٥١٢,٥١٣,٥١٤,٥١٥) لە ڕۆژانی (٢٠١٦/١/١٩) هەتاوەکو (٢/٩)ی هەمان ساڵ[٣٩] و دواتریش لە چەند سایتێکی کوردیدا بڵاوکراوەتەوە. بۆمان دەردەکەوێت کە ئەمانە بابەتی زۆر قووڵ و سەرەنجڕاکێشن, لە هەمان کاتدا پڕن لە زانیاری وورد و نوێ و ڕاوبۆچوونی زانستیی نووسەری تێدا دەبینرێت, بۆیە دەکرێت بە ووتاری زانستی ناویان ببەین. ڕاستی ئاستی زانستی ئەم ووتارانە، ئەوە ئەهینێت لە داهاتوودا بە شێوەی کتێب چاپ بکرێن.

جێگەی ئاماژە بۆکردنە, پ.د. جەبار قادر زۆر بە باشی توانای بەسەر زمانی عەرەبیدا دەشکێ, بۆیە بەشێك لە کتێب و لێکۆڵینەوە و ووتارەکانی لە بارەی دۆزی کوردەوە بەو زمانە بڵاوکردووەتەوە، بەمەش

کەلێنێکی باش پڕ ئەکاتەوە. چونکە زۆرترین خوێنەر دەیخوێنێتەوە، لە هەمان کاتدا گرنگە ئەوی دی بمانخوێنێتەوە و ئێمەش بۆچوون و شێوازی بیرکردنەوەی بزانین. بەداخەوە نەوەی نویٚ، زۆربەیان هەر بە کوردی دەنووسن و دەخوێننەوە، بیٚ ئەوەی هەست بەوە بکەین، کە ئێمە بە تەنها بۆ خۆمان دەنووسین. بۆیە ئەو جۆرە نووسینانە زۆرجار ناتوانێت هیچ سنوورێکی جوگرافی تێپەڕێنێت و جێگەی خۆی بکاتەوە.

جێگەی هێما بۆکردنە، نێوبراوو باسی ژیان و قۆناغەکانی خوێندن و کار و چالاکی و بەرهەمەکانی لە چەند کتێب و لێکۆڵینەوەیەکی زانستی و ووتار و باسی تردا هاتووە, بۆ نموونە لە کتێبی: (بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە), ووتارەکەی دکتۆر جەبار قادر کە بە بۆنەی حەفتا ساڵەی تەمەنی دکتۆر کەمال مەزهەرەوە نووسیوە، کردوویانە بە یەکەمین بەشی ئەو کتێبە. لەو کتێبەدا, ئەم بابەتەی نێوبراوو کاتی خۆی زۆر سەرنجی ڕاکێشام، چونکە زۆر بە ووردی و پوختی لە بارەی ژیان و بەرهەمەکانی پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەدەوە دواوە[٤٠].

هەروەها لە کتێبی: (کوردستانێکی وونبوو-کوردەکانی قەفقاز وەك بەفر توانەوە)، کە (مەحمود نەجمەدین) ئامادەی کردووە، چاوپێکەوتنی لەگەڵ پ.د. جەبار قادر لەم بارەیەوە کردووە. لە سەرەتادا ئامادەکار هەندێك زانیاری لە بارەی نێوبراوەوە خستۆتەڕوو, دواتر پ.د. جەبار قادر لە میانەی ئەو چاوپێکەوتنەیدا, کۆمەڵێك زانیاری وورد و زانستی خستۆتەڕوو لە بارەی کوردستانی سوورەوە[٤١]. بەهەمان شێوە لە کتێبی (جواد کاظم البيضاني: التاريخ والمؤرخون الكرد), ئەم نووسەرە

بەرەگەز عەرەبە، هەندێك زانیاری لە بارەی ژیان و قۆناغەکانی خوێندن و بەرهەمەکانییەوە خستۆتەڕوو[٤٢].

هەروەها لەم چەند ساڵەی دوایدا، چەند بەرهەمێکی تر لەو بارەیەوە بڵاوکرایەوە، بۆ نموونە: مێژوونووسی بەناوبانگی عێراقی (پ.د. عیماد ئەلجەواهیری) لە کتێبی: (قضايا فكرية وسياسية بأقلام كردية عراقية)دا، یەك تەوەرەی تایبەت کردووە بۆ ژیانی زانستی و بەرهەم و کار و چالاکییەکانی دکتۆر جەبار بە ناونیشانی: (التكامل في رسالة المؤرخ العلمية والسياسية الاستاذ الدكتور جبار قادر–تقويم منهجي لنتاج بحثي ومقالي حول القضية الكردية)[٤٣]. بە هەمان شێوە توێژەر و مێژوونووسی دیار (پ.د. ئەحمەد ناجی ئەلغرەیری) لە کتێبی: مجلة الأكاديمية الكردية وأثرها الفكري (١٩٧١–٢٠٢٢)، باسێکی بۆ نێوبراو تەرخانکردووە لەو بارییەوە[٤٤].

وێڕای ئەمەش، دکتۆر بەشدار عومەر قەرەناوی، لە تێزی دکتۆراکەیدا بە ناونیشانی: مێژوونووسین لای کورد لە عێراقدا (١٩٥٨–١٩٩٠)، کە دواتر بە شێوەی کتێب چاپ و بڵاوکرایەوە، بابەتێکی تەرخان کردووە بۆ باسی ژیان و چەند بەرهەمێکی دکتۆر جەبار قادر[٤٥]. شیاووی باسە، توێژەر سوودی لەم بابەتەی ئێمە بینیووە، وەکو سەرچاوە بەکاری هێناوە. هۆشیار بەکر عەزیزیش لە کتێبێکی بە ناونیشانی: گەڕەکی شۆرجە، باسێکی تەرخانکردووە بۆ ژیاننامەی زانستی و چەند بەرهەمێکی نێوبراو[٤٦].

پرۆفیسۆر دکتۆر ئیسماعیل موحەممەد حەسافیش بە هەمان شێوە، لە توێژینەوەیەکی زانستیدا بە ناونیشانی: عرض ببيلوغرافي موجز للمسيرة العلمية لنخبة من الباحثين في الكوردولوجيا السوفياتية خلال

سنوات (١٩٥٩-١٩٩٠)، بە کورتی باسی ژیانی ناوبراووی کردووە و هەندێك لە نووسین و چالاکی و بەرهەمە زانستییەکانی خستۆتەڕوو[٤٧].

بەندەش لە لێکۆڵینەوەیەکی زانستیمدا، کە ساڵی (٢٠١٥) لە شاری (نۆڤۆسیبیرسك)-ڕووسیا بە زمانی ڕووسی بڵاوبووەتەوە، ناوی پێنج لە دیارترین مێژوونووسانی کوردم بردووە, کە ڕۆڵی بەرچاویان هەبووە لە نووسینەوەی مێژووی کورد و کوردستاندا, پڕۆفیسۆر دکتۆر جەبار قادر غەفور یەکێك بووە لەو پێنج کەسە، کە پسپۆڕی دۆزی کوردە لە تورکیادا[٤٨].

لەگەڵ هەموو ئەوانەش, بێگوومان نابێت ئەو کارە گەورە و پیرۆزەش لە یاد بکەین, کە نێوبراوو لەگەڵ چەند مامۆستایەکی زانکۆ هەستاوون بە کۆکردنەوە و چاپکردنی بەرهەمەکانی ڕەوانشاد پ.د. کەمال مەزهەر ئەحمەد, خۆشبەختانە هەنگاووی زۆر باشیان ناوە لەو بارەیەوە[٤٩].

شیاووی باسە، نێوبراو یەکێکە لەو مێژوونووسە دیارانەی کورد کە چەندین کتێب و لێکۆڵینەوەی زانستیی لە بارەی دۆزی کوردەوە بڵاوکردۆتەوە و چەندین خوێندکار لەسەر دەستی ئەو نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرایان نووسیووە و پلەی زانستییان بەرزبۆتەوە. زمانزانین, بابەتیبوونیی نووسین, ووردبینی و بۆچوونە زانستییەکانی وایان کردووە کەوا بەرهەمەکانی لە کتێب و توێژینەوە زانستییەکاندا بەکاربهێنرێن و پشتیان پێ ببەسترێت, وەك سەرچاوەی زانستیی سوودیان لێوەربگیرێت. ئەگەر سەرەنجی ووتار و لێکۆڵینەوەی زانستی و کتیبەکانی بدەین، چ بە زمانی کوردی بێت یاخود بە زمانی عەرەبی, ووردبوونەوە, شیکاریی, پاراویی زمان و بۆچوونی زانستی بە زەقی بە

نووسینەکانییەوە دیارن. لەتەك ئەمەشدا بابەت و زانیارییەکانی نوێن و پێشتر کاریان لە بارەوە نەکراوە.

تەنانەت وەرگێڕانەکانیشی، بە تایبەتی ئەوانەی لە زمانی ڕووسییەوە وەریگێڕاونەتە سەر زمانی کوردی و عەرەبی، دیسانەوە لە میانەیەوە لێهاتوویی, توانا و سەلیقەی زمانزانینی وەرگێڕمان بۆ دەردەخەن.

نێوبراوو یەکێکە لەو نووسەر و چاودێرە سیاسییانەی کە نووسین و وەرگێڕانەکانی جۆرە تایبەتمەندییەکی پێوە دیارە، کە بە بەردەوامی ڕا و بۆچوونی تایبەتی خۆی هەیە لەمەڕ پرسە هەنووکەییەکان، بەتایبەتی ئەوەی پەیوەستە بە دۆزی کوردەوە.

سەرباری ئەو کتێب و لێکۆڵینەوە و ووتارانەی خستمانەڕوو، پرۆفیسۆر دکتۆر جەبار قادر کەسێکی چالاکە و بەردەوام چاوپێکەوتن و دیمانەی لەگەڵدا دەکرێت, دەتوانم بڵێم لە سەدان کۆنفرانسی زانستی و ڕۆشنبیری و سیاسی, سەدان دیمانە و چاوپێکەوتنی تەلەفزیۆنی و ڕادیۆیی و ڕۆژنامەوانی لەگەڵدا کراوە، ئەمەش بۆ خۆی کەرەسەکەیەکی دەوڵەمەندە بۆ هەر کەسێك بیەوێت لەم مێژوونووسە بکۆڵێتەوە و شارەزای دید و بۆچوونەکانی بێت.

پەراوێز و ژێدەرەکان

١- جێگەی باسە, ساڵی (٢٠١٨) بابەتێکم بە ناونیشانی: (پ.د. جەبار قادر غەفور) نووسی, شەوێکیان بە ڕێککەوت بینیم بابەتەکەم لە گۆڤارێکی ئیلیکترۆنیدا بڵاوبۆتەوە, ئیدی پەیوەندیم بە بەرپرسی گۆڤارەکەوە کرد و پێم ڕاگەیاند ئەمە بابەتی منە بە نوقتە و فاریزە و بە وێنەی بەرگی کتێبەکانیشەوە, پاشان بابەتەکەی خۆمم بۆ نارد و بۆشم سەلماند, ئەویش داوای لێبوردنی کرد و هەر ئەو شەوە, گۆڤارەکەی سڕییەوە و دووبارە جارێکی تر بڵاویکردەوە, ئەم جارەیان ناوی منی لەسەر بابەتەکە نووسیبوو. ڕەنگبێت ئەمە زۆر جێگەی سەرەنج نەبێت, چونکە ئەم بەڕێزەش وەکو دواتر بۆی باسکردم, لە سایتێکی بەناوبانگ وەریگرتبوو, لە دەرفەتێکدا پەیوەندیم بە بەرپرسی ئەو سایتەوە کرد, دیسانەوە داوای لێبوردنی کرد و بەڵێنی ئەوەی پێدام ناوم لەسەرەوە بنووسێت, پێم ووت پێویستم بەوە نییە, بەڵام ئەمە کارێکی باش نییە. هەتاوەکو ئەمڕۆ بابەتەکە لەو سایتە بڵاوکراوەتەوە و ناوی منی لەسەر نەنووسراوە. لە تێزێکی دکتۆرادا, توێژەر ئەم بابەتە و بابەتی سایتەکەی وەکو سەرچاوە بەکارهێناوە, بەڵام دووەمیان ناوی منی

بەسەرەوە نییە، لە کاتێکدا هەردووکیان نووسینی خۆمن و پێشتر بڵاوم کردوونەتەوە. مەبەستم بوو بڵێم ئەم بابەتە، لەسەر بنەمای ئەو بابەتەی پێشوو نووسراوە و فراوانکراوەتەوە، هەڵبەت پاش چەندین هەوڵ و پەیوەندی لەگەڵ بەڕێز پ.د. جەبار قادر، توانیم زانیارییەکان فراوانتر بکەم. لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: ئامانج نازم بیجان: پ.د. جەبار قادر، (تاراوگە)-گۆڤار، ژمارە (٦١)، هۆڵەندا، (١٥)ی تەمووزی (٢٠١٩)، ل٦. جێگەی هێما بۆکردنە، هەر لەم ڕۆژانەدا و لە کاتی پێداچوونەوە بە سەرچاوەکان و دانانی پەراوێزەکانی ئەم کتێبەدا، چەندین ووتار و توێژینەوەی گرنگی پ.د. جەبارم دۆزییەوە، کە لە یەکێك لە گۆڤارە دیارەکانی کوردستان بە زمانی عەرەبی بڵاوکراونەتەوە، لە نێوان سالآنی (٢٠٠٣-٢٠٠٧)، لە یازدە ژمارە بابەتی نێوبراوو بڵاوبۆتەوە، هەندێك لەو ژمارانە دوو بابەتی نێوبراوویان پێکەوە بڵاوکردۆتەوە، لە کاتێکدا نووسەر پاش تێپەڕبوونی ئەو ماوەیە، بە هیچ شێوەیەك ئاگادار نەبووە کەوا ئەو بابەتانەی لەو گۆڤارەدا بڵاوکراونەتەوە.

٢- کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو-کورتە باسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژوو، بەغداد، (١٩٨٣)، ل ل١٩٩-٢٠٠.

٣- کەمال مەزهەر ئەحمەد: سەرچاوەی پێشوو، ل٢٠٠، پەراوێزی (٢٣٩).

٤- لەم بارەیەوە دەنڕوانرێتە: ابراهیم خلیل العلاف: خمسون عاما من تاریخ جامعة الموصل (١٩٦٧-٢٠١٧)، بغداد، (٢٠١٨)، ص ص١٢٠-١٢٩.

٥- مێژوو-(گۆڤار)، ژمارە (١)، ساڵی یەکەم، هەولێر، زستانی (٢٠٠٧).

٦- مێژوو-(گۆڤار)، ژمارە (٢٩)، ساڵی هەشتەم، هەولێر، زستانی (٢٠١٤).

٧- عەبدوڵڵا زەنگەنە (ئامادەکردن): بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە-دیدار و چاوپێکەوتن لەگەڵ د. کەمال مەزهەردا، لوبنان، (٢٠٠٩)، ل١٥٠.

٨- ئەنوەر سوڵتانی: لاهووتی کرماشانی-شاعیری شۆڕشگێری کورد، سلێمانی، (٢٠٠٦)، ل ل١٨٥-٢٥٦.

٩- جەبار قادر: چەند بابەتێکی مێژووی کورد، سلێمانی، (١٩٩٩).

١٠- م. س. لازەرێف: کورد و کوردستان، فاکتەرەکانی درووستبوونی دۆزەکە، جەبار قادر لە ڕووسییەوە کردوویەتی بە کوردی و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیووە، سلێمانی، (٢٠٠٠).

١١- جەبار قادر: ناعەقڵانییەت لە گوتاری جەبهەی تورکمانیدا، و: سەباح ئیسماعیل، کەرکوك، (٢٠٠٥).

١٢- جەبار قادر: کەرکوك-نەفرەتی نەوت و ستەمی دیمۆگرافیا، هەولێر، (٢٠١٩).

١٣- دەستەی ئینسایکلۆپیدیا لە ئەکادیمیای کوردی، کوردستانیکا-هەوڵێکی سەرەتایی بۆ دانانی ئینسایکلۆپیدیایەکی کوردی، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، (٢٠٢٣).

١٤- جەبار قادر: (کردلر)ی دکتۆر فریچ-کتێبێکی هەڵبەستراو و نووسەرێکی خەیاڵکرد، هەولێر، (٢٠٢٠).

١٥- م.س. لازەرێف و ئەوانی تر، کوردستان و کورد-کۆوتاری کوردناسانی سۆڤیەت و ڕووسیا، و: جەبار قادر-مەنسوور سدقی، هەولێر، (٢٠٢١).

١٦- جبار قادر: قضايا كردية معاصرة، كركوك-الأنفال-الكرد وتركيا، أربيل، (٢٠٠٦).

١٧- جبار قادر وآخرون: تركيا المعاصرة، جامعة الموصل، (١٩٨٨).

١٨- جبار قادر وآخرون: دراسات في التاريخ الأوربي الحديث والمعاصر، جامعة الموصل، (١٩٨٨).

١٩- مجموعة من الكتاب والباحثين: كركوك مدينة القوميات المتآخية، أربيل، (٢٠٠٩)، ص ص١٧-٤٣، ص ص٦٥-٧٦.

٢٠- جبار قادر أعدها مع طارق جامباز (اعداد وترتيب): قرارات مجلس قيادة الثورة المنحل الخاصة بالكورد وكوردستان، أربيل، (٢٠١٣).

٢١- جبار قادر أعدها للطبع وقدم لها وترجم قسما منها: أوراق جلادت وروشن بدرخان، دمشق، (٢٠٢١).

٢٢- محسن حمزه حسن العبيدي: التطورات السياسية الداخلية في تركيا (١٩٤٦-١٩٦٠), جامعة الموصل, (١٩٨٩).

٢٣- دواتر له شێوی کتێب چاپ کراوە, دەڕوانرێتە: سنوور سەباح سدیق: مێژووی سیاسەتی بەعەرەبکردن لە پارێزگای کەرکوك (١٩٦٣-١٩٩١), هەولێر, (٢٠٠٩).

٢٤- پاشان به شێوەی کتێب بڵاوکراوەتەوە, دەڕوانرێتە: هاوار محێدین جەلیل: دۆزی کورد لە تورکیا لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٩٩)، پێشەکی: جەبار قادر, , هەولێر, (٢٠١٢), ل ل٩-١١.

٢٥- ئەم تێزەش بە شێوەی کتێب چاپ کراوە, دەڕوانرێتە: ئاراس عەبدولرەحمان مستەفا: خوپیشاندان و ڕاپەرینەکانی باشووری کوردستان دژی حکومەتی عێراق (١٩٧٥-١٩٨٨)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی پاڵپشت بە زانستی مێژووی زارەکی, بەرگی دووەم, سلێمانی, (٢٠١٨).

٢٦- بە هەمان شێوە ئەم تێزەش لە شێوەی کتێب بڵاوبۆتەوە, دەڕوانرێتە: دڵشاد مەحمود عەبدولڕەحمان: بارودۆخی کۆمەڵایەتیی شاری کەرکوك (١٩٢١-١٩٥٨), سلێمانی, (٢٠١٩), ل ل١١-١٤.

٢٧- عەزیز نەسین: تورك لە بوڵگارستان کورد لە تورکیا، و: بەکر شوانی-سیروان ڕەحیم، جەبار قادر پێشەکی بۆ نووسیوە, هەولێر, (٢٠١٠), ل ل٩-١٥.

٢٨- سینان هاكان: كورد و بەرخودانەكانی (١٨١٧-١٨٦٧) لە بەڵگەنامەكانی ئەرشیفی عوسمانیدا، و: بەكر شوانی، پێشەكی و پێداچوونەوە: جەبار قادر, هەولێر, (٢٠١٢), ل ل٧-٣٠.

٢٩- زانیار سەردار قڕگەیی: دكتۆر كەمال مەزهەر ئاوڕ لە مێژوو دەداتەوە-وتووێژ لەگەڵ زانا و مێژوونووسی ئەكادیمی كورد كەمال مەزهەر، پێشەكی: جەبار قادر، چاپخانەی شڤان, (٢٠١٣).

٣٠- هاوكار محێدین جەلیل: سەرچاوەی پێشوو.

٣١- شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران (١٩٢٥) لە بەڵگەنامە نهێنییەكانی حكوومەتی فەڕەنسادا، وەرگێڕان و پێشەكی و پەڕاوێز: نەجاتی عەبدوڵڵا, پێشەكی: جەبار قادر, هەولێر, (٢٠١٣), ل ل١٥-٢١.

٣٢- مونزور چەم: ئەمە لە دێرسیم ڕووی دا (لە دەمی قوربانییەكانەوە)، و: ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل، جەبار قادر پێشەكی بۆ نووسیووە, سلێمانی, (٢٠٢٣), ل ل٩-٢٢.

٣٣- میخائیل سیمیۆنەڤیچ لازەرێف، كوردستان و پرسی كورد (١٩٢٣-١٩٤٥)، و: مەنسور سدقی، پێشەكی و پێداچوونەوە: د. جەبار قادر, هەولێر, (٢٠١٩).

٣٤- دڵشاد مەحموود عەبدولڕەحمان: سەرچاوەی پێشوو.

٣٥- هۆشیار بەكر عەزیز: گەڕەكی شۆرجە-لێكۆڵینەوەیەكی ئێتنۆگرافی مێژوویی بایۆگرافییە، پێداچوونەوە و پێشەكی: جەبار قادر, هەولێر, (٢٠٢٠), ل ل٧-١٢. جێگەی باسە, هەر لەم كتێبەدا,

باسێکی کورت تەرخانکراوە بۆ پ.د. جەبار قادر, لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: ل ل٣٥٨-٣٦٠.

٣٦- ی.ئیٚ. ڤاسیلییێڤا: لیکۆڵینەوە لە شەرەفنامە و شەرفخانی بدلیسی لە دوو پێشەکیدا بۆ دوو بەرگی شەرەفنامەی ڕووسی, و: مەنسوور سدقی, پێشەکی و نڤیسیار: جەبار قادر, هەولێر, (٢٠٢١), ل ل٧-١٩.

٣٧- ی.ئی. ڤاسیلێڤا: کتێبە ونبووەکەی مێژووی کوردستان, و: مەنور سدقی, پێشەکی و نڤیسیار: جەبار قادر, هەولێر, (٢٠٢٣), ل ل٥-١٧.

٣٨- عبدالفتاح علي البوتاني: القريب من تاريخ الموصل: قراءات في نصوص تأريخية معاصرة, مراجعة وتقديم: جبار قادر, أربيل, (٢٠٢١), ص ص٩-١٧.

٣٩- جەبار قادر: ڕوسیا و کورد: دو سەدە لە پشتگوێخستن (١-٤), ئاوێنە (ڕۆژنامە), ژمارە (٥١٢), ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٦/١/١٩), سلێمانی, (٢٠١٦), ل١٤. جەبار قادر: ڕوسیا و کورد: دو سەدە لە پشتگویٚ خستن-سەردەمی سۆڤیەتی (٢-٤), ئاوێنە (ڕۆژنامە), ژمارە (٥١٣), ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٦/١/٢٦), سلێمانی, (٢٠١٦), ل١٤. جەبار قادر: ڕوسیا و کورد: دو سەدە لە پشتگویٚ خستن-کوردی دەرەوەی یەکێتی سۆڤیەت (٣-٤), ئاوێنە (ڕۆژنامە), ژمارە (٥١٤), ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٦/٢/٢), سلێمانی, (٢٠١٦), ل١٤.

جەبار قادر: ڕوسیا و کورد: دو سەدە لە پشتگوێ خستن-سەردەمی روسیای فیدیرالی (٤-٤), ئاوێنە (ڕۆژنامە), ژمارە (٥١٥), ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٦/٢/٩), سلێمانی, (٢٠١٦), ل١٤.

٤٠- عەبدوڵڵا زەنگەنە (ئامادەکردن): بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە-دیدار و چاوپێکەوتن لەگەڵ د. کەمال مەزهەردا، لوبنان، (٢٠٠٩)، ل ل١٥-٣٨.

٤١- مەحمود نەجمەدین (نووسین و ئامادەکردن): کوردستانێکی ونبوو-کوردەکانی قەفقاز وەك بەفر توانەوە, (٢٠١٦), ل ل٧٦-٩٣.

٤٢- جواد كاظم البيضاني: التاريخ والمؤرخون الكرد, بيروت, (٢٠١٢), ص ص٤٢٠-٤٢٣.

٤٣- عماد الجواهري: قضايا فكرية وسياسية بأقلام كردية عراقية, مراجعة وتقديم: عبدالفتاح علي البوتاني, أربيل, (٢٠٢٢), ص ص٤٧-١٤٢.

٤٤- احمد ناجي الغريري: مجلة الاكاديمية الكردية وأثرها الفكري (١٩٧١-٢٠٢٢), أربيل, (٢٠٢٣), ص ص٢٦-٣٢.

٤٥- بەشدار عمر قەرەناوی: مێژوونووسین لای کورد لە عێراقدا (١٩٥٨-١٩٩٠), هەولێر, (٢٠٢٢), ل ل٤١٧-٤٢٢.

٤٦- هوشیار بەکر عەزیز: سەرچاوەی پێشوو, دەڕوانرێتە: ل ل٣٥٨-٣٦٠

٤٧- اسماعيل محمد حصاف, عرض بيبلوغرافي موجز للمسيرة العلمية لنخبة من الباحثين في الكوردولوجيا السوفياتية خلال سنوات (١٩٥٩-١٩٩٠), (الاكاديمي)-مجلة الاكاديمية الكوردية, العدد (١٦), أربيل, (٢٠١٠), ص ص٣٤٩-٣٥١.

48- Бижан А.Н. Проблема самоопределения иракского курдистана в конце XX - начале XXI века// фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты : сб. материалов XIX Междунар. Научн.-практич. конф. – Новосибирск: ЦРНС, 2015. – С. 19

٤٩- جەبار قادر و ئەوانی تر (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمانی دکتۆر کەمال مەزهەر, هەولێر, (٢٠٢٢). ١٠ بەرگ.

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: سەرچاوەکان بە زمانی کوردی

کتێب

١- جەبار قادر: چەند بابەتێکی مێژووی کورد، لە چاپکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم, سلێمانی، چاپی یەکەم, (١٩٩٩).

٢- ________: ناعەقلانییەت لە گوتاری جەبهەی تورکمانیدا، و: سەباح ئیسماعیل، چاپخانەی ئارابخا, کەرکوك، چاپی یەکەم, (٢٠٠٥).

٣- ________: کەرکوك-نەفرەتی نەوت و ستەمی دیموگرافیا، لە بلاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین, هەولێر، (٢٠١٩).

٤- ________: (کردلر)ی دکتۆر فریچ-کتێبێکی هەڵبەستراو و نووسەرێکی خەیاڵکرد, لە بلاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین, هەولێر, (٢٠٢٠).

٥- جەبار قادر و ئەوانی تر (ئامادەکردن): سەرجەم بەرهەمانی دکتۆر کەمال مەزهەر, چاپخانەی دانیشفەڕ, هەولێر, چاپی یەکەم, (٢٠٢٢). ١٠ بەرگ.

٦- کەمال مەزهەر ئەحمەد: مێژوو-کورتە باسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژوو, ئەمینداریێتی گشتی ڕۆشنبیری و لاوان, مطابع دار أفاق عربية, بەغداد, (١٩٨٣).

٧- عەبدوڵلاّ زەنگەنە (ئامادەکردن): بستێکی خاکی کوردستان بە هەموو دونیا ناگۆڕمەوە-دیدار و چاوپێکەوتن لەگەڵ د. کەمال مەزهەردا، چاپخانەی گرین گلۆری, لوبنان، چاپی یەکەم. (٢٠٠٩).

٨- ئەنوەر سوڵتانی: لاهووتی کرماشانی-شاعیری شۆڕشگێری کورد, لە بلاّوکراوەکانی بنکەی ژین بۆ بووژاندنەوەی کەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کورد, چاپخانەی شڤان, سلێمانی, (٢٠٠٦).

٩- م. س. لاّزەرێف: کورد و کوردستان، فاکتەرەکانی درووستبوونی دۆزەکە، جەبار قادر لە ڕووسییەوە کردوویەتی بە کوردی و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیووە, سلێمانی، (٢٠٠٠).

١٠- م.س. لاّزەرێف و ئەوانی تر, کوردستان و کورد-کۆوتاری کوردناسانی سۆڤیەت و ڕووسیا, و: جەبار قادر-مەنسوور سدقی, لە بلاّوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی زانکۆی سەلاّحەددین, هەولێر, (٢٠٢١).

١١- ميخائيل سيميۆنەڤیچ لازەریێف، کوردستان و پرسی کورد (١٩٢٣-١٩٤٥)، و: مەنسور سدقی، پێشەکی و پێداچوونەوە: د. جەبار قادر، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، (٢٠١٩).

١٢- دەستەی ئینسایکلۆپیدیا لە ئەکادیمیای کوردی، کوردستانیکا-هەوڵێکی سەرەتایی بۆ دانانی ئینسایکلۆپیدیایەکی کوردی، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (٢٠٢٣).

١٣- سنوور سەباح سدیق: مێژووی سیاسەتی بەعەرەبکردن لە پارێزگای کەرکوك (١٩٦٣-١٩٩١)، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، چاپی یەکەم، (٢٠٠٩).

١٤- هاوار محێدین جەلیل: دۆزی کورد لە تورکیا لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٩٩)، پێشەکی: جەبار قادر، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، (٢٠١٢).

١٥- ئاراس عەبدولرەحمان مستەفا: خۆپیشاندان و ڕاپەرینەکانی باشووری کوردستان دژی حکومەتی عێراق (١٩٧٥-١٩٨٨)- لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی پاڵپشت بە زانستی مێژووی زارەکی، بەرگی دووەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، چاپی یەکەم، (٢٠١٨).

١٦- دڵشاد مەحمود عەبدولڕەحمان: بارودۆخی کۆمەڵایەتیی شاری کەرکوك (١٩٢١-١٩٥٨)، ناوەندی کوردستان بۆ دۆکیۆمێنت و

لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی, زانکۆی سلێمانی, چاپخانەی ناوەندی سارا, سلێمانی, چاپی یەکەم, (٢٠١٩).

١٧- عەزیز نەسین: تورك لە بوڵگارستان کورد لە تورکیا، و: بەکر شوانی-سیروان ڕەحیم، جەبار قادر پێشەکی بۆ نووسیوە، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی حاجی هاشم, هەولێر, چاپی یەکەم, (٢٠١٠).

١٨- سینان هاکان: کورد و بەرخودانەکانی (١٨١٧-١٨٦٧) لە بەڵگەنامەکانی ئەرشیفی عوسمانیدا، و: بەکر شوانی، پێشەکی و پێداچوونەوە: جەبار قادر، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمای کوردی, چاپخانەی حاجی هاشم, هەولێر, (٢٠١٢).

١٩- زانیار سەردار قڕگەیی: دکتۆر کەمال مەزهەر ئاوڕ لە مێژوو دەداتەوە-وتووێژ لەگەڵ زانا و مێژوونووسی ئەکادیمی کورد کەمال مەزهەر، پێشەکی: جەبار قادر، چاپخانەی شڤان, چاپی یەکەم, (٢٠١٣).

٢٠- شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران (١٩٢٥) لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکوومەتی فەڕەنسادا، وەرگێڕان و پێشەکی و پەڕاوێز: نەجاتی عەبدوڵلا, پێشەکی: جەبار قادر, لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی حاجی هاشم, هەولێر, (٢٠١٣).

٢١- مونزور چەم: ئەمە لە دێرسیم ڕووی دا (لە دەمی قوربانییەکانەوە)، و: ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل، جەبار قادر

پێشەکی بۆ نووسیووە, زنجیرە کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم, چاپخانەی سەردەم, سلێمانی, چاپی دووەم, (٢٠٢٣).

٢٢- هۆشیار بەکر عەزیز: گەڕەکی شۆرجە-لێکۆڵینەوەیەکی ئێتنۆگرافی مێژوویی بایۆگرافییە، پێداچوونەوە و پێشەکی: جەبار قادر, لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین, هەولێر, (٢٠٢٠).

٢٣- ی.ئێ. ڤاسیلییێڤا: لیکۆڵینەوە لە شەرەفنامە و شەرفخانی بدلیسی لە دوو پێشەکیدا بۆ دوو بەرگی شەرەفنامەی ڕووسی, و: مەنسوور سدقی, پێشەکی و نڤیسیار: جەبار قادر, لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین, هەولێر, (٢٠٢١).

٢٤- __________: کتێبە ونبووەکەی مێژووی کوردستان, و: مەنور سدقی, پێشەکی و نڤیسیار: جەبار قادر, لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی, چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین, هەولێر, (٢٠٢٣).

٢٥- مەحمود نەجمەدین (نووسین و ئامادەکردن): کوردستانێکی ونبوو-کوردەکانی قەفقاز وەك بەفر توانەوە, لە بڵاوکراوەکانی کوردستانی نوێ بە هاوکاری کەناڵی خاك, چاپخانەی کارۆ, (٢٠١٦).

٢٦- بەشدار عمر قەرەناوی: مێژوونووسین لای کورد لە عێراقدا (١٩٥٨-١٩٩٠), ئاوێر بۆ چاپ و بلأوکردنەوە, چاپخانەی هێڤی, هەولێر, چاپی یەکەم, (٢٠٢٢).

گۆڤار

١- ئامانج نازم بیجان: پ.د. جەبار قادر, (تاراوگە)-گۆڤار, ژمارە (٦١), هۆڵەندا, (١٥)ی تەمووزی (٢٠١٩).
٢- مێژوو-(گۆڤار), ژمارە (١), ساڵی یەکەم, چاپخانەی منارە, هەولێر, زستانی (٢٠٠٧).
٣- مێژوو-(گۆڤار), ژمارە (٢٩), ساڵی هەشتەم, چاپخانەی ڕۆژهەلأت, هەولێر, زستانی (٢٠١٤).

ڕۆژنامە

١- جەبار قادر: ڕوسیا و کورد: دو سەدە لە پشتگوێخستن (١-٤), ئاوێنە (ڕۆژنامە), ژمارە (٥١٢), ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٦/١/١٩), کۆمپانیای ئاوێنە دەریدەکات, چاپخانەی کوردستان, سلێمانی, (٢٠١٦).

٢- ______: ڕوسیا و کورد: دو سەدە لە پشتگوێ خستن-سەردەمی سۆڤیەتی (٢-٤)، ئاوێنە (ڕۆژنامە)، ژمارە (٥١٣)، ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٦/١/٢٦)، کۆمپانیای ئاوێنە دەریدەکات، چاپخانەی کوردستان، سلێمانی، (٢٠١٦).

٣- ______: ڕوسیا و کورد: دو سەدە لە پشتگوێ خستن-کوردی دەرەوەی یەکێتی سۆڤیەت (٣-٤)، ئاوێنە (ڕۆژنامە)، ژمارە (٥١٤)، ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٦/٢/٢)، کۆمپانیای ئاوێنە دەریدەکات، چاپخانەی کوردستان، سلێمانی، (٢٠١٦).

٤- ______: ڕوسیا و کورد: دو سەدە لە پشتگوێ خستن-سەردەمی روسیای فیدیرالی (٤-٤)، ئاوێنە (ڕۆژنامە)، ژمارە (٥١٥)، ڕۆژی سێشەممە (٢٠١٦/٢/٩)، کۆمپانیای ئاوێنە دەریدەکات، چاپخانەی کوردستان، سلێمانی، (٢٠١٦).

ماڵپەڕی ئیلیکترۆنی

١- ئامانج نازم بیجان: پ.د. جەبار قادر غەفور زەند-کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی، ماڵپەڕی (مێژووی کورد)-ناوداران، ڕێککەوتی (٢٠٢٠/١/١٦) بڵاوبۆتەوە.

دووەم: سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی

کتێب

١- جبار قادر: قضايا كردية معاصرة, كركوك-الأنفال-الكرد وتركيا، دار ئاراس للطباعة والنشر, من منشورات ئاراس, مطبعة وزارة التربية, أربيل، الطبعة الاولى, (٢٠٠٦).

٢- جبار قادر أعدها مع طارق جامباز (اعداد وترتيب): قرارات مجلس قيادة الثورة المنحل الخاصة بالكورد وكوردستان، من مطبوعات الاكاديمية الكردية, مطبعة الحاج هاشم, أربيل، (٢٠١٣).

٣- جبار قادر أعدها للطبع وقدم لها وترجم قسما منها: أوراق جلادت وروشن بدرخان, دار الزمان للطباعة والنشر والتوزيع, دمشق, الطبعة الاولى, (٢٠٢١).

٤- جبار قادر وآخرون: تركيا المعاصرة، مركز الدراسات التركية, مديرية دار الكتب للطباعة والنشر, جامعة الموصل، (١٩٨٨).

٥- جبار قادر وآخرون: دراسات في التاريخ الأوربي الحديث والمعاصر، مديرية دار الكتب للطباعة والنشر, جامعة الموصل، (١٩٨٨).

٦- ابراهيم خليل العلاف: خمسون عاما من تاريخ جامعة الموصل (١٩٦٧-٢٠١٧), دار قناديل للنشر والتوزيع, بغداد, الطبعة الاولى, (٢٠١٨).
٧- مجموعة من الكتاب والباحثين: كركوك مدينة القوميات المتأخية, دار ئاراس للطباعة والنشر, من منشورات ئاراس, مطبعة ئاراس, أربيل، الطبعة الاولى, (٢٠٠٩).
٨- عبدالفتاح علي البوتاني: القريب من تاريخ الموصل: قراءات في نصوص تأريخية معاصرة, مراجعة وتقديم: جبار قادر, من مطبوعات الاكاديمية الكوردية, مطبعة جامعة صلاح الدين, أربيل, (٢٠٢١).
٩- جواد كاظم البيضاني: التاريخ والمؤرخون الكرد, المركز العلمي العراقي-بغداد, دار ومكتبة البصائر للطباعة والنشر والتوزيع, بيروت, الطبعة الاولى, (٢٠١٢).
١٠- عماد الجواهري: قضايا فكرية وسياسية بأقلام كردية عراقية, مراجعة وتقديم: عبدالفتاح علي البوتاني, من مطبوعات الاكاديمية الكردية, مطبعة جاكعة صلاح الدين, أربيل, (٢٠٢٢).
١١- احمد ناجي الغريري: مجلة الاكاديمية الكردية وأثرها الفكري (١٩٧١-٢٠٢٢), من اصدارات الاكاديمية الكوردية, مطبعة جامعة صلاح الدين, أربيل, (٢٠٢٣).

نامەی ماستەر

١- محسن حمزه حسن العبيدي: التطورات السياسية الداخلية في تركيا (١٩٤٦-١٩٦٠)، بأشراف: عبدالجبار قادر غفور, رسالة ماجستير غير منشورة, كلية الاداب, جامعة الموصل, شباط (١٩٨٩).

گۆڤاری زانستی

١- اسماعيل محمد حصاف, عرض بيبلوغرافي موجز للمسيرة العلمية لنخبة من الباحثين في الكوردولوجيا السوفياتية خلال سنوات (١٩٥٩-١٩٩٠), (الاكاديمي)-مجلة الاكاديمية الكوردية, العدد (١٦), مطبعة الحاج هاشم, أربيل, (٢٠١٠).

سێیەم: سەرچاوە بە زمانی ڕووسی

گۆڤاری زانستی

1- Бижан А.Н. Проблема самоопределения иракского курдистана в конце XX - начале XXI века// фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты : сб. материалов XIX Междунар. Научн.-практич. конф. – Новосибирск: ЦРНС, 2015

بەشی سێیەم

پ.د. یاسین خالد حەسەن (سەردەشتیی)
کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی [3]

(3) ئامانج نازم بیجان: پ.د. یاسین خالد حەسەن (سەردەشتی)-کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی، ماڵپەڕی (مێژووی کورد)-ناوداران، ڕێککەوتی (٢٠١٩/١٢/٢٤) بڵاوبۆتەوە.

تەوەرەی یەکەم: کورتەیەک لە ژیان و قۆناغەکانی خوێندنی

ناوی تەواوی یاسین کوڕی حاجی خالیدی مەلا حەسەنی مەلا مارفە, نەوەی (ابن الحاج)ی ئالانی سەردەشتییە[١]. هەرچەندە لە دوو سەرچاوەی جیاوازدا ناسناوی (یاسین ڕەوەند) هاتووە[٢] و لە چەند بەرهەمێکی خۆیدا, ناسناوی (کوردیار)ی بەکارهێناوە[٣], بەڵام هەر بە یاسین سەردەشتیی ناوی ڕۆیشتووە. وەکو خۆی لە ژمارە (١٧٨-١٧٩) گۆڤاری (سلێمانی) بۆمانی دەگێڕێتەوە: لە سەردەمی شکۆفەی دەسەڵاتی بابانییەکاندا, ڕوویان لە باشووری کوردستان کردووە.

بنەماڵەکەیان ڕۆڵی دیاری لە ژیانی ئایینی و فەرهەنگی و ئابووری ئەو قۆناغەی گەشەکردن و وەرچەرخانی شاری سلێمانی پایتەختی میرنشینی بابان هەبووە. لە کاتی پەرەگرتنی ڕۆڵی بازرگانی سلێمانی, لە کۆتایی سەدەی (١٩) نۆزدەوە, پیشەی توتنچێتی و بازرگانیی توتنیان ئەنجامداوە. شیاووی باسە, تەنانەت باوکیشی واتا (حاجی خالید), هەتاوەکو ناوەڕاستی حەفتاکانی سەدەی بیستەم, بەو کارەوە سەرقاڵ بووە[٤].

یاسین سەردەشتیی لە ڕۆژی (١٦)ی مانگی (ئادار)ی ساڵی (١٩٧٠)ی زایینی, لە شاری سلێمانی و لە گەڕەکی (سلێمانی تازە) لە دایک بووە. قۆناغی سەرەتایی لە قوتابخانەی (گۆران) و (کانێسکان), ناوەندی و

دواناوەندیشی لە (سەلاحەددین) لە هەمان شاردا تەواو کردووە[٥]. لە ساڵی خوێندنی (١٩٨٧-١٩٨٨) لە (زانکۆی تەکنەلۆجی) لە شاری بەغدادی پایتەختی عێراق, لە بەشی ئەندازیاری میکانیك وەرگیراوە. بەڵام بە هۆی بارودۆخی نالەباری سیاسییەوە, لەو ساڵەدا لە زانکۆ (فەسڵ) کراوە و لە خوێندن دابڕێندراوە.

ئاشکرایە لەو سەردەمانەدا خوێندن و دامەزراندن بۆ عەرەبێکی عێراقی ئاسان نەبوو, ئەگەر ئەندام نەبووبێت لە حیزبی بەعس, چ جای بۆ کوردێکی بێلایەنی خەڵکی شاری سلێمانی ! دواتر دەگەڕێتەوە بۆ کوردستان و لە (زانکۆی سەلاحەددین)-هەولێر, لە کۆلێجی ئاداب- بەشی مێژوو وەردەگیرێت و لە ساڵی (١٩٩٣) بە (پلەی یەکەم) لەسەر ئاستی هەموو کۆلێجەکە, بڕوانامەی بەکالۆریۆسی لە زانستی مێژوودا بەدەست دەهێنێت.

ساڵی (١٩٩٥) لە هەمان بەش و کۆلێجدا, بە سەرپەرەشتی ڕەوانشاد (پ.ی.د. ئەحمەد عوسمان ئەبوبەکر)-(١٩٣٠-٢٠١٤) بە پلەی (زۆرباشە) بڕوانامەی ماستەری لە مێژووی نوێ و هاوچەرخدا بەدەست هێناوە[٦]. ماستەرنامەکەی بە ناونیشانی: (كردستان الشرقية-دراسة في الحركة التحررية القومية فيما بين الحربين ١٩١٨-١٩٣٩)-کوردستانی ڕۆژهەڵات-لێکۆڵینەوەیەکە لە بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی لە نێوان هەردوو جەنگەکەدا (١٩١٨-١٩٣٩) بووە[٧].

شیاووی باس لێوەکردنە, خوێندنی باڵا لە بەشی مێژووی زانکۆی سەلاحەددین-هەولێر, بۆ یەکەم جار لە ساڵی خوێندنی (١٩٨٧-١٩٨٨) کرایەوە[٨]. لە پاش ڕاپەرینی بەهاری ساڵی (١٩٩١)دا, بەشی مێژووی کۆلێجی ئاداب-زانکۆی سەلاحەددین-هەولێر, تاکە دەزگای زانستیی

بواری مێژوو بوو لە هەرێمی کوردستاندا. ساڵی خوێندنی (١٩٩٢-١٩٩٣)، خوێندنی ماستەر کرایەوە، بەڵام دیارە بە هۆی نەبوونی مامۆستا و پسپۆڕی پێویست لە بواری مێژووی نوێ و هاوچەرخدا، ئەو ساڵە تەنها مێژووی ئیسلامی-(سەدەکانی ناوەڕاست) خوێندرا. پاشان ساڵی دواتر و لە ساڵی خوێندنی (١٩٩٣-١٩٩٤)، ئەو بەشە کراوەتەوە و چەند مامۆستایەك لەوێ ئەو بەشەیان بەڕێوەبردووە، وەکو بەڕێزان: ڕەوانشاد (پ.ی.د. ئەحمەد عوسمان ئەبوبەکر) و (پ.ی.د. دلێر ئیسماعیل حەقی شاوەیس) و (پ.د. عوسمان عەلی)، بەو هۆیەوە توانییان ماستەر بۆ بەشی مێژووی نوێ و هاوچەرخ بکەنەوە.

جێگەی ئاماژەبۆکردنە، ئەمە بۆ یەکەم جار ئەبێت لە زانکۆی سەلاحەددین-هەولێر و هەموو کوردستان ماستەر لەم بوارەدا بکرێتەوە، دیارە نۆبەرەی ئەم بەش و پسپۆڕییەش (پ.د. یاسین سەردەشتیی) و (پ.د. سەعدی عوسمان هەروتی) دەبێت[٩].

ساڵی (٢٠٠٢) هەر لە هەمان بەش و کۆلێجدا، دیسانەوە بە سەرپەرەشتی خوالێخۆشبوو (پ.ی.د. ئەحمەد عوسمان ئەبوبەکر) بە پلەی (زۆرباشە) بڕوانامەی دکتۆرای لە مێژووی نوێ و هاوچەرخدا وەرگرتووە. تێزی دکتۆراکەی بە ناوی: کوردستانی ئێران (١٩٣٩-١٩٧٩)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لەسەر جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد[١٠] پێشکەش کردووە. ئەمە یەکەم تێزی دکتۆرایە بە زمانی کوردی نووسرابێت لە ساڵی (٢٠٠١) لە کوردستاندا[١١]، دووجار لە شێوەی کتێب چاپ کراوە.

نێوبراوو پسپۆڕیی لە مێژووی نوێ و هاوچەرخی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا هەیە. ئەگەر سەرەنجیش بدەین، نامەی ماستەر و تێزی

دکتۆراکەشی تەواوکەری قۆناغێکی گرنگی میژووی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە. جگە لەمەش، نێوبراوو چەندین کاری زانستیی لە بواری نووسین و وەرگێڕان لەو بارەیەوە بەرهەم هێناوە.

لە ماوەی ساڵانی (١٩٩٦-٢٠٠٢) بووە بە مامۆستا لە بەشی مێژووی کۆلێجی ئادابی (زانکۆی دهۆك)، لە هەمان کاتدا بڕیاردەری زانستی بەشەکەش بووە. ساڵی (٢٠٠٢) دەگەڕێتەوە بۆ شاری سلێمانی و لە ساڵانی (٢٠٠٤-٢٠٠٥) سەرۆکی بەشی مێژووی کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی سلێمانی بووە.

ساڵی (٢٠٠٣) ژیانی هاوسەرگیری کردووە و خاوەنی سێ (٣) کچە بە ناوەکانی (ئارین-نارین-لەرین)[١٢]. شیاووی باسە، دکتۆر یاسین سەردەشتیی لە پاڵ ئەرکی خۆی وەکو مامۆستای زانکۆ، چ لە ناو زانکۆ و چ لە دەرەوەی زانکۆش، ڕۆڵێکی گرنگ و بەرچاوی گێڕاوە لە بەرەوپێشبردنی بزاڤی زانستی و ڕۆشنبیریی، زۆر چالاکانە لە چەند شوێنێکدا کاری کردووە، بۆ نموونە ئەندامی (یەکێتی مێژوونووسانی کورد) بووە، هەروەها بەشدار بووە لە یەکەمین کۆنفرانسی زانستی زانکۆی دهۆك. ئەمە جیا لەوەی کەوا سەرۆکی دەستەی دامەزراندنی ڕێکخراوی (CULTURE FORLIFE) بووە، کە لە ساڵی (٢٠٠٣) دامەزراوە، ڕێکخراوێکی سەربەخۆ بووە و بایەخی بە بڵاوکردنەوەی هۆشیاری فەرهەنگی داوە لە کوردستاندا.

جگە لەوەش لە زانکۆدا سەرپەرەشتی چەندین نامە و تێزی زانستیی خوێندنی باڵا-ماستەر و دکتۆرای کردووە لە بواری مێژووی نوێ و هاوچەرخدا. لە چەندین لیژنەی گفتوگۆ و هەڵسەنگاندنی نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرادا وەکو ئەندام و سەرپەرەشتیار و سەرۆك، لە بەشەکانی

مێژوو و کۆمەڵناسیدا بەشدار بووە. هەروەها بۆ ماوەی چەندین ساڵ ئەندامی دەستەی نووسەرانی گۆڤاری زانستیی زانکۆی سلێمانی–(B) و ئەندامی لیژنەی بەرزکردنەوەی پلەی زانستی زانکۆش بووە.

ژمارەیەکی زۆر توێژینەوە و ووتاری زانستی لە گۆڤارە زانستی و ئەکادیمییەکانی زانکۆکانی کوردستان، میسر و ئێران بڵاوکردۆتەوە و لە چەندین بۆنەی مێژوویی و بەرنامەی دۆکیۆمینتاریدا بە زمانی کوردی، عەرەبی و ئینگلیزی بەشداری کردووە[١٣].

جێگەی ئاماژەبۆکردنە، لە کۆتایی ساڵی (٢٠١٧)دا پلەی زانستیی بەرز بۆتەوە بۆ (پرۆفیسۆر). ئەوەندەی ئێمە ئاگاداربین، نێوبراوو یەکەم مامۆستای ئەو بەشەیە کە پلەی زانستیی پرۆفیسۆری وەرگرتبێت. شیاووی باسە، پرۆفیسۆر دکتۆر یاسین سەردەشتیی زمانەکانی کوردی، عەرەبی، ئینگلیزی، تورکی و فارسی زۆر بە باشی دەزانێت و چەندین لێکۆلینەوە و بەرهەمی زانستیی لەو زمانانەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی، کە بەشی زۆری بەرهەمە زانستییە وەرگێڕانەکانی لە زمانی ئینگلیزییەوەیە.

وەکو ئاشکرایە زمان کۆڵەکەیەکی زۆر باش و یارمەتیدەرێکی گەورەیە بۆ مێژوونووس، کە ڕەنگ بێت بۆ ئێمەی کورد ڕاستتر بێت، چونکە بەداخەوە هەتاوەکو ئێستاش خاوەنی زمانێکی یەکگرتووین، کتێبخانەی کوردیش هەژارییەکی گەورەی پێوە دیارە لەو بارەیەوە. جگە لەمانەش پ.د. یاسین سەردەشتیی هەر لە هەڕتی لاوێتییەوە بایەخێکی زۆری بە هونەر و وەرزش داوە و سەرکەوتنی زۆر باشی بەدەست هێناوە لەو بارەیەوە، بۆیە دەتوانین بڵێین لە بورای وەرزش و هونەریشدا، خاوەن بەهرە و توانا و لێهاتووییە.

تەوەرەی دووەم: کتێب و بەرهەمە بڵاوکراوەکانی

کتێبە چاپکراوەکان

١- ياسين خالد سردشتي: صفحات من تاريخ أثوريي كوردستان ابان الحرب العالمية الاولى-تحقيق تاريخي عن أغتيال الزعيم الاثوري بنيامين مار شمعون من خلال النصوص التاريخية, مراجعة وتقديم: عبدالفتاح علي بوتاني, دهوك, (١٩٩٩)[١٤].

٢- یاسین سەردەشتیی: کوردستانی ئێران-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لە جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد(١٩٣٩-١٩٧٩), سلێمانی, (٢٠١١)[١٥].

٣- یاسین سەردەشتی: هەڵوێستی حزبی تودە لە حاست کێشەی نەتەوایەتی ی گەلی کورد لە ئێران(١٩٤١-١٩٨٣), سلێمانی, (٢٠٠٥)[١٦].

٤- یاسین سەردەشتی: گەلی کورد...و بزافی مەشرووتەخوازی لە ئێران-(١٩٠٥-١٩١١)ز, پێداچوونەوە و پێشکەشکردنی: دلێر ئیسماعیل شاوەیس, کوردستان, (١٩٩٩)[١٧].

٥- یاسین سەردەشتی: خوێندنەوەیەکی مێژوویی ڕوداوە نێوخۆییەکانی حیزبی دیموکراتی کوردستان (حدکا) و جولاَنەوە چەکدارانەکەی ساڵانی(١٩٦٧-١٩٦٨) لە کوردستانی ئێران,

ئامادەکردنی بەڵگەنامە و بڵاوکردنەوەی: شازین هێرش، سلێمانی، (٢٠٠٢)[١٨].

٦- یاسین سەردەشتی: ژیان و تێکۆشانی سیاسی ئەحمەد تۆفیق (عەبدوڵڵای ئیسحاقی) (١٩٣١-١٩٧٣)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی بەڵگەنامەییە، سلێمانی، (٢٠٠٧)[١٩].

٧- یاسین سەردەشتی: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بەرگی یەکەم، سلێمانی، (٢٠٠٧)[٢٠].

٨- یاسین سەردەشتیی (ئامادەکردن): فەرهەنگی ئارین، سلێمانی، (٢٠٠٩)[٢١].

٩- یاسین سەردەشتیی (ئامادەکردن): بیرەوەرییەکانی (جەمیل مەردۆخی) سەبارەت بە قۆناغێکی گرنگی شۆڕشی کوردستان، سلێمانی، (٢٠١٦)[٢٢].

١٠- یاسین سەردەشتیی: یەکێتی قوتابیانی ئاینی و مەدەنی کوردستان(١٩٥٨-١٩٥٩)-کۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسیی، سلێمانی، (٢٠١٥)[٢٣].

١١- کوردیار: پەندنامە، سلێمانی، (٢٠١٠)[٢٤].

١٢- یاسین سەردەشتیی: سەدیقی ئەنجیری ئازەر-گێڕانەوەی بەسەرهاتی بێسەروشوێنکراوێکی بێ گڵکۆ و مەزار، سلێمانی، (٢٠١٥)[٢٥].

١٣- کوردیار: کورتە مێژوویەکی نێربازی لە ڕۆژهەڵاتی ئیسلامیدا، ب.ش.چ، (٢٠٠٢)[٢٦].

١٤- یاسین سەردەشتیی (ئامادەکردن): کورتە باسێك سەبارەت بە مێژووی هاوچەرخی عەرەب، زانکۆی سلێمانی[٢٧].

کتێبە وەرگێڕاوەکان

١- کورد عەرەب بەریتانییەکان-بیرەوەرییەکانی کاپتن لاین لەمەڕ ڕووداوەکانی باشووری کوردستان (١٩١٩-١٩٢٩)، و: یاسین سەردەشتی، سلێمانی، (٢٠٠٧)[٢٨].

٢- وەدیع جوەیدە: جوڵانەوەیی نەتەوەیی کورد-بنەما و پەرەسەندنی، و: یاسین سەردەشتیی، سلێمانی، (٢٠٠٨)[٢٩].

٣- ئێریك جەی. زورچەر: مێژووی هاوچەرخی تورکیا، و: یاسین سەردەشتیی، سلێمانی، (٢٠١١)[٣٠].

٤- یاسین سەردەشتیی و بەرزانی مەلا تەها (وەرگێران و ئامادەکردن): مێژووی هاوچەرخی ئێران، سلێمانی، (٢٠١٠)[٣١].

٥- گەراس ئاڕ. ڤی. ستانسفیلد: کوردستانی عێراق-پەرەسەندنی سیاسیی و پشکووتنی دیموکراسیی، و: یاسین سەردەشتیی، سلێمانی، (٢٠١٠)[٣٢].

٦- سۆفیا ئیزابێلا وانچ: پەرەسەندنی شوناسی نەتەوایەتی کورد و ئەگەرەکانی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان، و: یاسین سەردەشتی، سلێمانی، (٢٠١٤)[٣٣].

٧- یاسن سەردەشتی و ئەوانی تر (نووسین و وەرگێران): مێژووی چەپ لە تورکیا، سلێمانی، (٢٠١٦)[٣٤].

٨- عەزمی بشارە: شۆڕشناسیی-دەربارەی شۆڕش و شایستەیی بۆ شۆڕش, و: یاسین سەردەشتیی و بەرزانی مەلا تەها, سلێمانی, (٢٠١٢)[٣٥].

٩- کریستینا کۆیڤونەن: جەنگی شاراوە لە باکوری کوردستان, و: یاسین سەردەشتی, سلێمانی, (٢٠١١)[٣٦].

١٠- فەریدە کوهی کەمالی: ناسیونالیزمی شوانکارەیی-کۆڵینەوەیەکی راڤەکاریی ئابووریی کۆمەڵایەتییانە سەبارەت بە پەرەسەندنی سیاسیی کوردان لە ئێران, و: یاسین سەردەشتیی, سلێمانی, (٢٠١٣)[٣٧].

نووسینی پێشەکی و پێداچوونەوە بۆ چەند کتێبێك

١- جان جاك رۆسۆ: پەیمانی کۆمەڵایەتیی, و: محمد صابر, پێشکەش کردن: یاسین سەردەشتی, چاپی یەکەم, سلێمانی, (٢٠٠٥).

٢- ئەفراسیاو هەورامی: ڕووداوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە بەڵگەنامەی سۆڤێتیدا(١٩٤٥-١٩٤٧), پێشەکی و پێداچوونەوە و پەراوێز بۆ نووسینی: یاسین سەردەشتی, سلێمانی, (٢٠٠٧)[٣٨].

٣- سیروان حەمەسەعید حەمەخورشید: پەیوەندییەکانی ئاسوورییەکان و بەریتانیا (١٩١٨-١٩٣٢)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە, سەرپەرەشتیی کردن و پێشەکیی بۆ نووسینی: یاسین سەردەشتیی, کەرکوك, (٢٠٠٩).

٤- شەریف عەلی (هەژاری): موجاهیدینی خەلق و هەڵوێستی بەرانبەر بە نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا (١٩٦٤-١٩٩٤)، سەرپەرەشتییکردن و پێشکەشکردنی: یاسین سەردەشتیی، سلێمانی، (٢٠٠٨).

٥- عیزەدین ئیبن ئەسیر: تەواوی مێژوو، و: زاهیر محەممەد ڕەشید، پێداچوونەوەی: یاسین سەردەشتیی، سلێمانی.

٦- پوختەیەکی گرنگ لە مێژووی هیرۆدۆت، و: زانەر محەممەد، پێشکەشکردن و پێداچوونەوە: یاسین سەردەشتیی، سلێمانی، (٢٠١٠).

٧- کریستینا کۆیڤونەن: کورد نەتەوەیەکی کۆمەڵکوژکراو، و: زاگرۆس ئەحمەد و لەنجە ئەحمەد، یاسین سەردەشتیی پێشەکی بۆ نووسیووە، چاپخانەی کارۆ، (٢٠١٩).

٨- زانا فەقێ: پارتی سۆشیالستی کورد-پاسۆك(١٩٧٥-١٩٩١)- لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، یاسین سەردەشتی پێشەکی بۆ نووسیووە، ب.ش.چ، (٢٠١٨)[٣٩].

٩- کامەران محەممەد: کورد-بونیادێکی نەخەمڵیوو، سلێمانی، (٢٠٢٠)[٤٠].

١٠- ئەحمەد باوەڕ: پەرەسەندنەکانی دۆزی کورد لە عێراق و کاریگەریی لەسەر کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان (١٩٥٨-١٩٧٩)، سلێمانی، (٢٠٢٣)[٤١].

شیاووی باسە، لەم دوو سێ ساڵەی دواییدا، پ.د. یاسین سەردەشتیی ئیشی لەسەر کۆمەڵێك بەڵگەنامە و ڕۆژنامەی بیانی کردووە و زۆری لە زمانی ئینگلیزییەوە لێ وەرگێڕاون. کە بە شێوەی کتێبی ئیلکترۆنی-(PDF) بڵاویکردۆتەوە. هەروەها هەندێك لەو کتێبانەش توێژینەوەی زانستیین، لێرەدا ئەو کتێبانە دەخەینەڕوو کە نێوبراوو لەو ماوەیەدا بڵاوی کردوونەتەوە.

کتێبە ئیلکترۆنییەکان

١- یاسین سەردەشتی: (ساڵی کچە هەرمەنی) لە ڕۆژنامە ئەورووپیی و ئەمەریکییەکاندا-گێڕانەوەیەکی بەڵگەنامەییە، زانکۆی سلێمانی[٤٢].

٢- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): کاکیلۆ (میری کوردستان) یان ساختەکارێکی ناسراوی جیهان، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٨)[٤٣].

٣- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): فرانك لێنز-ئەو پاسکیلسوارە ئەمەریکییەی لە کوردستان بێسەروشوێن کرا، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٨)[٤٤].

٤- یاسین سەردەشتیی (نووسین و وەرگێڕان): چەند کۆڵینەوەیەك سەبارەت بە مێژووی هاوچەرخی کوردستان[٤٥].

٥- یاسین سەردەشتیی: کورتە باسێکی مێژووی ئابووری جیهان و کوردستان، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٩)[٤٦].
٦- یاسین سردشتي: دراسات تأريخية معاصرة، جامعة السليمانية، (٢٠١٨)[٤٧].
٧- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا، بەرگی یەکەم، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٨)[٤٨].
٨- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا، بەرگی دووەم، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٩)[٤٩].
٩- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا، بەرگی سێیەم، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٩)[٥٠].
١٠- یاسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا، بەرگی چوارەم، زانکۆی سلێمانی، (٢٠٢٠)[٥١].
١١- یاسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروپییەکاندا، زانکۆی سلێمانی، (٢٠٢٠)[٥٢].
١٢- یاسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروپییەکاندا، بەرگی شەشەم، زانکۆی سلێمانی، (٢٠٢٠)[٥٣].

١٣- یاسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی حەوتەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١)[٥٤].

١٤- یاسین سەردەشتیی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی هەشتەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١)[٥٥].

١٥- یاسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی نۆیەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١)[٥٦].

١٦- یاسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی دەیەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١)[٥٧].

١٧- یاسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی یازدیەم, سلێمانی, (٢٠٢٢)[٥٨].

١٨- یاسین سەردەشتیی: وتارگەلێکی ڕەخنەیی مێژوویی, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩)[٥٩].

١٩- یاسین سەردەشتی: هێرشکردنە سەر (میسس مێلتۆن) لە کوردستان و ئاڵۆزبوونی پەیوندییەکانی عوسمانیی-ئەمەریکیی- لێکۆڵینەوەیەکی بەڵگەنامەیی, زانکۆی سلێمانی[٦٠].

٢٠- یاسین سەردەشتی: ڕۆڵی فاکتەری فەرهەنگیی لە شۆڕشی مەشروتییەتی ئێرانییدا, زانکۆی سلێمانی[٦١].

٢١- ياسين خالد السردشتي: العوامل الأساسية في اندلاع الثورة وسقوط النظام الشاهنشاهي في ايران, جامعة السليمانية[٦٢].

٢٢- ياسين سەردەشتی: موسا بەگی موتکان-بەدناوکراوترین دەرەبەگ و سەرۆکخێڵی کورد لە جیهان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩)[٦٣].

٢٣- ياسين سەردەشتی: گواستنەوەی فایل و دۆکیومێنتەکانی بەعس لە کوردستانەوە بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا-ڕاپۆرتێك بۆ لیژنەی پەیوەندییەکانی دەرەوە لە ئەنجومەنی پیران, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١)[٦٤].

٢٤- ياسين سەردەشتی: کوشتنی ریزوان پاشا و کەوتنی بەدرخانییەکان لە ئەستەمبوڵ-بەدواداچوونێکی دێکۆمێنتارییە, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠)[٦٥].

٢٥- ياسين سەردەشتی (وەرگێڕان): کوردستانی عێراق-سیماکانی کۆمەڵگەی پاش جەنگی ناوخۆیی, سلێمانی, (٢٠٢٢)[٦٦].

٢٦- ياسين سەردەشتی (وەرگێڕان): کورد و ئاغاکانی-هەڵسەنگاندنێك بۆ دۆخەکە لە باکووری عێراق, سلێمانی, (٢٠٢٢)[٦٧].

٢٧- ياسين سەردەشتی (وەرگێڕان): کوردستانی عێراق(٢٠٠٣-٢٠١٤)-توێژینەوەیەکی سیاسی ئابووری ئایدیۆلۆژییە, سلێمانی, (٢٠٢٢)[٦٨].

٢٨- میشێل لیزەنبێرگ: ئابووری سیاسیی کوردستانی عێراق-شارنشینی-بەتایبەتییبوون-مەحسوبییەت, و: ياسين سەردەشتی, سلێمانی, (٢٠٢٢)[٦٩].

٢٩- ياسین سەردەشتی: هەواڵی بەدرخانییەکان لە ڕۆژنامەی (STAMBOUL) و چەند ڕۆژنامەیەکی فەرنسییدا-لە یادی (١٢٤)هەمین ساڵوەگەڕی ڕۆژنامەگەریی کوردییدا, سلێمانی, (٢٠٢٢)[٧٠].

٣٠- یاسین سەردەشتی (وەرگێڕان): هاوکارییە مرۆییەکان لە کوردستانی عێراق, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٢)[٧١].

٣١- یاسین سەردەشتی: میر عوسمان پاشا بەدرخان-دوو تەقەلا لە پێناو ژیانەوەی میرنشینی بۆتان و دامەزراندنی دەوڵەتی دەستووریی سەربەخۆی کوردستان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠)[٧٢].

٣٢- یاسین سەردەشتی: پرسی هەڵگرتنی گەمارۆ لەسەر باشووری کوردستان لە دانیشتنی لیژنەیەکی تایبەتی کۆنگرێسی ئەمریکییدا (٢٣)ی فێبرایەری (١٩٩٤), زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١)[٧٣].

٣٣- یاسین سەردەشتیی: ڕاپەڕینی کوردستانی ئێران لە کلاّورۆژنەی ڕەخنە و شەڕەدەنوکی ڕۆژنامەی (ئەختەر) لەگەڵ هەندێك لە ڕۆژنامە تورکییەکانی ئەستەمبوڵدا (١٨) سێپتەمبەری (١٨٨٠)-(٥) ئۆکتۆبەری (١٨٨١), سلێمانی, (٢٠٢٣)[٧٤].

٣٤- یاسین سەردەشتیی: مافناس و شاعیر و ئەدیبی کورد عەبدولرەحمان ناجیم (١٨٣٣-١٨٩٥)-بەدواداچوونێکی بەڵگەنامەیی, سلێمانی, (٢٠٢٣)[٧٥].

٣٥- یاسین سەردەشتیی: کوردستانی عێراق لە ڕۆژنامە ئەمریکییەکاندا (١٩٩١-٢٠٠٥), سلێمانی, (٢٠٢٤)[٧٦].

٣٦- یاسین سەردەشتی: چەند یادەوەریی و سەرگوزشتەیەکی خۆش, سلێمانی, (٢٠٢٢)[٧٧].

٣٧- دەبڵیو.جی ئەلفینستۆن: کێشەی کورد, و: یاسین سەردەشتی[٧٨].

٣٨- یاسین سەردەشتیی: دەروازەیەك بۆ مێژووی مێژوونووسیی, سلێمانی, (٢٠٢٤)[٧٩].

٣٩- یاسین سەدەشتیی: چیرۆکی مەزنەرۆژنامەنووسێکی کوردی لەبیکراو مەولان زادە ریفعەت بەگ-خاوەنی سەربەستی و عاشقی ئازادیی و سەربەخۆیی کوردستان, سلێمانی, (٢٠٢٣)[٨٠].

٤٠- یاسین سەردەشتیی: هەواڵی پەتا و قاتوقڕیی و کارەساتە سروشتییەکانی کوردستان لە رۆژنامە عوسمانیی و بیانییەکاندا, سلێمانی, (٢٠٢٤)[٨١].

٤١- یاسین سەردەشتی: لە یادی (٢٣٨)ساڵەی دامەزراندنی سلێمانی لە چەند رۆژنامە و بەڵگەیەکی فەرەنسی و ئینگلیزییدا, سلێمانی, (٢٠٢٢)[٨٢].

٤٢- یاسین سەردەشتیی: هەواڵی کوردستان و کورد لە رۆژنامە و چاپکراوە عوسمانییەکاندا, بەرگی یەکەم, سلێمانی, (٢٠٢٤)[٨٣].

٤٣- یاسین سەردەشتیی: هەواڵی کوردستان و کورد لە رۆژنامە و چاپکراوە عوسمانییەکاندا, بەرگی دووەم, سلێمانی, (٢٠٢٤)[٨٤].

٤٤- یاسین سەردەشتی: ئەلێکسەندەر ئەرۆنسۆن (کاك ئەسکەندەر) لە کەمپی نازییەکانەوە بۆ بەرپەتی سێدارەی بەعسییەکان- پەرستارێکی هۆڵەندی یان سیخوڕێکی ئیسرائیلی لە کوردستان ؟! سلێمانی, (٢٠٢٤)[٨٥].

٤٥- ياسین سەردەشتی: چەند هەواڵێکی کوردستان لە ڕۆژنامە عوسمانیی و فرەنسییەکاندا، بەرگی یەکەم، سلێمانی، (٢٠٢٣)[٨٦].
٤٦- ياسین سەردەشتی: ئەحمەد عیزەت پاشا-والیە کوردە دادپەروەرەکەی ئزمیر، سلێمانی، (٢٠٢٤)[٨٧].

سەرپەرەشتیکردنی نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا

١- هێمن حمید خورشید: سیاسەتی ئێران لەهەمبەر عەشیرەتە کوردییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان(١٩٢١-١٩٤١)-توێژینەوەیەکی مێژوویی-سیاسییە، نامەی ماستەری بڵاونەکراو، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٥)[٨٨].
٢- ژیلوان لەتیف یار ئەحمەد: هەڵوێستی حیزب و ڕێکخراوە ئۆپۆزسیۆنە چەپەکانی ئێران بەرانبەر بە دۆزی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان-(١٩٧٩-١٩٩٠)-توێژینەوەیەکی مێژوویی-سیاسییە، نامەی ماستەری بڵاونەکراو، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٧)[٨٩].
٣- سنەوبەر سەردار ستار: شێخ عیزەددینی حوسەینی-(١٩٧٩-١٩٨٩)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، نامەی ماستەری بڵاونەکراو، زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٦)[٩٠].
٤- شەیما سەعید حمەلاو: کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران-کۆمەڵە(سازکا)(١٩٦٩-١٩٨٨)-

توێژینەوەیەکی مێژوویی- سیاسییە, نامەی ماستەری بڵاونەکراو, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٥)[٩١].

٥- ئامانج حەسەن ئەحمەد: پەیوەندی نێوان کورد و ئاسوورییەکان(١٨٤٣-١٩٣٣), تێزی دکتۆرای بڵاونەکراو, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٥)[٩٢].

٦- هاوار کەمال میرزا عەبدوڵڵا: پەیوەندییەکانی ئێران و ئەمریکا لە نێوان ساڵانی(١٩٨٠-١٩٩١), تێزی دکتۆرای بڵاونەکراو, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩)[٩٣].

٧- ئەحمەد محەمەد ناسر وەیسی: پەرەسەندنەکانی دۆزی کورد لە باشوری کوردستان و کاریگەریی لەسەر ڕۆژهەڵاتی کوردستان (١٩٥٨-١٩٧٩), تێزی دکتۆرای بڵاونەکراو, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٢)[٩٤].

٨- یاسین عزەم عەلی: کوردستانی عێراق لە نێوان هەڵوێستەکانی ئەمریکا و بەرژەوەندییەکانی ئێران (١٩٩١-٢٠٠٥), تێزی دکتۆرای بڵاونەکراو, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٤).

جێگەی ئاماژەبۆکردنە، جگە لەو کتێب و بەرهەمانەی خستمانەڕوو، پ.د. یاسین سەردەشتیی ناو و باس و کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی لە چەند کتێبێکدا هاتووە، بۆ نموونە (جمال بابان، أعلام الكرد، الجزء الثاني)[٩٥]، هەروەها لە کتێبی (جواد كاظم البيضاني، التاريخ والمؤرخون الكرد) [٩٦]، لەم دوو کتێبەدا زۆر بە کورتی باسی ژیانی کراوە و چەند نموونەیەك لە کتێبەکانی خراوەتەڕوو.

بەهەمان شێوە لە کتێبی (عەدنان مەلا سالح، دەوڵەتی کوردستان لە نێوان خەون و واقیعدا-کۆدیدار، پێشەکی بە پێنووسی دکتۆر: نوری تاڵەبانی، پێداچوونەوەی دکتۆر سالار باسیرە، بەرگی یەکەم)، چاوپێکەوتنێکی نێوبراووی تێدایە لە بارەی دەوڵەتی کوردستانەوە[٩٧].

بەندەش لە لێکۆڵینەوەیەکی زانستیمدا، ساڵی (٢٠١٥) لە شاری (نۆڤەسیبیرسك)-ڕووسیا، بە زمانی ڕووسی بڵاوبوویەوە، لە پێشەکیدا ناوی پێنج لە دیارترین مێژوونووسانی کوردم بردووە، کە ڕۆڵی بەرچاویان هەبووە لە نووسینەوەی مێژووی کورد و کوردستان، پڕۆفیسۆر دکتۆر یاسین سەردەشتی یەکێك بووە لەو پێنج نموونانە[٩٨]، کە پسپۆریی لە مێژووی ڕۆژهەلاتی کوردستان هەیە.

ئەگەر سەرەنج بدەین، لێکۆڵینەوە و کتێبە چاپکراوەکانی پ.د. یاسین سەردەشتیی، زۆربەی بابەتەکانی نوێن و پێشتر کاریان لە بارەوە نەکراوە. هەروەها شێوازی نووسینیشی، ڕێبازێکی تایبەت بەخۆی هەیە، کە ڕەنگبێت زانینی ئەو زمانانە کاریگەری هەبووبێت بەسەریەوە.

هەروەها بۆخۆیشی کاریگەری بەسەر ئەو خوێندکارانە بەجێهێشتووە کە سەرپەرەشتیی نامەی ماستەر یاخود تێزی دکتۆرایانی کردووە.
تەنانەت لە نووسین و بەکارهێنانی ووشەی کوردیشدا, ئەتوانین بڵێین بە کوردییەکی پاراو و ڕەسەن دەنووسێت, زانستێتیی و بابەتیبوونی نووسین و توێژینەوەکانی و ڕاوبۆچوونە زانستییەکانی, وای کردووە بەرهەمەکانی لە زۆربەی نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا و توێژینەوە زانستییەکاندا بەکاربهێنرێت و پشتی پێببەسترێت وەکو سەرچاوەیەکی زانستیی سوودی لێوەربگیرێت.
شیاووی باسە, بەرهەم و کتێبە وەرگێڕاوەکانیشی, دیسانەوە دەبینین هەموویان لە زمانی یەکەم و لە ئینگلیزییەوە بە کوردییەکی پاراو و زمانێکی سادە و ساکار وەرگێڕدراون. بە چەشنێك زۆر جار خوێنەر هەست بەوە ناکات کە بەرهەمێکی وەرگێڕدراو دەخوێنێتەوە. کاتێك بەرهەمێکی زانستیی و ئەکادیمی وەرگێڕ دەخوێنیتەوە, سەلیقە و توانا و لێهاتوویی وەرگێڕت بۆ دەرئەکەوێت, کە چ ماندوبوون و توانستێك لە پشت ئەم بەرهەمەوەیە. بۆیە دەتوانین بڵێین بەرهەمە وەرگێڕاوەکانیشی, بەهای زانستیی زۆر بەرزیان هەیە. جێگەی ئاماژەبۆکردنە, پ.د. یاسین سەردەشتیی لەو تەمەنە کەمەدا و لە پاڵ ئەو خزمەتە گەورەیەی بە مێژووی کورد و کوردستانی کردووە, ئەوە دەهێنێت توێژینەوەی زیاتر لە بارەی کارە زانستییەکانییەوە بکرێت.

پەراوێز و ژێدەرەکان

١-(د. یاسین سەردەشتی) ئەو قەڵەمەی ناوبەناو گوڵێکی بۆنخۆش لە ئێخەی مێژووی گەلەکەی دەدات, سلێمانی (گۆڤار), ژمارە (١٧٨-١٧٩), ئەیلول-تشرینی یەکەم, (٢٠١٦), ل٦٦.

٢-جمال بابان: أعلام الكرد, الجزء الثاني, أربيل, (٢٠١٢), ص٥٤٠. جواد كاظم البيضاني: التاريخ والمؤرخون الكرد, بيروت, (٢٠١٢), ص٥٤٥.

٣- لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە هەردوو کتێبی: کوردیار: کورتە مێژوویەکی نێربازی لە رۆژهەڵاتی ئیسلامیدا, ب.ش.چ, (٢٠٠٢). کوردیار: پەندنامە, سلێمانی, (٢٠١٠). ئەم دوو کتێبە هەردووکیان لە نووسینی پ.د. یاسین سەردەشتییە.

٤-(د. یاسین سەردەشتی) ئەو قەڵەمەی ناوبەناو گوڵێکی بۆنخۆش لە ئێخەی مێژووی گەلەکەی دەدات, ل ل٦٦-٦٧.

٥-سەرچاوەی پێشوو, ل٦٧.

٦- هەمان سەرچاوە, هەمان لاپەڕە.

٧- بورهان حاتەم گۆمەتاڵی (ئامادەکردن و وەرگێران): پوختەی نامە و تێزە ئەکادیمییەکانی مێژووی نوێ و هاوچەرخ-بەشی مێژوو-زانکۆی سەلاحەددین (١٩٩٥-٢٠١٦), هەولێر, (٢٠١٨),

ل٢٠. بۆ پتر زانیاری دەڕوانرێتە: یاسین خالد حسن: كردستان الشرقية–دراسة في الحركة التحررية القومية فيما بين الحربين (١٩١٨–١٩٣٩), رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة صلاح الدين, (١٩٩٥).

٨- توانا رشید کریم: ئاڕاستەی نووسینیی مێژوویی لە ماستەرنامە و تێزەکانی دکتۆرای مێژووی نوێ و هاوچەرخ (بەشی مێژووی زانکۆی سەلاحەدین وەك نموونە), گۆڤاری زانکۆی گەرمیان, Vo1.5, No.3 (July, 2018), ل٢٣٠.

٩–سەعدی عوسمان هەرووتی: ڕێبازی نووسینەوەی مێژوو لە هەرێمی کوردستان دا (خوێندنەوەیەك بۆ نامە زانکۆیییەکانی دوای ڕاپەڕین), ژین–گۆڤاری (بنکەی ژین بۆ بووژاندنەوەی کەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کوردی), ژمارە (٦), سالی شەشەم, سلێمانی, دیسەمبەری (٢٠١٤), ل١٣٤.

١٠- (د. یاسین سەردەشتی) ئەو قەڵەمەی ناوبەناو گوڵێکی بۆنخۆش لە ئێخەی مێژووی گەلەکەی دەدات, ل٦٧. بورهان حاتەم گۆمەتاڵی (ئامادەکردن و وەرگێران): سەرچاوەی پێشوو, ل٢٦٥. جێگەی باسە, ئەم تێزە دواتر بە شێوەی کتێب دوو جار چاپ و بڵاوکراوەتەوە, لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: یاسین سەردەشتیی: کوردستانی ئێران–لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لە جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد (١٩٣٩–١٩٧٩), سلێمانی, (٢٠١١).

١١- توانا رشيد كريم: سەرچاوەی پێشوو, ل٢٣١.

١٢- (د. ياسين سەردەشتی) ئەو قەڵەمەی ناوبەناو گوڵێکی بۆنخۆش لە ئێخەی مێژووی گەلەکەی دەدات, ل٦٧.

١٣- سەرچاوەی پێشوو, ل ل٦٧-٦٨.

١٤- ياسين خالد سردشتي: صفحات من تاريخ أثوريي كوردستان ابان الحرب العالمية الاولى-تحقيق تاريخي عن أغتيال الزعيم الاثوري بنيامين مار شمعون من خلال النصوص التاريخية, مراجعة وتقديم: عبدالفتاح علي بوتاني, دهوك, (١٩٩٩).

١٥- ياسين سەردەشتيی: کوردستانی ئێران-لێکۆڵینەوەيەکی مێژوويی لە جووڵانەوەی ڕزگاريخوازی نەتەوەيی گەلی کورد(١٩٣٩-١٩٧٩).

١٦- ياسين سەردەشتی: هەڵوێستی حزبی تودە لە حاست کێشەی نەتەوايەتی ی گەلی کورد لە ئێران(١٩٤١-١٩٨٣), سلێمانی, (٢٠٠٥).

١٧- ياسين سەردەشتی: گەلی کورد...و بزافی مەشرووتەخوازی لە ئێران-(١٩٠٥-١٩١١)ز, پێداچوونەوە و پێشکەشکردنی: دلێر ئيسماعيل شاوەيس, کوردستان, (١٩٩٩).

١٨- ياسين سەردەشتی: خوێندنەوەيەکی مێژوويی ڕوداوە نێوخۆييەکانی حيزبی ديموکراتی کوردستان (حدکا) و جولانەوە چەکدارانەکەی ساڵانی(١٩٦٧-١٩٦٨) لە کوردستانی ئێران,

ئامادەکردنی بەڵگەنامە و بڵاوکردنەوەی: شازین هێرش, سلێمانی, (٢٠٠٢).

١٩- یاسین سەردەشتی: ژیان و تێکۆشانی سیاسی ئەحمەد تۆفیق (عەبدوڵڵای ئیسحاقی) (١٩٣١-١٩٧٣)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی بەڵگەنامەییە, سلێمانی, (٢٠٠٧).

٢٠- یاسین سەردەشتی: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان, بەرگی یەکەم, سلێمانی, (٢٠٠٧).

٢١- یاسین سەردەشتیی (ئامادەکردن): فەرهەنگی ئارین, سلێمانی, (٢٠٠٩).

٢٢- یاسین سەردەشتیی (ئامادەکردن): بیرەوەرییەکانی (جەمیل مەردۆخی) سەبارەت بە قۆناغێکی گرنگی شۆڕشی کوردستان, سلێمانی, (٢٠١٦).

٢٣- یاسین سەردەشتیی: یەکێتی قوتابیانی ئاینی و مەدەنی کوردستان(١٩٥٨-١٩٥٩)-کۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسیی, سلێمانی, (٢٠١٥).

٢٤- کوردیار: پەندنامە, سلێمانی, (٢٠١٠).

٢٥- یاسین سەردەشتیی: سەدیقی ئەنجیری ئازەر-گێڕانەوەی بەسەرهاتی بێسەروشوێنکراوێکی بێ گڵکۆ و مەزار, سلێمانی, (٢٠١٥).

٢٦- کوردیار: کورتە مێژوویەکی نێربازی لە ڕۆژهەڵاتی ئیسلامیدا, ب, ش, چ, (٢٠٠٢).

٢٧- ياسين سەردەشتيی (ئامادەكردن): كورتە باسێك سەبارەت بە مێژووی هاوچەرخی عەرەب, زانكۆی سلێمانی, ب.ش.چ.

٢٨- كورد عەرەب بەريتانييەكان-بيرەوەرييەكانی كاپتن لاين لەمەڕ ڕووداوەكانی باشووری كوردستان(١٩١٩-١٩٢٩), و: ياسين سەردەشتی, سلێمانی, (٢٠٠٧).

٢٩- وەديع جوەيدە: جوڵانەوەيی نەتەوەيی كورد-بنەما و پەرەسەندنی, و: ياسين سەردەشتيی, سلێمانی, (٢٠٠٨).

٣٠- ئێريك جەی. زورچەر: مێژووی هاوچەرخی توركيا, و: ياسين سەردەشتيی, سلێمانی, (٢٠١١).

٣١- ياسين سەردەشتيی و بەرزانی مەلا تەها (وەرگێران و ئامادەكردن): مێژووی هاوچەرخی ئێران, سلێمانی, (٢٠١٠).

٣٢- گەراس ئاڕ. ڤی. ستانسفيلد: كوردستانی عێراق-پەرەسەندنی سياسيی و پشكووتنی ديموكراسيی, و: ياسين سەردەشتيی, سلێمانی, (٢٠١٠).

٣٣- سۆفيا ئيزابێلا وانچ: پەرەسەندنی شوناسی نەتەوايەتی كورد و ئەگەرەكانی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی كوردستان, و: ياسين سەردەشتی, سلێمانی, (٢٠١٤).

٣٤- ياسن سەردەشتی و ئەوانی تر (نووسين و وەرگێران): مێژووی چەپ لە توركيا, سلێمانی, (٢٠١٦).

٣٥- عەزمی بشارە: شۆڕشناسیی-دەربارەی شۆڕش و شایستەیی بۆ شۆڕش, و: یاسین سەردەشتیی و بەرزانی مەلا تەها, سلێمانی, (٢٠١٢).

٣٦- کریستینا کۆیڤونەن: جەنگی شاراوە لە باکوری کوردستان, و: یاسین سەردەشتی, سلێمانی, (٢٠١١).

٣٧- فەریدە کوهی کەماڵی: ناسیونالیزمی شوانکارەیی-کۆڵینەوەیەکی راڤەکاریی ئابووریی کۆمەڵایەتییانە سەبارەت بە پەرەسەندنی سیاسیی کوردان لە ئێران, و: یاسین سەردەشتیی, سلێمانی, (٢٠١٣).

٣٨- ئەفراسیاو هەورامی: ڕووداوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە بەڵگەنامەی سۆڤێتیدا(١٩٤٥-١٩٤٧), پێشەکی و پێداچوونەوە و پەراوێز بۆنووسینی: یاسین سەردەشتی, سلێمانی, (٢٠٠٧).

٣٩- زانا فەقێ: پارتی سۆشیالستی کورد-پاسۆك(١٩٧٥-١٩٩١)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە, یاسین سەردەشتی پێشەکی بۆ نووسیووە, ب.ش.چ, (٢٠١٨), ل ل٩-١٢.

٤٠- کامەران محەمەد: کورد-بونیادێکی نەخەمڵیوو, سلێمانی, (٢٠٢٠), ل ل٩-١٥.

٤١- ئەحمەد باوەڕ: پەرەسەندنەکانی دۆزی کورد لە عێراق و کاریگەریی لەسەر کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان (١٩٥٨-١٩٧٩), سلێمانی, (٢٠٢٣). پ.د. یاسین سەردەشتیی پێشەکی بۆ نووسیووە, لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: ل ل٩-١١.

٤٢- یاسین سەردەشتی: (ساڵی کچە هەرمەنی) لە ڕۆژنامە ئەوروپیی و ئەمەریکییەکاندا-گێڕانەوەیەکی بەڵگەنامەییە, زانکۆی سلێمانی.
٤٣- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): کاکیلۆ (میری کوردستان) یان ساختەکارێکی ناسراوی جیهان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٨).
٤٤- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): فرانك لێنز-ئەو پاسکیلسوارە ئەمەریکییەی لە کوردستان بێسەروشوێن کرا, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٨).
٤٥- یاسین سەردەشتیی (نووسین و وەرگێڕان): چەند کۆڵینەوەیەك سەبارەت بە مێژووی هاوچەرخی کوردستان. ب.ش.چ, ب.س.چ.
٤٦- یاسین سەردەشتیی: کورتە باسێکی مێژووی ئابووری جیهان و کوردستان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).
٤٧- یاسین سردشتي: دراسات تأريخية معاصرة, جامعة السليمانية, (٢٠١٨).
٤٨- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا, بەرگی یەکەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٨).
٤٩- یاسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا, بەرگی دووەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).

٥٠- ياسین سەردەشتی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا, بەرگی سێیەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).
٥١- ياسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا, بەرگی چوارەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠).
٥٢- ياسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە رۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروپییەکاندا, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠).
٥٣- ياسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی شەشەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠).
٥٤- ياسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی حەوتەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).
٥٥- ياسین سەردەشتیی (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی هەشتەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).
٥٦- ياسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی نۆیەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).

٥٧- ياسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروییەکاندا, بەرگی دەیەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).
٥٨- ياسین سەردەشتی: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروییەکاندا, بەرگی یازدیەم, سلێمانی, (٢٠٢٢).
٥٩- ياسین سەردەشتیی: وتارگەلێکی ڕەخنەیی مێژوویی, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).
٦٠- ياسین سەردەشتی: هێرشکردنە سەر (میسس مێلتۆن) لە کوردستان و ئاڵۆزبوونی پەیوندییەکانی عوسمانیی-ئەمەریکیی- لێکۆڵینەوەیەکی بەڵگەنامەیی, زانکۆی سلێمانی. ب.س.چ.
٦١- ياسین سەردەشتی: ڕۆڵی فاکتەری فەرهەنگیی لە شۆڕشی مەشروتییەتی ئێرانییدا, زانکۆی سلێمانی. ب.س.چ.
٦٢- ياسين خالد السردشتي: العوامل الأساسية في اندلاع الثورة وسقوط النظام الشاهنشاهي في ايران, جامعة السليمانية.
٦٣- ياسین سەردەشتی: موسا بەگی موتکان-بەدناوکراوترین دەرەبەگ و سەرۆکخێڵی کورد لە جیهان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).
٦٤- ياسین سەردەشتی: گواستنەوەی فایل و دۆکیومێنتەکانی بەعس لە کوردستانەوە بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا-ڕاپۆرتێك بۆ لێژنەی پەیوەندییەکانی دەرەوە لە ئەنجومەنی پیران, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).

٦٥- یاسین سەردەشتی: کوشتنی ریزوان پاشا و کەوتنی بەدرخانییەکان لە ئەستەمبوڵ-بەدواداچونێکی دێکۆمێنتارییە، زانکۆی سلێمانی، (٢٠٢٠).

٦٦- یاسین سەردەشتی (وەرگێڕان): کوردستانی عێراق-سیماکانی کۆمەڵگەی پاش جەنگی ناوخۆیی، سلێمانی، (٢٠٢٢).

٦٧- یاسین سەردەشتی (وەرگێڕان): کورد و ئاغاکانی-هەڵسەنگاندنێك بۆ دۆخەکە لە باکووری عێراق، سلێمانی، (٢٠٢٢).

٦٨- یاسین سەردەشتی (وەرگێڕان): کوردستانی عێراق(٢٠٠٣-٢٠١٤)-توێژینەوەیەکی سیاسی ئابووری ئایدیۆلۆژییە، سلێمانی، (٢٠٢٢).

٦٩- میشێل لیزەنبێرگ: ئابووری سیاسی کوردستانی عێراق-شارنشینی-بەتایبەتییبوون-مەحسوبییەت، و: یاسین سەردەشتی، سلێمانی، (٢٠٢٢).

٧٠- یاسین سەردەشتی: هەواڵی بەدرخانییەکان لە ڕۆژنامەی (STAMBOUL) و چەند ڕۆژنامەیەکی فەرنسییدا-لە یادی (١٢٤)هەمین ساڵوەگەڕی ڕۆژنامەگەریی کوردییدا، سلێمانی، (٢٠٢٢).

٧١- یاسین سەردەشتی (وەرگێڕان): هاوکارییە مرۆییەکان لە کوردستانی عێراق، زانکۆی سلێمانی، (٢٠٢٢).

٧٢- یاسین سەردەشتی: میر عوسمان پاشا بەدرخان-دوو تەقەلا لە پێناو ژیانەوەی میرنشینی بۆتان و دامەزراندنی دەوڵەتی دەستووریی سەربەخۆی کوردستان، زانکۆی سلێمانی، (٢٠٢٠).
٧٣- یاسین سەردەشتی: پرسی هەڵگرتنی گەمارۆ لەسەر باشووری کوردستان لە دانیشتنی لیژنەیەکی تایبەتی کۆنگرێسی ئەمریکییدا (٢٣)ی فێبرایەری (١٩٩٤)، زانکۆی سلێمانی، (٢٠٢١).
٧٤- یاسین سەردەشتیی: راپەڕینی کوردستانی ئێران لە کلاۆرۆژنەی رەخنە و شەڕەدەنوکی رۆژنامەی (ئەختەر) لەگەڵ هەندێك لە رۆژنامە تورکییەکانی ئەستەمبوڵدا (١٨) سێپتەمبەری (١٨٨٠)-(٥) ئۆکتۆبەری (١٨٨١)، سلێمانی، (٢٠٢٣).
٧٥- یاسین سەردەشتیی: مافناس و شاعیر و ئەدیبی کورد عەبدولرەحمان ناجیم (١٨٣٣-١٨٩٥)-بەدواداچوونێکی بەڵگەنامەیی، سلێمانی، (٢٠٢٣).
٧٦- یاسین سەردەشتیی: کوردستانی عێراق لە رۆژنامە ئەمریکییەکاندا (١٩٩١-٢٠٠٥)، سلێمانی، (٢٠٢٤).
٧٧- یاسین سەردەشتی: چەند یادەوەریی و سەرگوزشتەیەکی خۆش، سلێمانی، (٢٠٢٢).
٧٨- دەبلیو.جی ئەلفینستۆن: کێشەی کورد، و: یاسین سەردەشتی. ب.ش.چ، ب.س.چ.
٧٩- یاسین سەردەشتیی: دەروازەیەك بۆ مێژووی مێژوونووسیی، سلێمانی، (٢٠٢٤).

٨٠- یاسین سەدەشتیی: چیرۆکی مەزنەرۆژنامەنووسێکی کوردی لەبیکراو مەولان زادە ریفعەت بەگ-خاوەنی سەربەستی و عاشقی ئازادیی و سەربەخۆیی کوردستان, سلێمانی, (٢٠٢٣).
٨١- یاسین سەردەشتیی: هەواڵی پەتا و قاتوقڕیی و کارەساتە سروشتییەکانی کوردستان لە رۆژنامە عوسمانیی و بیانییەکاندا, سلێمانی, (٢٠٢٤).
٨٢- یاسین سەردەشتی: لە یادی (٢٣٨)ساڵەی دامەزراندنی سلێمانی لە چەند رۆژنامە و بەڵگەیەکی فەرەنسی و ئینگلیزییدا, سلێمانی, (٢٠٢٢).
٨٣- یاسین سەردەشتیی: هەواڵی کوردستان و کورد لە رۆژنامە و چاپکراوە عوسمانییەکاندا, بەرگی یەکەم, سلێمانی, (٢٠٢٤).
٨٤- یاسین سەردەشتیی: هەواڵی کوردستان و کورد لە رۆژنامە و چاپکراوە عوسمانییەکاندا, بەرگی دووەم, سلێمانی, (٢٠٢٤).
٨٥- یاسین سەردەشتی: ئەلێکسەندەر ئەرۆنسۆن (کاك ئەسکەندەر) لە کەمپی نازییەکانەوە بۆ بەرپەتی سێدارەی بەعسییەکان- پەرستارێکی هۆڵەندی یان سیخوڕێکی ئیسرائیلی لە کوردستان ؟! سلێمانی, (٢٠٢٤).
٨٦- یاسین سەردەشتی: چەند هەواڵێکی کوردستان لە رۆژنامە عوسمانیی و فرەنسییەکاندا, بەرگی یەکەم, سلێمانی, (٢٠٢٣).
٨٧- یاسین سەردەشتی: ئەحمەد عیزەت پاشا-والیە کوردە دادپەروەرەکەی ئزمیر, سلێمانی, (٢٠٢٤). لەم ڕۆژانەشدا کتێبێکی

تری بڵاوکردەوە, دەڕوانرێتە: یاسین سەردەشتیی: هەواڵە ئابورییەکانی کوردستان لە ڕۆژنامە عوسمانیی و بیانییەکاندا, سلێمانی, (٢٠٢٤).

٨٨- هێمن حمید خورشید: سیاسەتی ئێران لەهەمبەر عەشیرەتە کوردییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان(١٩٢١-١٩٤١)ز-توێژینەوەیەکی مێژوویی-سیاسییە, نامەی ماستەری بڵاونەکراوە, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٥).

٨٩- جێگەی باسە, لە هەمان ساڵدا بە شێوەی کتێب چاپ کرا, لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: ژیلوان لەتیف یار ئەحمەد: مێژووی بزاڤی چەپ لە ئێران-هەڵوێستی بەرانبەر بە دۆزی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان, سلێمانی, (٢٠١٧).

٩٠- عفراء عطا عبدالكريم الريس: الدليل التعريفي برسائل واطاريح الجامعات العراقية في اختصاص التاريخ حتى عام (٢٠٢٢), بغداد, (٢٠٢٣), ص٧١٩.

٩١- دواتر لە شێوەی کتێب چاپ و بڵاوکرایەوە, لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: شەیما سەعید حمەلاو: کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران-کۆمەڵە(سازکا)(١٩٦٩-١٩٨٨)-توێژینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە, سلێمانی, (٢٠١٧).

٩٢- عفراء عطا عبدالكريم الريس: المصدر السابق, ص٧١٧.

٩٣- عفراء عطا عبدالكريم الريس: المصدر نفسه, ص٧٢١.

٩٤- ئەم تێزە دواتر لە شێوەی کتێب چاپ و بڵاوکرایەوە, لەم بارەیەوە دەڕوانرێتە: ئەحمەد باوەڕ: سەرچاوەی پێشوو.

٩٥- جمال بابان: المصدر السابق, ص٥٤٠.

٩٦- جواد كاظم البيضاني: المصدر السابق, ص ص٥٤٥-٥٤٦.

٩٧- عەدنان مەلا ساڵح: دەوڵەتی کوردستان لە نێوان خەون و واقیعدا (کۆدیدار), سلێمانی, (٢٠١٢), ل ل٥٩-٦٦.

Бижан А.Н. Проблема самоопределения иракского курдистана в конце XX - начале XXI века// фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты : сб. материалов XIX Междунар. Научн.-практич. конф. – Новосибирск: ЦРНС, 2015. – С. 19

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: سەرچاوەکان بە زمانی کوردی

کتێب

١- یاسین سەردەشتیی: کوردستانی ئێران–لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لە جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد (١٩٣٩-١٩٧٩)، چاپخانەی سیما، سلێمانی، چاپی دووەم، (٢٠١١).

٢- ____________: هەڵوێستی حزبی تودە لە حاست کێشەی نەتەوایەتی ی گەلی کورد لە ئێران(١٩٤١-١٩٨٣)، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ژین بۆ بووژاندنەوەی کەلەپوری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کوردی، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، (٢٠٠٥).

٣- ____________: گەلی کورد...و بزافی مەشرووتەخوازی لە ئێران–(١٩٠٥-١٩١١)ز، پێداچوونەوە و پێشکەشکردنی: دلێر ئیسماعیل شاوەیس، کوردستان، (١٩٩٩).

٤- ____________: خوێندنەوەیەکی مێژوویی ڕوداوە نێوخۆییەکانی حیزبی دیموکراتی کوردستان (حدکا) و جوڵانەوە

چەکدارانەکەی ساڵانی(١٩٦٧-١٩٦٨) لە کوردستانی ئێران, ئامادەکردنی بەڵگەنامە و بڵاوکردنەوەی: شازین هێرش, سلێمانی, (٢٠٠٢).

٥- ______________: ژیان و تێکۆشانی سیاسی ئەحمەد تۆفیق (عەبدوڵڵای ئیسحاقی) (١٩٣١-١٩٧٣)-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی بەڵگەنامەییە, چاپخانەی شڤان, سلێمانی, (٢٠٠٧).

٦- ______________: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەلاّتی کوردستان, بەرگی یەکەم, چاپخانەی سیما, سلێمانی, (٢٠٠٧).

٧- ______________ (ئامادەکردن): فەرهەنگی ئارین, سلێمانی, (٢٠٠٩).

٨- ______________ (ئامادەکردن): بیرەوەرییەکانی (جەمیل مەردۆخی) سەبارەت بە قۆناغێکی گرنگی شۆڕشی کوردستان, سلێمانی, (٢٠١٦).

٩- ______________: یەکێتی قوتابیانی ئاینی و مەدەنی کوردستان(١٩٥٨-١٩٥٩)-کۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسیی, سلێمانی, (٢٠١٥).

١٠- ______________: سەدیقی ئەنجیری ئازەر-گێڕانەوەی بەسەرهاتی بێسەروشوێنکراوێکی بێ گڵکۆ و مەزار, سلێمانی, (٢٠١٥).

١١- ____________ (ئامادەکردن): کورتە باسێك سەبارەت بە مێژووی هاوچەرخی عەرەب, زانکۆی سلێمانی.

١٢- ____________: (ساڵی کچە هەرمەنی) لە ڕۆژنامە ئەوروپیی و ئەمەریکییەکاندا-گێڕانەوەیەکی بەڵگەنامەییە, زانکۆی سلێمانی. ب.ش.چ.

١٣- ____________ (ئامادەکردن و وەرگێڕان): کاکیلۆ (میری کوردستان) یان ساختەکارێکی ناسراوی جیهان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٨).

١٤- ____________ (ئامادەکردن و وەرگێڕان): فرانك لێنز- ئەو پاسکیلسوارە ئەمەریکییەی لە کوردستان بێسەروشوێن کرا, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٨).

١٥- ____________ (نووسین و وەرگێڕان): چەند کۆڵینەوەیەك سەبارەت بە مێژووی هاوچەرخی کوردستان, ب.ش.چ, ب.س.چ.

١٦- ____________: کورتە باسێکی مێژووی ئابووری جیهان و کوردستان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).

١٧- ____________ (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا, بەرگی یەکەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٨).

١٨- ________________ (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا, بەرگی دووەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).

١٩- ________________ (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا, بەرگی سێیەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).

٢٠- ________________: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە بریتانیی و ئەمەریکییەکاندا, بەرگی چوارەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠).

٢١- ________________: هەواڵی کوردستان و کورد لە ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروپییەکاندا, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠).

٢٢- ________________: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروپیەکاندا, بەرگی شەشەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠).

٢٣- ________________: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروپیەکاندا, بەرگی حەوتەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).

٢٤- ________________ (ئامادەکردن و وەرگێڕان): هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەوروپیەکاندا, بەرگی هەشتەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).

٢٥- ________________: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی نۆیەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).

٢٦- ________________: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی دەیەم, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).

٢٧- ________________: هەواڵی کوردستان و کورد لە بەڵگەنامە و ڕۆژنامە ئینگلیزیی و ئەورووپییەکاندا, بەرگی یازدیەم, سلێمانی, (٢٠٢٢).

٢٨- ________________: وتارگەلێکی ڕەخنەیی مێژوویی, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).

٢٩- ________________: هێرشکردنە سەر (میسس مێلتۆن) لە کوردستان و ئاڵۆزبوونی پەیوندییەکانی عوسمانیی–ئەمەریکیی– لێکۆڵینەوەیەکی بەڵگەنامەیی, زانکۆی سلێمانی. ب.ش.چ.

٣٠- ________________: ڕۆڵی فاکتەری فەرهەنگیی لە شۆڕشی مەشروتییەتی ئێرانییدا, زانکۆی سلێمانی. ب.س.چ.

٣١- ________________: موسا بەگی موتکان–بەدناوکراوترین دەرەبەگ و سەرۆکخێڵی کورد لە جیهان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠١٩).

٣٢- ________________: گواستنەوەی فایل و دۆکیومێنتەکانی بەعس لە کوردستانەوە بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا–ڕاپۆرتێك

بۆ لێژنەی پەیوەندییەکانی دەرەوە لە ئەنجومەنی پیران, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).

٣٣- ____________: کوشتنی ریزوان پاشا و کەوتنی بەدرخانییەکان لە ئەستەمبوڵ-بەدواداچونێکی دێکۆمێنتارییە, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠).

٣٤- ____________ (وەرگێڕان): کوردستانی عێراق- سیماکانی کۆمەڵگەی پاش جەنگی ناوخۆیی, سلێمانی, (٢٠٢٢).

٣٥- ____________ (وەرگێڕان): کورد و ئاغاکانی- هەڵسەنگاندنێك بۆ دۆخەکە لە باکووری عێراق, سلێمانی, (٢٠٢٢).

٣٦- ____________ (وەرگێڕان): کوردستانی عێراق(٢٠٠٣-٢٠١٤)-توێژینەوەیەکی سیاسی ئابووری ئایدیۆلۆژییە, سلێمانی, (٢٠٢٢).

٣٧- ____________: هەواڵی بەدرخانییەکان لە رۆژنامەی (STAMBOUL) و چەند رۆژنامەیەکی فەرنسییدا-لە یادی (١٢٤)هەمین ساڵوەگەڕی رۆژنامەگەریی کوردییدا, سلێمانی, (٢٠٢٢).

٣٨- ____________ (وەرگێڕان): هاوکارییە مرۆییەکان لە کوردستانی عێراق, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٢).

٣٩- ___________ : میر عوسمان پاشا بەدرخان-دوو تەقەلا لە پێناو ژیانەوەی میرنشینی بۆتان و دامەزراندنی دەوڵەتی دەستووریی سەربەخۆی کوردستان, زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢٠).

٤٠- ___________ : پرسی هەڵگرتنی گەمارۆ لەسەر باشووری کوردستان لە دانیشتنی لیژنەیەکی تایبەتی کۆنگرێسی ئەمریکییدا (٢٣)ی فێبرایەری (١٩٩٤), زانکۆی سلێمانی, (٢٠٢١).

٤١- ___________ : راپەڕینی کوردستانی ئێران لە کلاورۆژنەی رەخنە و شەڕەدەنوکی رۆژنامەی (ئەختەر) لەگەڵ هەندێك لە رۆژنامە تورکییەکانی ئەستەمبوڵدا (١٨) سێپتەمبەری (١٨٨٠)-(٥) ئۆکتۆبەری (١٨٨١), سلێمانی, (٢٠٢٣).

٤٢- ___________ : مافناس و شاعیر و ئەدیبی کورد عەبدولرەحمان ناجیم (١٨٣٣-١٨٩٥)-بەدواداچوونێکی بەڵگەنامەیی, سلێمانی, (٢٠٢٣).

٤٣- ___________ : کوردستانی عێراق لە رۆژنامە ئەمریکییەکاندا (١٩٩١-٢٠٠٥), سلێمانی, (٢٠٢٤).

٤٤- ___________ : چەند یادەوەریی و سەرگوزشتەیەکی خۆش, سلێمانی, (٢٠٢٢).

٤٥- ___________ : دەروازەیەك بۆ مێژووی مێژوونووسیی, سلێمانی, (٢٠٢٤).

٤٦- ____________: چیرۆکی مەزنەرۆژنامەنووسێکی کوردی لەبیکراو مەولان زادە ریفعەت بەگ-خاوەنی سەربەستی و عاشقی ئازادیی و سەربەخۆیی کوردستان, سلێمانی, (٢٠٢٣).

٤٧- ____________: هەواڵی پەتا و قاتوقڕیی و کارەساتە سروشتییەکانی کوردستان لە رۆژنامە عوسمانیی و بیانییەکاندا, سلێمانی, (٢٠٢٤).

٤٨- ____________: لە یادی (٢٣٨)ساڵەی دامەزراندنی سلێمانی لە چەند رۆژنامە و بەڵگەیەکی فەرەنسی و ئینگلیزییدا, سلێمانی, (٢٠٢٢).

٤٩- ____________: هەواڵی کوردستان و کورد لە رۆژنامە و چاپکراوە عوسمانییەکاندا, بەرگی یەکەم, سلێمانی, (٢٠٢٤).

٥٠- ____________: هەواڵی کوردستان و کورد لە رۆژنامە و چاپکراوە عوسمانییەکاندا, بەرگی دووەم, سلێمانی, (٢٠٢٤).

٥١- ____________: ئەلێکسەندەر ئەرۆنسۆن (کاک ئەسکەندەر) لە کەمپی نازییەکانەوە بۆ بەرپەتی سێدارەی بەعسییەکان-پەرستارێکی هۆڵەندی یان سیخوڕێکی ئیسرائیلی لە کوردستان ؟! سلێمانی, (٢٠٢٤).

٥٢- ____________: چەند هەواڵێکی کوردستان لە رۆژنامە عوسمانیی و فرەنسییەکاندا, بەرگی یەکەم, سلێمانی, (٢٠٢٣).

٥٣- ______________: ئەحمەد عیزەت پاشا-والیە کوردە دادپەروەرەکەی ئزمیر, سلێمانی, (٢٠٢٤).
٥٤- ______________: هەواڵە ئابورییەکانی کوردستان لە ڕۆژنامە عوسمانیی و بیانییەکاندا, سلێمانی, (٢٠٢٤).
٥٥- کوردیار: پەندنامە, سلێمانی, (٢٠١٠).
٥٦- _____: کورتە مێژوویەکی نێربازی لە ڕۆژهەڵاتی ئیسلامیدا, ب.ش.چ, (٢٠٠٢).
٥٧- کورد عەرەب بەریتانییەکان-بیرەوەرییەکانی کاپتن لاین لەمەڕ ڕووداوەکانی باشووری کوردستان(١٩١٩-١٩٢٩), و: یاسین سەردەشتی, چاپخانەی سیما, سلێمانی, (٢٠٠٧).
٥٨- دەبلیو.جی ئەلفینستۆن: کێشەی کورد, و: یاسین سەردەشتی. ب.ش.چ, ب.س.چ.
٥٩- وەدیع جوەیدە: جولانەوەیی نەتەوەیی کورد-بنەما و پەرەسەندنی, و: یاسین سەردەشتیی, چاپخانەی سیما, سلێمانی, (٢٠٠٨).
٦٠- ئێریك جەی. زورچەر: مێژووی هاوچەرخی تورکیا, و: یاسین سەردەشتی, چاپخانەی سیما, سلێمانی, چاپی دووەم, (٢٠١١).
٦١- یاسین سەردەشتیی و بەرزانی مەلا تەها (وەرگێران و ئامادەکردن): مێژووی هاوچەرخی ئێران, چاپخانەی سایە, سلێمانی, چاپی دووەم, (٢٠١٠).

٦٢- گەراس ئاڕ. ڤی. ستانسفیڵد: کوردستانی عێراق-پەرەسەندنی سیاسیی و پشکووتنی دیموکراسیی, و: یاسین سەردەشتیی, چاپخانەی سیما, سلێمانی, چاپی یەکەم, (٢٠١٠).

٦٣- سۆفیا ئیزابێلا وانچ: پەرەسەندنی شوناسی نەتەوایەتی کورد و ئەگەرەکانی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان, و: یاسین سەردەشتی, لە بڵاوکراوەکانی دەزگای جەمال عیرفان, چاپخانەی کەمال, , سلێمانی, (٢٠١٤).

٦٤- یاسن سەردەشتی و ئەوانی تر (نووسین و وەرگێران): مێژووی چەپ لە تورکیا, ناوەندی توێژینەوەی مێژوویی جەمیل ڕۆژبەیانی, چاپخانەی تاران, سلێمانی, چاپی یەکەم, (٢٠١٦).

٦٥- عەزمی بشارە: شۆڕشناسیی-دەربارەی شۆڕش و شایستەیی بۆ شۆڕش, و: یاسین سەردەشتیی و بەرزانی مەلا تەها, بەڕێوبەرایەتیی گشتی ڕۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوە, بەڕێوبەرایەتی خانەی وەرگێڕان, چاپخانەی شڤان, سلێمانی, چاپی یەکەم, (٢٠١٢).

٦٦- کریستینا کۆیڤونەن: جەنگی شاراوە لە باکوری کوردستان, و: یاسین سەردەشتی, بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوەی, بەڕێوەبەرایەتی خانەی زوەرگێڕان, چاپخانەی ڕوون, سلێمانی, چاپی دووەم, (٢٠١١).

٦٧- فەریدە کوهی کەماڵی: ناسیونالیزمی شوانکارەیی- کۆڵینەوەیەکی راڤەکاریی ئابووریی کۆمەڵایەتییانە سەبارەت بە پەرەسەندنی سیاسیی کوردان لە ئێران, و: یاسین سەردەشتیی, سلێمانی, (٢٠١٣).
٦٨- ئەفراسیاو هەورامی: ڕووداوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە بەڵگەنامەی سۆڤێتیدا(١٩٤٥-١٩٤٧), پێشەکی و پێداچوونەوە و پەراوێز بۆنووسینی: یاسین سەردەشتی, لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ژین بۆ بووژاندنەوەی کەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کوردی, چاپخانەی شڤان, سلێمانی, (٢٠٠٧).
٦٩- زانا فەقێ: پارتی سۆشیالستی کورد-پاسۆك(١٩٧٥-١٩٩١)- لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە, یاسین سەردەشتی پێشەکی بۆ نووسیووە, ب.ش.چ, (٢٠١٨).
٧٠- کامەران محەمەد: کورد-بونیادێکی نەخەمڵیوو, چاپخانەی تاران, سلێمانی, چاپی یەکەم, (٢٠٢٠).
٧١- ئەحمەد باوەڕ: پەرەسەندنەکانی دۆزی کورد لە عێراق و کاریگەریی لەسەر کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان (١٩٥٨-١٩٧٩), چاپخانەی کارۆ, سلێمانی, چاپی یەکەم, (٢٠٢٣).
٧٢- بورهان حاتەم گۆمەتاڵی (ئامادەکردن و وەرگێران): پوختەی نامە و تێزە ئەکادیمییەکانی مێژووی نوێ و هاوچەرخ-بەشی مێژوو-زانکۆی سەلاحەددین (١٩٩٥-٢٠١٦), لە بڵاوکراوەکانی

ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، (٢٠١٨).

٧٣- میشێل لیزەنبێرگ: ئابووری سیاسی کوردستانی عێراق- شارنشینی-بەتایبەتیبوون-مەحسوبییەت، و: یاسین سەردەشتی، سلێمانی، (٢٠٢٢).

٧٤- شەیما سەعید حمەلاو: کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران-کۆمەڵە(سازکا)(١٩٦٩-١٩٨٨)-تویژینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا بۆ فیکر و لێکۆڵینەوە، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، (٢٠١٧).

٧٥- ژیلوان لەتیف یار ئەحمەد: مێژووی بزاڤی چەپ لە ئێران- هەڵوێستی بەرانبەر بە دۆزی کورد لە ڕۆژهەلاتی کوردستان، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا بۆ فیکر و لێکۆڵینەوە، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، (٢٠١٧).

٧٦- عەدنان مەلا سالح: دەوڵەتی کوردستان لە نێوان خەون و واقیعدا (کۆدیدار)، پێشەکی بە پێنووس: نووری تاڵەبانی، پێداچوونەوەی: سالار باسیرە، بەرگی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا، سلێمانی، چاپی یەکەم، (٢٠١٢).

گۆڤاری زانستی

١- توانا رشید كریم: ئاڕاستەی نووسینیی مێژوویی لە ماستەرنامە و تێزەكانی دكتۆرای مێژووی نویٚ و هاوچەرخ (بەشی مێژووی زانكۆی سەلاٚحەدین وەك نموونە)، گۆڤاری زانكۆی گەرمیان، .Vo1.5, No.3 (July, 2018)

گۆڤار

١- (د. یاسین سەردەشتی) ئەو قەڵەمەی ناوبەناو گوڵێكی بۆنخۆش لە ئێخەی مێژووی گەلەكەی دەدات، سلێمانی (گۆڤار)، ژمارە (١٧٨-١٧٩)، ئەیلول-تشرینی یەكەم، (٢٠١٦).

٢- سەعدی عوسمان هەرووتی: ڕێبازی نووسینەوەی مێژوو لە هەرێمی كوردستان دا (خوێندنەوەیەك بۆ نامە زانكۆییەكانی دوای ڕاپەڕین)، ژین-گۆڤاری (بنكەی ژین بۆ بووژاندنەوەی كەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی كوردی)، ژمارە (٦)، ساڵی شەشەم، سلێمانی، دیسەمبەری (٢٠١٤).

نامەی ماستەر

١- هێمن حمید خورشید: سیاسەتی ئێران لەهەمبەر عەشیرەتە کوردییەکانی ڕۆژهەلاّتی کوردستان(١٩٢١-١٩٤١)ز-توێژینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە, سەرپەرەشت: یاسین خالد سەردەشتیی, نامەی ماستەری بلاّونەکراو, زانکۆی سلێمانی, فاکەڵتی زمان و زانستە مرۆڤایەتییەکان, سکوڵی زانستە مرۆڤایەتییەکان, بەشی مێژوو, (٢٠١٥).

ماڵپەڕی ئیلیکترۆنی

١- ئامانج نازم بیجان: پ.د. یاسین خالد حەسەن (سەردەشتی)- کورتەیەك لە ژیان و بەرهەمەکانی, ماڵپەڕی (مێژووی کورد)- ناوداران, ڕێککەوتی (٢٠١٩/١٢/٢٤) بلاّوبۆتەوە.

دووەم: سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی

کتێب

١- ياسين سردشتي: دراسات تأريخية معاصرة, جامعة السليمانية, (٢٠١٨).

٢- ___________: العوامل الأساسية في اندلاع الثورة وسقوط النظام الشاهنشاهي في ايران, جامعة السليمانية, ب.م.ط, ب.س.ط.

٣- ___________: صفحات من تاريخ أثوريي كوردستان ابان الحرب العالمية الاولى–تحقيق تاريخي عن أغتيال الزعيم الاثوري بنيامين مار شمعون من خلال النصوص التاريخية, مراجعة وتقديم: عبدالفتاح علي بوتاني, مطبعة خەبات, دهوك, الطبعة الاولى, (١٩٩٩).

٤- عفراء عطا عبدالكريم الريس: الدليل التعريفي برسائل واطاريح الجامعات العراقية في اختصاص التاريخ حتى عام (٢٠٢٢), دار الكتاب للطباعة والنشر والتوزيع, مطبعة الكتاب, بغداد, (٢٠٢٣).

٥- جمال بابان: أعلام الكرد, الجزء الثاني, دار اراس للطباعة والنشر, مطبعة اراس, أربيل, الطبعة الثانية, (٢٠١٢).

٦- جواد كاظم البيضاني: التاريخ والمؤرخون الكرد, المركز العلمي العراقي-بغداد, دار البصائر للطباع والنشر والتوزيع, بيروت, الطبعة الاولى, (٢٠١٢).

نامەی ماستەر

١- ياسين خالد حسن: كردستان الشرقية-دراسة في الحركة التحررية القومية فيما بين الحربين (١٩١٨-١٩٣٩), باشراف: أحمد عثمان أبوبكر, رسالة ماجستير غير منشورة, جامعة صلاح الدين-أربيل, كلية الاداب, قسم التاريخ, (١٩٩٥).

سێیەم: سەرچاوە بە زمانی ڕووسی

گۆڤاری زانستی

1- Бижан А.Н. Проблема самоопределения иракского курдистана в конце XX - начале XXI века// фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты : сб. материалов XIX Междунар. Научн.-практич. конф. – Новосибирск: ЦРНС, 2015